

Сабрана дјела Стефана Митрова Љубише

Књига 3
Причања Вука Дојчевића

Издавачи

ЈУ Народна библиотека Будве

Ободско слово, Подгорица

Штампар Макарије, Београд

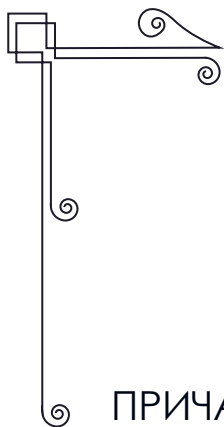

2022.

Стефан Митров Љубиша

ПРИЧАЊА ВУКА ДОЈЧЕВИЋА

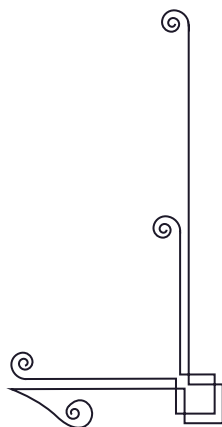
Будва, 2022.

ПРИЧАЊА ВУКА ДОЈЧЕВИЋА

скупии и сложио
Стјепан Митров Љубиша

Беч, 1878.

*Нека рогољубиви Мушицки леџи за Пиндаром
и Хороцијем... нека дубокозамишљени Соларић
истџражује и доказује каквијем су језиком ѿговорили
земљаци Рема и Ромула; коме Србину срџски језик
не ваља нека ѿа ѿѿправља ѿо своме вкосу и нови нека
ѿради; не завидим, на часџ свакоме своје. А ја ћу
само да ѿѿово скуџим оно шџо је народ срџски већ
измислио.*

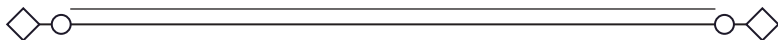
*В. С. Караџић, ѿредѿговор
Српским народним приповијеткама*

ВУК ДОЈЧЕВИЋ

Дворио је добар дио свог вијека Ивана Црнојевића, господара над Зетом и Црном Гором, позната у народу под именом Иванбега. По Ивановој смрти живио Вук већ стар и грохнуо у дворима Ђурађа Црнојевића, сина и наслједника Иванова, а преминуо у дубокој старости на годину дана прије нег је Ђурађ дигао из Зете, што се прилучило при самом крају петнаестог стољећа.

Уз дуге зимње вечери, Вук је причао младом господару све што му се знаменитијега десило за Иванбега, и та су причања до данашњега дана доживјела у народу. Ја сам их слушао у различнијем пригодама од Махина и Побора, па како које чуј, онако га на брзу руку и запиши, да не заборавим, ако и не на саму ствар, а но на начин причања и на облике говора. Да сам знао стенографију, не само што ћах себе поштедјети неколико труда, него и ова причања била би живља и језгровитија; зато и молим читаоца да мени, а не моме повједачу, замјери ако ми се гдје нехотице, и уз пркос сваког настојања, поткрала каква ријеч или облик што нијесу по свем народни; јер иако ја нијесам у свом вијеку изнителио ни једне јединцате ријечи, не бих се могао зарећи да ми није која год оприонула од онијех што су учени људи изњедрили; који учени људи (а то се не да тајити), ако су знању и умјетности

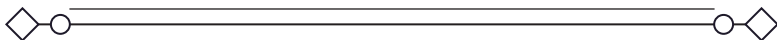
дар божји припомогли, доста су језику одмогли. Ја не нијекам да је језик, као којемудраго друго знање, напретку и свршености вриједан; али сам увјерен да је чинитељ, тога напретка они дијелак народа нашег који живи гдје се другог језика осим нашега не зна ни чује, па га невоља гони да изнаходи и начиња имена овијем стварима; а не знајућ како се те ствари зову у туђем језику, присиљен им је ковати имена како га нарав учи, пак се сковане ријечи иза хода¹ удоме и укоријене у народу. А док народ изнађе ил' изнити новијема стварима подобна имена, а новијем мислима народне облике, требало би да учени људи држе стране изреке, док год из народа не протеку наше влаште, јер ће бити нашим потомцима свакако лакше те туђице истријебити него ли удомљену копилад.²

Ја и не сумњам да су се многа Дојчевића причања иструнила у толико дуго вријеме, као што је чисто да до мене нијесу ни допрла сва она што су до данас доживјела; а и од онијех што сам чуо, изоставио сам све што ми се свиђало сићашно или сухопарно.

О Дојчевића животу не знам више од онолико што он сам повиједа, осим да је био гаман на варена јаја и да их је чудо могао изјести, па за њима дивље роткве, да им жуце лакше пробави. Но под старост ротква му није помагала слабу желуцу, тер с

¹ постепено.

² међу осталијем ријечима: самокрес, перорез, шпагарица и бановица – новац од десет новчића, који се просуо за времена Бана Јеличића.

многа јаја напрасно отегне.³ Био је ћуди весељасте и шаљиве, ума остра и бистра, памети здраве и досјетљиве, говора пуна и отресна.⁴

Не знам како ће се кому чинити, но се мени учинило да, и не пазећи сасма на повиједане ствари, они начин причања вриједи да се дајбуди неки дијелак забраву отме, данас кад се, Богу хвала, не само не брани, но јошт прописује наук нашега језика у јавним учионицама.

³ Прича се да је једном у Млецима питао Иванбег В. Дојчевића: „С чим је јаје најслађе изјести?“ а он му је одговорио: „Са сољу, Господару.“ Након неколике године подрани Иванбег на Ускрс у зору и с прозора своје куле призове Вука, који је јошт спавао, па га разбуди и упита: „С чим?“ А Вук, сањив и траповјесан, сјетивши се о чему се говори, рече: „Са сољу, Господару.“

⁴ Слушао сам од слијепца пјевати неколике народне пјесме о Дојчевићу, а једну сам читао у другој књизи Српскијех народнијех пјесама В. С. Карацића. В. 90.

I

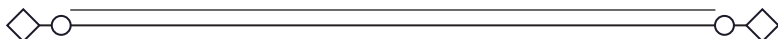
АКО ЛАЖЕ КОЗА, НЕ ЛАЖЕ РОГ

Ја сам се повргао у Горњијем Поборима оне исте године, а по каживању попову и оног истог дана, кад се Будва отела Ђурђу Смедеревцу, а предала дужду млетачкому.¹ Мати ми је била препунила дом породом; шест синова и пет ћерију, хћаше рећи да смо једногодишњици. Био сам у дјетињству врагуљаст, жив као крем, све је село од мене на чудо било, пак нешто с тога, а нешто с домаће тјесноће, смјести ме покојни отац у манастир Крушево у Херцеговини, да тамо дјачим и калуђере дворим. Но се заран видјело да ме бог није за књигу створио јер у цијелој години дјачења не бјах примио ни да сричем то ли да читам, него утуио часове и псалме, па би их среда наизуст изрекао ка из воде.

Један дан у Петрове пости помузли чобани стоку козју и овчју, пак донијели, игумну пун кутао у ћелију, да смиче скоруп. Кад било доба вечерње, покрије игуман суд буковијем кругом, да се што не утруни или да не би ко млијеко облизнуо, док се он не поврати. Ја, жељан мрса (јер ми бјаше боб из пупка проникнуо),² улегнем у ћелију, удробим суха хљеба у варевину, погостим се и посркам је, док видјех кутлу дно. Гријех ме обезуми да поклопим

¹ 1422. на 4. априла.

² уз посте јели у манастиру сваки дан боба.

кругом празни кутао, да оставим зли срок.³ Кад игуман дође да напуња мјешчић скорупом, окрене круг – а у пусту кутлу ни капи једне.

Ево га на мене у обор; претворио се весео и шаљив, што његово не бјеше.⁴ Кад ми се примаче, упита ме:

– Ил' ти је милија погача ил' млијеко?

А ја њему:

– Мени, ваистину, да удробим.

– А посрка ли ти оно јамуже у ћелији?

– Не ја, ни судио бог, него мачке, што си их припитомио, да ти по ћелији скакућу.

– А буди ли мачке отклопише кутао, како га празна приклопише? *Ако лаже коза, не лаже рој!*

А кад ме видје преображена, а пале очи у земљу, викну:

– Очисти ногу од манастира без твога ненадна чуда! Вуци се откуда си дошао, пак се тамо жири маслом и скорупом уз часни пост.

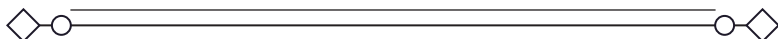
Тер ти ја, зли и гори, побијегни и шљези у приморије, да се превезем под Будву, како ћу лакше кући стићи. Чекајући под Новоме да искрсне који бродић, један старац, што се беспослицом бавио, а хранила га мртва глава,⁵ упита ме и распита, танко потанко, ко сам и чиговић. Кад му казах, рече ми:

– Док си млад и здрав, да те не би почем питала старост гдје ти је била младост, најљепше ти се

³ знак, доказ.

⁴ што му не бјаше обично.

⁵ за убијена сина примио блага па се каматом хранио.

уписати у дуждеву мрнарицу; нико лакше хљеба не једе што та војска.

Тер ти ја с оне стопе на галију што под Новијем пландоваше. Приме ме на годину за храну и обућу, а потле године, ако ме нађу вриједна и јаке кости, да ће ми пружити по ишно платице мјесечно. Ошишају ме, умију, промијене и нареку „малијем“.

Мали је на броду право ропче док не постане „младићем“⁶: ћушкају га с ноге на ногу као криво течење.

Мислим у себе: Да ми се, јадноме, упознати с вођом од брода, не би ме већ нико смио руком таћи, а могла би ми и прије рока која пара канути.

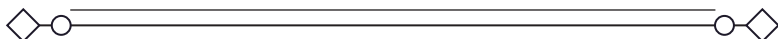
Једно јутро, пошто кренемо с Бојане, ведријем небом а вјетром усред крме, лети брод као тица, таман се војска окупила око ручка, пуче глас да је вођа на умору, јер је прождро јегуљицу у води од Бојане, пак му рибица шеврда по дробу, да нађе себи проласка. Реци ја младићу што вођу двори, да бих га муке избавио, кад бих се краја доватио и нашао томе лијека. Вођа нареди да се брод к обали окрене и да ме на сухо избаце под Леш.⁷ Набери штира, тушта чучега, српуље и буразине;⁸ улови малог угора ка шиоце⁹ и стави га у цијев од трске, а цијев напуни глиба из блата, да не би почем гад

⁶ броду је *мали* послужитељ, а *младић* капетану.

⁷ град на арбанашком приморју, гдје увире ријека Дрин (Alessio).

⁸ дивље траве што се једу скухане.

⁹ угор што и јегуља, шиоце мало шило.

од сухоте цркао. Кад дођем на брод, скухам зелен на сланину, уље и масло, пак је принесем бонику, онако масну и млаку, да поједе. Кад било пред зору, почну вођи кукљати цријева, ка да се међе ваљају, проструже га трава, а три масти режу по трбуху као бритве бријаће. Пошто се добро и добро измучи, удари из њега, да опростиш, лијавица, а ја не бих лијен, но му подметни у гриз¹⁰ јегуљицу из трске. Кад виђе гдје копрца ка змијица, стаде чоек да од радости плаче! Омиљех му као да ме бјаше родио, пак ме узе да га дворим и дарује ми жут дукат.

Прислуживах му око трпезе, и вазда ми препоручиваше да пазим гамиже ли што живо по води. Они који ме прије бијаху и прогоњаху, кад ме виде у милости вођиној, почну ми се удварати: промијенили ћуд од јутра до вечера.

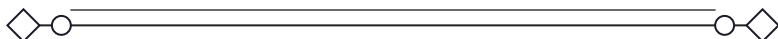
Мрнари на галији, пуни новаца а беспослени, бјаху пронашли неку слијепу игру, да се забаве и гуле. Стави свако од њих по дукат наоко, пак на чиј пани муха, покупи и однесе све коло. Они што изгубе, дохвате муху, пак је раскубу, да јој се освете. Враг ме учи да уложим у игру они јединти дукат што ми бјеше вођа даровао. Зебах од страха да га не изгубим и прах не сушим,¹¹ а онамо ми зја срце да инокосни дукат ујатим.¹²

Мислим: Што ћу? Служећ вођу око трпезе, видим гдје је пала муха на коре од јабуке што је

¹⁰ нечистоћа из дроба.

¹¹ за мање преступе судили би мрнара да гладан суши пра влажни на сунцу.

¹² начинити јато, чету, скуп.

гулио и ио. Изми ја кору и омажи њом дукат, пак брже боље у коло, да играм. Паде муха као мртва на мој дукат, пак и другом и трећом, док напуним шпаг цекинима. Кадгод ђах поставити сух дукат, како бих једном изгубио, да не одбијем мрнаре од игре. Но муха свакако пани на њега, или по срећи или што оно мјесто јошт заудараше соком.¹³ Ова ме игра обогати, а вођа, као да га бјах ја научио, забрани русвај¹⁴ у војсци, јер многи остану на чисту пак се свађају и бију: *кад несѣани новац, насѣани бојац*.

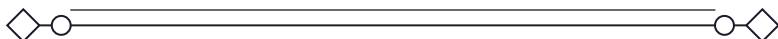
Ту ме нађе шеста година.

Бјасмо усидрени под Крфом, кад на сами Велики петак пукне по галији глас да је турска сила опсјела Цариград. Сто и шесет хиљада јаничара са осамсто топова и четиристо лађа шљегло се око грчке престолнице, да је приме јали подараче. На ускрсни понедељник ево наредба да дижемо испод Крфа и пођемо под Цариград. Кад негдје о Спасову приспијемо тамо, придружи се наш вођа Захарија¹⁵ другим бродима, да пођемо мраком изгорети турске ђемије. Обложимо око брода, с краја на крај, вреће, пуне вуне и кострети, како нас не би тобож пробилло турско зрње, а укрцамо сијасет праха, пакла, смоле и свакојака смуда. Видим је погибију очима, и бјах жив умро од страха. Није шала ни ствар мала ући су шест бродова међу четиристо ђемија, збијених као

¹³ мирисаше од онога сока од јабука.

¹⁴ русварити, гулити.

¹⁵ Грион.

чарна гора!¹⁶ Дружина се соколи, оружје свијетли и пуни, а мени се осјекле ноге, пресахло грло а срце умрло. Кад паде тама на земљу, да се не види прста пред око, дигни ми једра, а вјетра ка из устију, јер се бојасмо завести, да не би Турци на оној нотњој тишини чули весла гдје у паоцима¹⁷ шкрипоћу а по води млате. Тек се приближимо турскоме броду,¹⁸ стаде иска и треска, поклич и уришање – имах од стаха пасти наврх главе. Најпрви турски топ преби гњате једноме ми рођаку назлобрзовићу.¹⁹ Ја се, несрећан, забиј у нешто овса под крму, врх саме вођине клијети,²⁰ и ту се згучи и потаји ка спуж у кори, док устраја крвави бој.

Некако по дивноме чуду извучемо се на пространо море (бијени и грдни) прије нег је обданило. Изађи ти ја из овса, отреси аљине и умијешај се у војску. Побацимо у море мртве телесине; рањене прекрцамо на једну мању лађу, да се видају; искрпечамо једра и довежемо конопље, пак зли и гори побјегнемо у једну малу луку, да броде поступамо²¹ и поправимо, јер бјаху, мање више, сви шест изрешетани.²² Кад се окупили

¹⁶ што и чаровна гора. Љубиша каже: „Чудим се Вуку Карацићу, гдје је помео у свом рјечнику *чарну јору са црном јором*“.

¹⁷ палац на ком су углобљена или привезана весла.

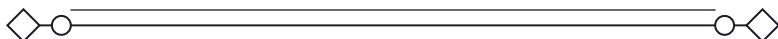
¹⁸ бродовље.

¹⁹ који је на зло брз.

²⁰ собица.

²¹ затиснути ступом процијепи гдје се паузнице приљубљују, а паклом помазати да море не улази.

²² шупље ка решето.

око ручка, виде ми другови овас у перчину, гдје су ми се зрна у коси уплела, пак почну да се са мном брукају, ругају и коре, и да већ неће са мном дружити, кад сам срамотно запуштио мегдан. Да бјаше други вођа, хћах зло прођи, а тако ме о најмањој дадоше баилу,²³ да га дворим. Са зла на горе! Залуду се брањах и отимах – овас у коси не даваше лагати. Сви реку из једнога грла:

– *Ако лаже коза, не лаже рој!*

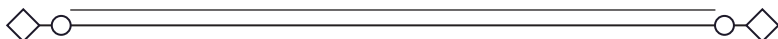
Надах се да ћу у баилову двору проживјети. Чеса? Баиле се помамио као младо момче, па сваки дан по двору викаше:

– Наступи вријеме да крв пролијемо за вјеру хришћанску!

– Леле јутрос и за довијека – реци ја у себи – гдје ме несрећа своја наведе на јунаке!

Султан Мехмед, и он кржави јунак (дјаволи му душину раскубли, ка и хоће свакако!), раздијелио војску на троје. Једна јурише на град у праскозорје, но је Грци сломију низ бедеме. Удри друга око подна једнаком злом срећом. Кад дође ред на трећу, загухају на град осамсто топова, бубњи, накараде, а изнутра звона и вика – хћаше се Богом заклети да паде небо на земљу. Каживаху да се у Натолоји чула јуначка вриска! Предвече оборе Турци врата Светога Романа и, тлачећи стогове мртвијех, провале у град ка гладни вукови. Цар Костадин хрвао се по уским улицама ка лав док га Турци осамљена опколе, а он да се не преда жив,...

²³ поклисар млетачки у Цариграду, именом Миното.

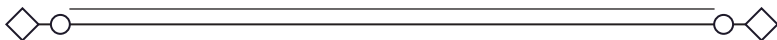
на комаде изасјеку. Покољ, пљачка, безаконе и звјерске пакости трајали три дни без престанка! Погибе баиле са сином, а уза њ неколика млетачка витеза који прегнуше мријети за вјеру, благо им души! Што дужде не могао откупити, то пожње вражи палош.

Колико је по граду трајало крвопролиће и грабеж, ја се сакриј у једној изби²⁴ у баилову двору, и под једну плочу уложи благо што сам дјелимице уштедио од плате, а дјелимице донијела ми муха. Ту бјах сабрао заран нешто хране, и чамах ка у тамници. Петнаести дан ево војска, да преобиде избу. Мислим: Турци су, пак се згучих у једноме кућу, да ме не виде; док један од њих укреса ватру и упали свијећу. Кад ли на Бога наши људи! Дохвате ме и поведу у драгомана, који ме упита ко сам и откуда, и колико је да сам под затвором. Ја се кажи и реци, на мој зли пут, да сам у изби од прекјуче. А драгоман:

– То није истина, јер се двор затворио они влашти дан кад су Турци примили град, и до јутрос није у њ нико улазио: *Ако лаже коза, не лаже рој!*

Баце ме опет у избу, и ту ме наново испитиваше барем десет пута. Видим лијепо да ћу погинути прав, јер збиља и не бјах више крив него што ме мати плашљива повргла. Бјаше ми жалије оно закопано благо но свој живот; што ми хоће голи живот?

²⁴ подрум.

Стражио ме неки Вишанин, чоек на благу, којег бољаше моје жалосно стање и неправда. Хоћу ли, нећу ли, изух се и казах му како ми остаде благо закопано у крај града:

– Дао бих ти – рекох му – половицу ка ортаку, да ме хоћеш ослободити, да бјежим главом по свијету.

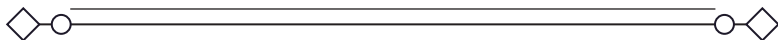
Чоек ме повјерује, и рекне да је и њему присјела млетачка храна,²⁵ и да хћаше подавно омаћи, да је имао чим и с ким. На томе мјесту ухватимо вјеру да ћемо побјећи на Малту, и тамо у трговини и слози живјети спокојно као два брата од мајке. Откопам благо, и напунимо шпаге дукатима, пак димове²⁶ – док дођи у Јањићуле и ту се укрцај на једнога Дубровчанина за Малту.

Петнаест година борависмо на Малти мирно и поштено. Нијесмо много добили трговином, али ни изгуба имали. Ту хћах свој вијек провести, но хће несрећа да ми друг оболи и умре од срчане, тер ми омрзне та витешки бод,²⁷ и пођем на Вис, да предам покојникову оцу што му је синовљега остало при мени. С Виса пох дома, да видим је ли ми ко од својте жив: – родитељи преминули, сестре поудаване, а браћа распршила се, ко тамо ко амо, трбухом за крух. Жуђах се дома станити на оној старини, да мирно живукам; но треће године помами се земља да војшти на Турке, тер ти ја дигох с Побора и пох у

²⁵ дотужила му служба.

²⁶ бијег.

²⁷ остров, оток; отуд надимак *богуо* прибиваоцима далматинскијех отока.

Млетке; мислим: тамо ме неће нико познати. Но у Млецима изневјерио се пук; чоек чоeka припрежује и ухађе му стопе и ријечи; свој своме јаму дубе, док обоје у њу суноврате; облагали дужда, пак га раскрунили и потурили, стара и слаба, да му од јада срце пукне, а сина му мучили и прогонили од немила до недрага, јер му се свијест дјела за једном момицом шпањолскога поклисара.²⁸ Једно вече притисну ме жбири у постељи, спутају у гвоздива и баце у некакву ступицу гдје би пас цркао, као да бјах убио дужда ил' упалио Светога Марка. Сутра дан изведу ме пред суд, који ме распита ко сам и откуд. Ја кажи да сам чоек Иванбегов, дошао, у зли час за себе, по трговину. А један од суда, покле виђе на мене мрнарску кабаницу:

– *Ако лаже коза, не лаже рој: ти си мрнар бјегунац.*

Забију ме опет под затвор, докле љепше пропитају чиј сам.

У те дневи налазио се у Млецима Иванбег, гдје се женио млетачком владиком.²⁹ Чу од некога да му је једно чељаде допало сужањства. Избави ме пакла вјечнога и узме за дјетића,³⁰ да му дворим и драгоманим. Скрших педесет дуката да направим споредно рухо, и вјерно сам му послужио, докле га својим рукама положих у црну земљу. Покој му Бог дао!

²⁸ Франциско Фоскари којег су Млечићи збацили с дуждеве части, а сина му Јакова мучили и прогнали.

²⁹ с властеоком.

³⁰ момак или послужитељ.

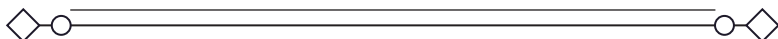
II

СВУДА ПОЋИ, ДОМА ДОЋИ

Господар бјеше подугао зачамао у Млецима, чекајућ вријеме да путује са женом на Жабљак. Становао у тазбини, у пространом двору на три пода, сазидану великијем стијенама, са два мраморна уласка, један од мора а други од суха. Први под бјеше пуст, притворен и порушен с неке домаће несреће, а на другој сједијаху бан и баница. Насред пода у нашем стану раствора се широка дворана на четири краја, а у сваком крају врата, на која улазиш у велике одвојене собе. Све покућство позлатом украшено, а столи и поставе урешене свилом и кадифом, као да је царевина!

У Млецима не рани нико осим мрнара и пећара, већ ако се ко намјери из нашијех крајева, приморац ил' горштак, учен да га зора види и да се насрка јутрња зрака; него свак лежи до подне, пак устану жути и надути, без капи крви у образима. А и невоља им је, кад већи дио ноћи проведају у игри и забави.

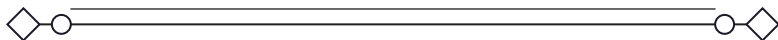
Иванбег излази свако божје јутро у праскозорје, а ја по за њ, да шета, по граду и покрај мора, и тако чувасмо здравље у оној запари и тјесноти. Прва улица, кроз коју пролазасмо кад из куће изађи, бјеше пуна пећарскијех дућана, гдје људи пецијаху и продаваху свакојаке прислачке, граду ручак, пак их

онако и јошт вреле пореде по вратима, да се охладе и истиштају. Мирис онијех посластица ударио би по оној тијесној улици као да пролазиш кроз перивој ружа и љубица. Иванбег би се у мимогред често заустављао и обазирао на оне слаткарије, да их љепше разгледа, а ја се у то ситан насркај онијем мирисом. Друго и треће јутро изнијеше пећари гомилу свакојаких приганица, а око њих се окупили, да гледају мене гдје носом смрчком. Кад се у пожње сјетим да се они милобруковићи са мношвом спрдају, купим једно мало звонце, пак сутрадан, кад наиђу у улицу, почнем звонити и подвизивати: „Звек за мирис!“ Зачуде се пећари звону и звуку, а ради знати гдје ћу и што говорим, позатварају махом врата, и ево их на чопоре за мношвом, а с њима се удружи кога срети путем, док се напуни улица пука ка тушта. Тако их измотам око града тамо и амо један добар сат пута, а они вазда за мношвом ка стока за звонаром¹ док се у пожње сјетише да их навлаш мотам – постиде се и побјегу бестрва. Кад сутрадан подраним с господаром на шетњи, кад ли није по вратама од дућана ни циглога комада сласти. Стога и остаде ријеч у народу, кад се ко кому освети и врати жалост за срамоту или спрдњу за шалу: *Звек за мирис!*

Један дан иза тога, Иванбеговица пресукивала свилену прећу на сребрно вретено, а ја јој донио пехар хладне воде на златној стопи. У хитњи да се прије напије, омакне јој се клупко из руке, пани,

¹ свако крдо ситне марве има звонара, који пред њом иде и носи звоно о врату.

покотурај се и размотај низ они глатки таван до краја пода. Ја се заиграм да дохватим клупко, да га омотам и њој у руку додам, да се она не прегिба. Злога мога часа! Тек се прегнем, да дохватим клупко, пуче ми пусти гатњик на крсти, а широке гаће пану на тле око мене као ринчак.² Не могу да се у дубак дигнем, јер на мој зли пут доњијех гаћа немах, а кошуљу носах краташну. Ах, да се хће под пода мноме просјести! Тер ти ја остани баш онако згучен, и чућећи окупљам ојаћеле гаће око себе; а кад видјех да им не могу ништа, зажи очима а сакриј образе у шаке. Видје госпе моју муку – господска процијеђена крв! – пак некуд омаче, Бог јој платио! А ја привежи злосретњи свитњак,³ обуј гаће и побјези некуд по граду ка опарен. – Не даде ми бијес да мирујем, него се препани да ме господарица не просочи⁴ мужу, па казах Иванбегу што ми се узоне⁵ десило:

– Волио бих, рекох му, да сам сломио руку на таполе! Но што ћу сад?

Обручи ме бег и осамари на пашји опанак. Што тражио, то и нашао! *Срамоша сјаваше, а маји јој не даваше!*⁶

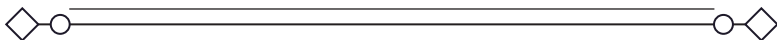
² обла мрежа окружена зрњем од олова, коју сакупљену баци рибар с рамена у море, гдје се она у округ рашири, пане на дно и покрије рибу. Ринути далеко, *рини чак, ринчак*.

³ гајтан савити.

⁴ да прије њега не каже.

⁵ у зао час.

⁶ има у *Дики Црнојорској* Сима Милутиновића ова иста прича (страна 196). Његов Мрђен није јамачно друго до наш

Неїдје о Ускрсу зовне ме јосїодар и рече ми:

– Иде вријеме на вријеме, љрисукао се земан да дома игемо, а љи Млеїке ни обишао нијеси. Пиїаће ље земљаци каква је ова млеїачка љресїолница, какве су цркве, двори, зїраде, љворнице и остїале дивоїе, шїо их у свијейу нема, а љи не умијеш казайи нишїа, љак ће љи разлоїом реїи: Тиква љошла, љиква дошла. Него знаш која је? Нашао сам ти вођу, да ш љиме обађеш град и љегову љепоту, да умијеш причати.

Подуже сам се омицао и оговарао; али ме не мога проїи да се не покорим. Надах се да је бег заборавио, кад ево га једно јутро с вођом, зовну ме и рече:

– Јеси ли чуо што сам ти наредио?

А ја:

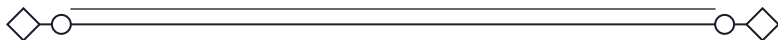
– Јесам, господару!

А он:

– Једно је ушати, а друго је слушати; но хајде, ево ти пратиоца, пак упамти све што чујеш и видиш.

Крени ја с вођом, да прегледам млетачку дику. Свијем сам путем дјељао бритвицом једну људску јелову. Пошто сам се ситан нагледао цркава и дворова, слика и прилика, а наслушао вођина причања, који знадијаше свакој најмањој стварци вијенац оплести: „Ја сам – рекох му – огладнио, а гладни чоек не може ни да се Богу моли. Ово је све

Дојчевић. Куд та срећа да су он и многи други писаоци што су били сретњи живјети у Црној Гори купили просуто благо народнијех умотворина, мјести што су грамаїизовали.

лијепо и красно и мило ми је да сам га видио за једно оружје; него свратимо у коју крчму, да се поткријепимо, јер празна врећа не може стати на узгорцу“.

Пошто се подмирисмо јелом, рече вођа:

– Мучи ме вода; него ме ти причекај ту, док се повратим; ево ме натраг у очни трен.

Чек, чек, два дебели сата. Пошто ме заведе у дио града, међу гроздом кућа а сплетом улица, остави ме сама, да види умијем ли дома доћи. Тер ти ја у траг по онијех сјекотина што сам потом резао, полако и полако допри конаку здраво и весело.

Кад ме бег виђе сама: „А гдје ти је они лацман?“⁷ упита ме, ка да не зна, а били договорни да се са мношћем шале.

А ја њему:

– Мислио сам при поласку на повратак; *свуда* *иоћи, дома доћи!*

Би му мила моја досјетљивост, пак ме дарује дукатом.

⁷ овако зову онога што носи уске гаће.

III ПРИ МУЦИ ТРИСТА, ПО МУЦИ НИШТА

Једно јутро почетком прољећа шетах се по нашему пазару у Млецима,¹ гдје бјах уранио да се с киме нашики поразговорим и нагледам како ми земљаци продавају на размијерке² сухо месо, смокве, укљеве и слани сир. Био дан царев: сунце обасјало град ка усред љета, тихо море заруђело, прољетно вјетарце обидује прозукле³ кости, а ластовица се на јата враћа са зимовника.⁴ Пошто сам се нашетао и науживао те дивоте, таман да се кући враћам, а ево ти к мени чоека, који изгледаше као мртво неодрто.⁵

– Помоз Бог!

– Добра му срећа!

– Јеси ли ти Иванбегов дјетић?⁶

– Јесам; а ти?

– Ја Бокијељ, како ме видиш, у злој кожи! Желијах се с тобом поразговорити, него хајдемо, ако ћеш, у једну крчму, да штогод очебрснемо.

¹ словински трг (riva degli schiavoni).

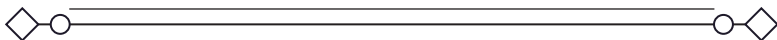
² подробно.

³ узвиштале (in fermentazione).

⁴ са зимнице. Мисир гдје зимују.

⁵ изгледао као несвучени мртавац, као мрцина неодрта.

⁶ момак, послужитељ.

Ја једва и чеках, јер ми конак бјаше подалеко, објед позно а на празној ожичици наврнула се плуцкавица.

Кад били при ручку, заче Бокијељ да се жали на злу срећу:

– Негдје о Божићу забоље ме под лијевом сисом, а одговараше под лопатицом, пак ми њеко по љекара вадио крв, што пијавицом, што рогом.⁷ Сад су ми разагњеле прси, пак ме она гњиладина подадријева, док је кашљем не избачим. Невоља на невољу! Имах нешто брода који ме жива држаше, но је и он охвечао, и ето се у тој луци распада: неће нико да га од страха ћирија. Ударио црв у љемез, а жиоке и паузнице одвају се од розгве и врљике;⁸ хоће ми се даном дукат⁹ црепања, или би га вода подушила. Једра су му и конопље залуду здрави; постава мједена на по вијека; пун ка око свега што је броду за потребе; врх њега до јутрос, Богу хвала, дуга није; а једарца га нема колико их плове сиње море.¹⁰ Да имам једно сто цекина да га покрпим и поступам, јошт би ме двадесет година хранио, а тако неће, него поћи без паре. Пак сам се проумио на тебе наставити и молити, да ми извадиш у господара који дукат у већину:¹¹ вратићу му их

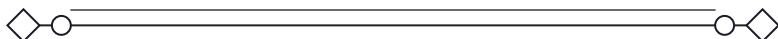
⁷ бербери прорежу болесному кожу, пак му из те ране сисају крв розима.

⁸ по Далмацији и Истрији ова се дрва зову италијанскијем ријечима: колумба, мадијер, кобра итд.

⁹ наднице за црепање воде из брода.

¹⁰ да боље једри.

¹¹ на добит се глав(н)ица повећаје, откуд је ријеч, *gaili* новац у већину.

с добићом од прве бродарине, а нек му је брод у застави¹² до откупа. Ако ти пође посао за руком, неће ни теби бити наше руке.

– Прођи се зајма и зле среће – реци му ја – ко старо крпи, конач троши; изједе трава коња! Благо оному ко умије својом памећу и прометом избити новац из камена, да никому не дугује ни робује! Ако ми обећаш половину добитка, ја ћу те научити како ће ти се брод преко ноћи претворити пепелом, а из пепела нићи новији и љепши.

Обећа Бокијељ два дијела, но се ја не хћех погодити до у половину.

– Чуо си – наставих ја – како ће сутра Млечићи крунити дужда кога је јуче скупштина нарекла, пак се приправљају на то весеље чуда и знамења, којих није бивало откад су Млеци Млеци.¹³ Међу осталијем дивотама кажу да ће расвијетлити град и обале, да се види ка усред бијела дана. Да сам с тобом, ја бих ноћас изнио из брода све боље и боље преносиво,¹⁴ и сахранио у каквој магази, а кад буде сутра вече, довукао бродину на сред те локве међу двије обале, па је заждио са три стране: нека гори на славу новoga дужда.

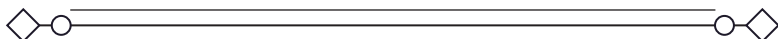
Бокијељ ме послуша и учини што му рекох.

Кад сутра у првом мраку – била по срећи ноћ тиха и тамна – расвијетле Млетке с краја на крај,

¹² у залогy (tegno).

¹³ откад су Млеци постали државна престолница и почели се у свијету помињати.

¹⁴ покретно.

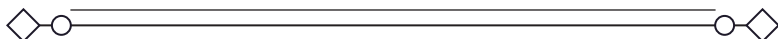
као да живијем огњем горијаху. Не оста прозора, ни врата, ни окна, гдје хрпа жижака не пламћаше. Цркве, звонике, дворе и скромне кућице нанизао знатни Млечић свијетњацима и зубљама, наресио сваку видиюницу¹⁵ и лужу¹⁶ златотканијем ил' свиленијем одорама, сваки угао баријацима и трепетљикама, а окитио улице куда ће дужде проћи зеленијем лишћем и мириснијем цвијећем. Обије обале обасјале од сто огњева; а вози се у миће по води, ко узго, ко низдо, хиљада чуњева – и они нагрињани фењерима, бакљадама и жегом – откле мрнари дублијерима у руци пјевају и свире, да ти се не би од милине задријемало за недјељу дана. Млетачка мајсторија претворила ноћ у дан; видјело се збиља ка усред бијела подна.

Мало пред што ће дужда изнијети из царскијех дворова у златној носиљки, да гледа пошту и градско весеље, запали се брод насред жапља,¹⁷ справа на два краја пак усред сриједе. По сата бљувао је тмуше и мрчаве, као димњак какве творнице, док му лој и пакленици изгоре; а кад се ватра дохвати масна и трула дрва, хћаше се Богом заклети да је клачина прогорела. Диже се крвави плам до под облака, који у води осијеваше до сама краја ка у зрцалу, а вреле варовнице роне се низ брдо и у мору гасе. Расвијетлила обала и споредне улице, да би видио иглу шиватицу насред пута; заблијешту се

¹⁵ велики прозори да се боље види.

¹⁶ loggia.

¹⁷ golfo.

јуначке очи као кад се убече у сунчани заход. Јадни ти млетачки огњеви според ове горуће пучине! Изништају као звијезде кад сунце гране. А ја и они Бокијељ намјерили се при обали на мосту, лијепо според брода, и викамо у урнебес:

– На част и славу дуждеву! Viva san Marco!

У очни трен окупе се око нас чопори свијетине, једно друго тура и гњави, да види ко смо и чему нас вика стоји. Исти дужде, кад га довели спрам брода, обустави носце, да боље разгледа ону огњену страхоћу, која онда бјаше баш у највећем жару и мијењаше бојом и обликом на махове. У то дођи забит¹⁸ и раждени пук, да једно друго не згази, а нас два упита ко смо, и запише имена и гдје коначимо.

Сутрадан, таман пошли да купимо главње и кладе што по води плове огореле, кад ево чоек, да нас води у суд.

– Пропадосмо – рече Бокијељ од страха – ја ћу сву кривицу бацити на тебе.

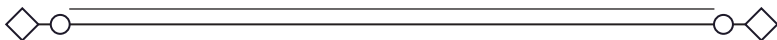
А ја: Ако нас дарују?

А он: – Твоја половина, како смо везали.

Пита суд: Је ли брод наш у чему га изгоресмо. А Бокијељ како га бјах научио:

– Немах, господо, мојега ништа до оно брода; он ме храњаше самоседмога. Пуче ми срце од радости на оно народно весеље, пак у оној узрујаности изгорех свога храњеника. Помоћу Светога Марка и у дуждево здравље нећу жељети хљеба.

¹⁸ редарствени чоек – звали га некад именом Кристофоло де Кристофи, страшило млетачко.

Наком трећи дан дарује дужде Бокијељу нови брод, једнаке величине, али друкче кости и кроја. Прође Бокијељу кашаљ једнак, а кад били у аминe,¹⁹ одмиче и муцка,²⁰ како ми неће дати ништа. Поче да хвали оно расуло корито а куди дуждев дар: да му је брод усак, узетијех бокова, плосне²¹ крме, једарац као доњи млин; да већ неће никад имати онаква сива сокола ка' онога што зларад изгоре... А ја се почео гристи и жестити, и чисто би се у ружне растали, да смијах кому казати како додасмо дужду бабу за невјесту. Него се укротим и станем око Бокијеља на лијепе, е да му штогод извучем, да ме сасвијем не подбије.

– Не срди Бога – рекох му лагано – него му захвали што је обезумио дужда да не пропита какву си бечалину²² изгорио на његовом весељу. Даровну се коњу зуби не гледају. Даде крње за здраво, пак ти се јошт криво чини. А да је мјести дара била смртна чаша, ја бих је попио. Него се прођи закучица, јер ћу ја сад у суд, да кажем како је било, ако ће са мном о коноп.²³ *При муци ѿрисѿа, ѿо муци нишѿа!*²⁴

Преѿаде се Бокијељ, да ѿа суду не ѿросочим, ѿак ми баци сѿо дукаѿа, шѿо му неко врх брода ѿозајми.

¹⁹ кад по Херцеговини дијеле плен или га цијене, свак се куне да није скрио ништа, ни цијену умалио. Ово зову у *амине*, јер док један куне, други викају амин или аминишу.

²⁰ говорити на по ријечи.

²¹ плитко дно (*piato*).

²² стари брод као чатра (*caracassa*).

²³ вјешала.

²⁴ кад је мука обећаје триста, а по муци не дава ништа.

IV

ТЕШКО НОГАМА ПОД МАХНИТОМ ГЛАВОМ

Једне године о Бадњему дневу сједијасмо по вечери око ватре уз ниско огњиште. Господар и господа воде свакојаке разговоре, тек да ноћ прекрате, да се кому не задриједи док бадњаци не прегоре.¹ Стану у потоње да разгађу којему је створу најтрудније и кому је на свијету најтежа мука. Неко рече: коњу, неко волу, неко тежаку, неко мрнару; а мене спопала климавица и дријемеж, а уз њих и мук, јер се бјах угарио од оне ватрене омарине; док све одједном викне господар:

– О Вуче, гдје си, што си се потајио, али ти је на језик изашла јаштерица?²

А ја баш онако траповијесан:³

– Није од вас ниједан погодио: *Најтјеже је нојама њог махнитиом главом!*

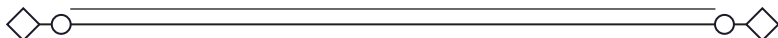
Ударе свиколници у смијех и моју бесједу баце у ништа.

Ја испанем скрај њих ка опарен, и пођем да легнем у постељу. Каддох пред манастир, али ти је крупни снијег прекрио све цетињско поље чоекую до гњата. Пох да легнем у крпе; но часа? Од колика?

¹ у Црној Гори и Приморју о Бадњему дневу домаћа чељад не иде лијегати док бадњаци не прегоре. Те се ноћи огањ не запријеца пепелом.

² бољетица што изађе и пали на језик.

³ нерасвијештен.

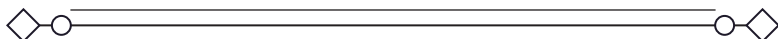

Ту га није.⁴ Заврти ми се усред мозга оно што ми бацише ријеч у сметиште, пак ломијах главу: како да им се осветим!

С једне на другу – ова је добра, а ова боља – обуставим се памећу на најмудрију. Кад свако у манастиру полијега, а око њега уђуткају пушке и гусле, изађи ти ја крадом из подрума и од нешто лучендровине смотај пруже и њим оплети копље на лик међедове стопе, па га обуј врх опанака, а навлачи гаће од клашања на бедра, дохвати пушку, а баци о раме далаган⁵ и удари пољем, да га прегазим, ка да ћу пут пропртивати. Тако се ломи и скачи два дебела сата, све на завијутке, док се дохватим Пашине главе поврх Стањевског манастира. Ту ти избркам и извртим тражину, као зец пре што ће да скочи у ложник. Припнем се на једну букву самицу, сједнем јој у крсти на нешто угњела лишћа, и скупим се ка у клупко, да ми

⁴ кад дјеца играју у орасима, једно од њих уклони се с игре и затвори очи с рукама да не види, а друга изреда своје орахе на хрпице по земљи, ко два, ко три, ко четири и тако даље. Једно од њих покрије шаком једну од тију хрпица, пак пита онога што жми: *од колика?* – Ако они што жми погоди колико је ораха под покритом хрпицом, добије све изложене орахе. Ако ли не погоди, ваља да намири онолико ораха колико их је бивало под покритом хрпицом. Но се догоди да онај што пита покрије шаком празно мјесто гдје ораха није, а пита једнако: *од колика?* Ако они што жми погоди и рече: *Ту ја није*, онда добија све хрпице, ако не погоди, не плаћа ништа, јер је питање било пријеварно. Тако и Вуко пита себе – *Од колика?* то јест *сна*, пак одговара – *Ту ја није* – да *сна* није и да спавати не може. У овоме пренешеноме смислу чује се ова ријеч често по Црној Гори и Приморју.

⁵ кратки гуњати огртач.

вилице тичу кољена, а омотом око себе далаган, да не ухврем.⁶

Кад било пред зору, почне да брије вјетрић с Ловћена, они наш пријатељ што леди росу о Илину дневу. Отепали прсти, а уха и нос промрзли и очеличили, да би од њих комад по комад кршили као од цакла. Стани ти ја да пухам у шаке и да се бијем рукама по бедрима, да ми се тобож крв у жилама не смрзне. Да ме ко од вас онако немило бијаше, Христа ми спаситеља, хћах га убити!

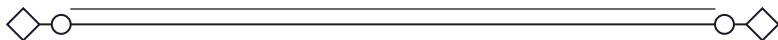
Кад се разданило и већ готово да уљегне божја летурђија, видјет ће неко од дјакова тлаке по снијегу. Ови каза другому, а други трећему, док глас допаде господара да је тобож некакво звијере као лав (прости, Боже!) прегазило ноћу поље и оставило по снијегу тражину: свака стопа ка од слона. Доватиће ти господар оружје, обути чизме и покликнути перијанике, да он' час иду ш њим звјерету у поточ. Тако ти њих једанаестеро на Божић без ручка ударе да млитају по оној тражини; газе, падају, јади се од њих жене – хвала Богу, на чудо ли нам Божић дође! – док једва живи допру гдје се стопе пресумитиле.

– А да – рекну – овдје је негдје ложник звјерету. Натегните пушке, а јатагани нек су вам наредни; сад ће рис искочити.

У тому омакну им се очи у вис – кад ли Вуко лежи, укочен као ћускија, у буковијем гранама. Од јада и једа хћаху да ме баце под огањ,⁷ но ја подухвати слабијем духом и викни:

⁶ укораћити се и умријети од студени.

⁷ убити огњем из пушака.

– Немојте ме бити; нијесам вам ја крив но луда
памет: *Тешко нојама ѿог махнийѿом ілавом!*

Моја бесједа оста у првијема, да се међу
људима спонаша док је свијета; а господар, пошто
се смлачи, разједи и окријепи, дарује ме дукатом.

V
ИЛИ КАМЕНОМ О ЛОНАЦ,
ИЛИ ЛОНЦЕМ О КАМЕН,
ТЕШКО ЛОНЦУ

Негдје о Ускрсу одједни ти се ја као да ћу у свате и шетај као господар човјек низ поље, да ми се људи зору и руху диве. Кад дођи подно поља, ал ето ти чета Брђана гдје иду да се суде. Пошто ме оком омјере сврх главе додно пете, помисле да сам од суда или барем при суду, па почну да ме богораде да им нешто развидим, да се у завади не покољу о Ускрсу, кад се тобож људи целивају и праштају!

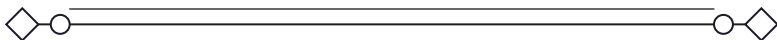
– Шта је, Брђани, зла ви срећа била? Ко вас закла? – питам ја.

Посиједамо наоко по једној ливади, док један од постаријех поче да прича:

– Зло – рече – да горе бит не може! Пошао ми несретњи брат (не била му душа!) да риба крапе на удици при самој обали ријеке Мораче под дрвенијем мостом, гдје је риби најугоднија паша, јер с моста пада вазда по која мрва пиће. Скочиће с моста чоек враг, којега не могу од крви помињати, онакви бор на ону лоћику.¹ Прсне дроб злосретњему ми брату, цријева рикну, а ребра се пресумите; трећи дан изједемо му кољиво.² Пак док ми крвник

¹ трава што се једе осмочена уљем, сољу и оцтем.

² варена шеница, којом се мртвијема опјело служи.

превије шију, а прегибџ главу, да му је посјечем за онога брата, или да му га опростим и да се ш њиме поцеливам, не хоће (Бог му живу судио!) ни да ми се с пута уклања, него се лактима косимо, кад се злом срећом наженемо у уској улици.

Питам ја сад Новака: Чему је с моста скакао – или да му омјери висину или да хотимице притисне рибара?

– Не ја, ни дао Бог – рече Новак – при чистој памети скако хотимице с моста, нити сам се никад скоком играо као остала момчад, него ми бјаше хитња, а преко пустрога моста наринао да пријеђе никшићки карван. Мост усак, а на зао пут, го, без држалице и патарице, а ни пријебојем на окрајцима. Тисне ме у мимогред један паздух,³ а ја, колико сам дуг и широк, низ мост као врећа вуне врх чоека рибара, који ме је својом смрћу замијенио, Бог му души самоседмом намирио. Волио бих, браћо, тако ми што ведри и облачи,⁴ да сам пао на турска џенгела!⁵ Е ма што ћу сад? Да стрмоглавим низ Орју луку,⁶ њега већ не бих из гроба дигао! А свакако није ми било на ште руке,⁷ но ме и данас кости поболијевају од слома, као да

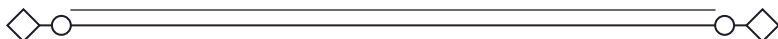
³ непретучени коњ, хат.

⁴ подругљиво се куне ведром и облаком а не оном силом што ведри и облачи, то јест Богом.

⁵ Турци муче кршћане овако: побију велике чавле на једној даски, пак на њих баце с висине мученика да се набоду, и тако га држе изложена док скапље. Та се орудија зове џенгела.

⁶ високи каменити врх у Црној Гори.

⁷ као наште срца без ништа.

ме је ко шибацима изврхо. – Те ти ми у манастир калуђеру, да нас суди. Скупе се свештеници и старијешине сеоцке, и нађу ме залуду права као воштани дублијер пред иконом. Сви реку из једнога гласа да ја нијесам кривљи, што сам својијем послом преко моста прелазио, од онога што је под мостом шићарио: у незнањи пао и убио.

– Зло си, крво, урадио да притиснеш права чоека
– осудих ја: – *Ко сломом убија њог сломом и њине!*

А свиколици из гласа:

– Сребром ти се ковала, а медом примала!

Но одма припитају: Хоће ли Новаком низ Ожиње хриди,⁸ да од слома погине?

– Не, ни дао Бог – викнух – нијесам ја осудио, ни судио Бог, да Новак умре од слома но под сломом!

– А како? – припитају Брђани.

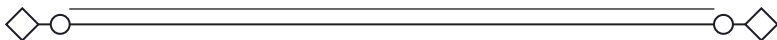
– Ваистину, лако! Сјутра, по причешћу, нека Новак пође да риба под мост, на оном истом мјесту гдје је пада, а ви, својта убијенога, турите с моста брата му вр Новака, и викните у три пут: *Ко сломом убија њог сломом и њине!*

Кад чу брат убијенога да ће га низ мост турати, викне иза свега гласа:

– Не би Новаку било ништа – пала муха на међеда! – но бих ја влашти погинуо, да присветим, док осветим.

А осталим рекну: „*Или лонцем о камен, или каменом о лонац, шешко лонцу!*“ и тако оста та ријеч у народу, кад се побије јачи са слабијем.

⁸ каменито брдо.

Брђани се дадну у смијех, пак и поцеливају, а Новак плати пиће пред душом мрвога, а остатку на здравље.

VI

ДА ЈОЈ ТРЕБА НАШЕ СЛОГЕ, НЕ БИ НИКАД КИШЕ НАШЛО

Зећанима умро поп од старости, пак се окупила хинорија,¹ да се договори кога ће изети да јој попује. Неко би хтео попа домаћа, неко странца, неко удовца на сирочади, а неко дјака што јошт није летурђије пропојао ни претрашила вјешао; док у потоње један зловарни старац проговори:

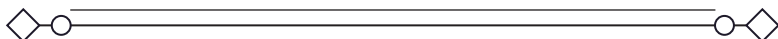
– Ми гинемо највише са суше: земље – мршаве, а воде љети ни да ручник сквасиш, пак нас сваке друге године мори глад. Него хајте да тражимо попа који је при Богу, да испроси дажда кад се небо затвори, а облаци прориједе. Ако ли не умоли кише, да му те године не дамо бира ни зрна, а друге – да прекинемо погодбу.

На ту старчеву пристану свиколици. Боже помози, кад се сложише барем једном! Одвоје се тројица, тобож мудрији, да иду по попа. Но не нађу ни у Зети ни око ње свештеника каквога желијаху. Дођу ти они, зли и гори, у нас.

Намјераше се међу нама млади попић – ваистину, доста прикладан – који, не имавши своје хинорије, живукаше о петраиљу и рожденику.² Научих га ја како да се прими зетске хинорије

¹ жупа, парохија.

² књига суђења.

и како да послужи онијем људима. Кад дошла тројица у попа, кажу му колико дава годином црква осијека, колико ли пук бира, подуша и петраиљске, а он да им се потхвати испросити с неба кише, кад присуши.

– Хоћу – одговори поп – дићи крсте, кад год хинорија пошаље дванаест домаћина, да ме помоле.

Ту се убрзо погоде, и поп пође у Зету, да попује.

Кад дође земан суши, скупи се хинорија на Ђурлика и Урлика³ да одаберу по уговору дванаест домаћина да похитају у попа: нека диже крсте, еда би проросило.

Одабраници пођу у попа и донесу му зетску поруку. А поп, као што га бјах ја научио, упита их: Кад жељкују да киша нађе.

Један рече:

– Ваистину сутра: није већ чекања ни одмака.

А други:

– Не сутра, за ране божије: ја сутра женим сина пак ће ми окиснути свати и невјеста.

Трећи рече:

– А но прекосутра!

А четврти:

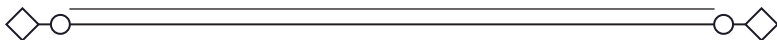
– Не, ако Бога знате: главио сам за прекосутра мобу, да ми жње рану шеницу, што је пала по земљи.

Пети рече:

– А да у сриједу.

А шести:

³ Ђиликије и Уликије, светитељи, што долазе у пучину љета.

– То би ме до краја ископало, јер ће ми тај дан озим бити на гувну, и доћи умолници да је вршу.

Никад се сложити кад да запљушти, пак реку попу:

– А ти баш и не дижи крсте, док се љепше не договоримо кад ћеш.

Они се не договоре никад, а киша нађе и напоји земљу без крста и молитве, кад јој хора дође и кад сама хће. А поп остаде међу њима мирно и поштено до своје дубоке старости, да им попује и побира бирове и давања. Стога и остаде у народу ријеч: *Да јој шреба наше слоје, не би никад кише нашло.*

VII

АКО НЕМАШ ЗЛОТВОРА, МАТИ ТИ ГА ЈЕ РОДИЛА

Бјаше се једном закрвавила Барска држава, пак се људи данимице озлеђиваху бојем, плијеном и преузимањем.

У једноме од тију несретњих бојева, уби шестанска пушка кнеза Туђемилима. Бјаше кнез горостасан, крупан, а висок за чоека и по.

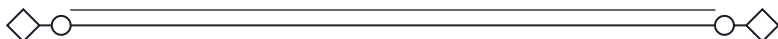
Кад приспијесмо ми с пријека у развађу, чујемо гдје туђемилски четовођа дозивље из гласа шестанскога; а кад му се овај одазове, викне му:

– А јадан чоече, убио те Бог: што не гађа кога мањег; нећемо ову љешину никад изнијети, то ли пренијети.

Чујућ ту муку, ми добродошлице ухватимо међу убојницима вјеру док сунце зађе за Румијом,¹ како би обије стране изнијеле с лазине своје комаде без више погибије.

О Ђурђеву дневу окупе се Туђемили на збор, а да нареку кнеза. Бјаше у њих зли обичај без лијека: да не може сјести селу кнез до онога кога свако жели. Ко ће свести свијет на једно име?! Пуче вика и граја, да се не чује ко што говори, и већ се примакли покољу и тргли стотину ножева из корица, док ми један причасни побратим доуши: „Ево зло, ако га ти не претечеш“. Скорих ти ја (не било премијењено

¹ планина, врх, гора.

ка' јелен) на један износити камен и слимих капу, да ме прије радознанци послушају.

Кад се ишно утишмају као вејтрушина пред што ће да заснијежи, свиколици оброте на ме очи. Почех да им кудим зли обичај и да их наговарам да одаберу три четири старца, људе од мира што су се кнештву опознили, нека ови пронађу лијека овоме злу, јер је тешко скупити у једну капицу сву челу, камоли осу!

На Бога се скроте на овој мојој. Једанак одаберу четири старешине из села, да се са мнош одвоје и сједну.² Но што ћеш да видиш: ни двојица од њих не могаху се сложити о једному начину! Један не даваше никад да се старинска навада порече, него да свако буде вољан од нова кнеза. Други бјаше доста чудно попустио: да закнеже онога којег нареку два дијела села. Трећи не, него да се баце коцке³ на ону двојицу на коју пане највиши број, тер му тако господство донесе слијепа срећа. А четврти обезуми и рече:

– Ја бих да и жене бирукају.⁴

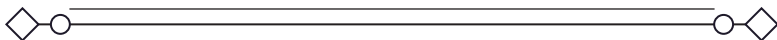
– Гдје жене да бирају кнеза, ако се вјерује Бог?

Скоче на њ, да га прождеру, као тобож да се хтио селом подругивати. На јаду сам био док дјавола умукнем, да се с нама не набије виша брука. У потоње сложе се: да ја сам размрсим ову запљетену гљуку.

² што и судити.

³ жреби.

⁴ scrutinare.

А ја њима:

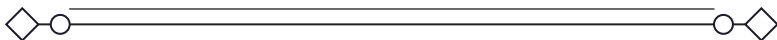
– Да се слушах, ја бих лако тај сплет расплео
но сте ви опака војска, да ме од вас Бог уклони!
Ставио бих, рекох, на ови камен кнешко обиљеже:
штит, капу и печат, пак бих сељане одвојио до оне
међе: нека по њој стану у поређе, и сваки сеоцки
домаћин нека настожи по хрпу камења преда се.
А они који се намећу селу, да му кнежују, нека
се скрај међе залету пут овога камена; а сељани
нека се бацају камењима на онога што не воле: ко
најпрви допре камену и покупи обиљежа, нека је
кнез на три године!

На ову вежемо сва пет, а цијел збор потврди.

Већ се поприје знадијаше да се на кнештво
натијецају ље шестерица, оглашени ко по јуначтву,
ко по имућу, ко по оружју и одјелу. Но кад чуше
да ће их село каменовати, ако му по ћуди нијесу,
отпаде их половина прије трке, а тројица изађу на
биљег.

Кад бирачи дохвате камење, а подигну руке у
вис, од оне тројице двијема се прекину жиле под
кољенима, од страха да не остану под гомилом,
пак не кроче ни стопе једине; а они трећи лагано и
без страха крене и допре до обиљежа. Нико се на њ
не маши – осим крвнога му брата, али га по срећи
не иштети.

Они који је знао да га село љуби и жељкује,
није се бојао да ће га сељани камењем наврћи,
него је ходио мирно да покупи кнешке знакове; а
они који су се хћели селу наметати и село мутити,

кад виде да ће остати под камењем, клону духом,
а озебу срцем, пак се скамене прије туче.⁵ Да му не
би рођена брата, не паде камена на новог кнеза!
Зато и остаде у народу ријеч: *Ако немаш злойџвора,
майиши њи ња је родила.*

⁵ оваквијем обичајем бирали су великог кнеза Пољичани у Далмацији кад су уживали влашту самоуправу.

VIII

РИЈЕЧ ИЗ УСТА, А КАМ ИЗ РУКА

У једној пиперској кући састао се пород од три утробе. У њој је бивало бркатијех момака и дјетића што се нијесу јошт пасали,¹ цура осједјелица под капом² и дјевојчица у повојама.

Сву је ову обилату породицу хранио на десет прста стари отац, који је за своје младо доба два пута обудовио.

Једне исте године удоми двије кћери, једну од другије, а другу од трећијех вијенаца.³

Остане му једно застарче од прве жене, што изгуби нарок⁴ тек јој се, преко ње живе, поудаду полусестре којима је могла мати бити.

Бјаше приспјела удаји јошт једна одива од трећега паса,⁵ пак је отац преко пријатеља заручи ћак с ону страну Кома,⁶ да му је од мање потеге.⁷ У тој несретњој кући вас дан задјевике међу младом маћехом и заосталом пасторком: тешко ти дому

¹ што још нијесу гаћа обукли ни појасом се пасали.

² дјевојке, док се удају, носе капу.

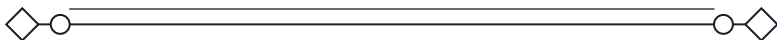
³ вјенчање.

⁴ што и срећа. Кад се млађа дјевојка уда прије старије, ова заостане цуром.

⁵ женидбе.

⁶ планина у Васојевићима.

⁷ тегобе.

гдје застара кокош ил' дјевојче, ту ти није ручка ни вечере без карежа!

Домаћица, тек да се прође биједе, наговори мужа да какогод подметне новоме зету осјећелу кћер мјесто оне вјерене. „А то је – рече – ствар лака, јер из те добросретње зетовштине није јошт нико видио испрошено чељаде, но је знају по каживању“.

Хоћемо ли? – хоћемо! Утврде да увале новоме зету бабу за невјесту.

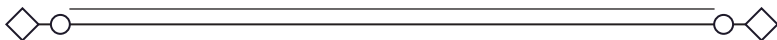
Била свадба негдје о Светој Петки биоградској, а киша лијевала, да носи дрвље и камење. Свати, окисли а огладњели, тек дођу у дјевојке, сједну за пунијем столом, и сваки се забави својом поставом и чутуром. А кад стари сват од дома⁸ изведе младу, да је преручи дјеверима, нико од свата на подиже главе с ждјеле, да види каква је невјеста у лицу. – Бјаше збиља у кући доста мрачно, а везена марама покрила дјевојци лице до усница.

У први мрак врате се свати у младожење и ту поп вјенча младенце по закону у кући, јер је црква била веома далеко. У три пут припита свештеник невјесту хоће ли узети за мужа онога момка што је за руку држаше, а она занијемила као кам станац, док јој дјевери викну да рече хоћу. У неко зло доба проговори козијем веком:⁹

– А да рашта сам окисла, него да за њ пођем!

⁸ стари сват од пута зове се глава сватова, који иду по дјевојку, стари сват од дома, они који је глава сватова у дјевојке.

⁹ кад се ко нијецка, то јест говори да неће оно што једва чека, каже се да се нијецка козијем веком.

Многима се учини чудан и за дјевојку престамен они одговор.

Сутрадан у живој зори пуче по кући граја. Напала домаћица старога свата од пута:

– А, брајо,¹⁰ на јаде ти Божић, а није њему но њој,¹¹ преварили те Пипери: подметли ти охвечано чељаде које се није надало зелену вијенцу.¹² Што ми кућу затвори, Бог му судио!

Скупе се свати око невјесте, да је привире, кад ли њој збиља цјетале косе на махове, чело помрштено, нос црвен као паприка у сјемени, ударио пришт¹³ на оба образа, а кад говори – шушка, јер језиком ваља по обезубљенијем вилицама. Од ока јој дадоше, од најмање руке, четири крста, а младожењу топрв гарио мах на усници!¹⁴ А сад шта да се ради? Жена вјенчана, а што је теже – преноћила са секрвом.¹⁵

Распитују свате, куну главације, али нико не каза да је невјесту прије гледао, но сви посвједоче да су погађали мачку у врећи. Зовну попа да прекине пас, но се поп не чини чуо, а село не хоће рати с Пиперима рад једне жене.

¹⁰ брате.

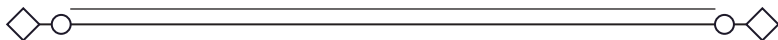
¹¹ премда онај што прича говори на име туђе, опет кад је до клетве, употребљује треће лице, да себе не укуне или прокуне.

¹² вјенчању.

¹³ кад кора попрешти навлаштито по хљебу; пришт по кожи као брадавице.

¹⁴ прије бркова изађе момку мах, или луда длака. Четири крста што и четрдесет година (XXXX).

¹⁵ док свадба траје невјеста лежи са секрвом.

Дошао ја у то село, да тргујем у волове ораће, и бјех погодио једно бравче баш у младожењина оца, они исти дан кад му свати пошли по невјесту. Говедо изгледаше као бик, а продаоц се кунијаше да му нема више од пет година, а и по розима и зубима не хћаше му дати више од шест. Погоди и плати. Сутрадан спрегнух вола у јарам, да га обидем у једној прљази,¹⁶ а он ти запрје прије изора. Подигнем му ноге, да му видим папке, кад ли је, тамо он, босјак и мекопутаств у све четири. – Једна жена из села такне се душе, и каже ми натајно да је минуло петнаест љета да га зна орању навикла.

Нас два превареника посмо у сеоцкога кнеза, да расуди што ћемо, он невјестом, а ја храњеником.¹⁷ Пошто кнез чу разлоге, прекиде¹⁸ овако: – Није вам нико метао плочу на трбух да тргујете у старо месо. Сад држете што сте ухватили; ти, секре, невјестом на пепељак,¹⁹ а ти, трговче волом у со: *ријеч уз усџа, а кам из рука.*

¹⁶ земља мршава.

¹⁷ во што орањем храни свијет.

¹⁸ као осуди.

¹⁹ код огњишта гдје се купи пепео.

IX КАКВА ЈЕЋА, ТАКВА МЕЋА

Негдје у Приморју живио стари неки даскале,¹ самоук и простак који је писао свете прилике на липовијем² даскама, пак их народу продавао за готовину или у причек.

Дође му једна пиперска баба, да купи икону³ Светога Николе зимњега,⁴ а даскале – или се помео у радости да прије пару стисне,⁵ или није имао готове онакве прилике какву је баба жељела – узме једну среда с настожене хрпе, пак објесив о нос наочаре напише, гребуљама и потпирачама,⁶ орловијем пером: СВЕТИ НИКОЛАЕ АРХИЕПИСКОП И МИРИЛИКИСКИ ЧУДОТВОРАЦ. Баба му преброји десет млетачкијех перпера, цијену коју је сам усјекао, јер о икони није погодбе.

Кад баба дома, окупе се око ње домаћа чељад, да икону бегенишу и целе, но домаћин, који је у својој младости дворио калуђере, опази да није просто целивати прилику коју поп не благослови

¹ иконописац.

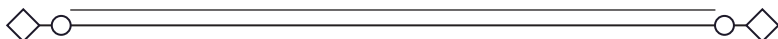
² од липе.

³ света прилика по грчки.

⁴ долази 6. децембра кад се представио, а маја у прољећу, кад му се тијело у Бар пренијело.

⁵ новац прикупи.

⁶ старинска писмена, као гребуље и потпираче; ружни рукопис.

и која није висила о црковном иконостасу⁷ дајбуди четрдесет дана и ноћију да је тамијан обиде, како би у кући благоухала и сваку здуху⁸ и утвару⁹ разгонила. Тер ти баба с оне стопе у попа с иконом у ликовој торби.¹⁰ Кад поп утледа прилику, а прочита натпис, упита бабу: чији је лик жуђела додати?

– Ја, ваистину, Светога Николе зимњега, што ми је дому крсница.

А поп:

– То те неко преварио, и увалио ти у име Светога Николе неко младунче што наличи Светоме Стевану.

Кад то баба чу, од јада пренемогне; дај Богу душу, а Бог је неће!¹¹ Кад се малко расвијести, и ријеч јој се поврати, викне:

– Гдје Светога Стевана, Бог му кидисао прије рока! што ме чоек ископа ни криву ни дужну! Него те молим, попе – ти си иконама вјешт – дану боље припогледај, да се нијеси по срећи повео.¹² Ја сам чисто и бистро тражила свога свеца, а он ме, ћору и незналу, превари на тешкој божјој вјери, помамила га! Ја се не лучим, ни дао Бог, ни од Светога Стевана,

⁷ ријеч грчка, значи онај пријебој што дијели олтар од остале цркве, у којему су споређене иконе.

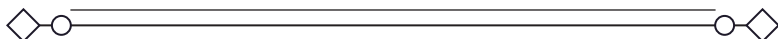
⁸ нечисти дух.

⁹ што се по ноћи призира.

¹⁰ торба ликова, од лика, од личине, оно се сљушти с коре липове, тек се кора с липе скине, *alburno*.

¹¹ мучи се да умре, а не може.

¹² што и помео.

што ми је роду прислужба;¹³ но је ближа кошуља од кореца.¹⁴

Баба полеће он час у суд, ка да јој се бјаху ноге повратиле,¹⁵ и учини даскалу позов: да је сутрадан пред судом без његова ненадна чуда.

Кад било обоје у суду, поче баба да прича:

– Сву сам драгу ноћ мишљела, кукавица без дома, како да оплачем своју напаст, а да вама не досадим! Откад су се Срби прекрстили, мој дом слави Светога Николу зимњега. А кад су ме у њ свати довели из Прогоновића, затекох старинску кутњу икону, која хћаше пред каквијем домаћијем чудом пући као орах под зубе. Некад освани орошена (не било премијењено) као лист љубице у прољетно јутро, а сузило низ њу миро, свака кап ка’ зрно бисера. Пре што ми умрје напријечац једно унуче, рече неко да је чуо гдје је икона пропојала као ластавица, баш у оно доба кад се мијенили сунце и мјесец, пак ми каза једна тетка по матери¹⁶ да је та прилика сјеновита¹⁷ и да ју није пристојно у кући држати, те ми домаћи договорно приложи је манастиру, а завјетуј се додати нову од првијех пара. Бјаше ми необично ноћити без иконе, као да лежах у спили! Кад чух да се објавио у Приморју

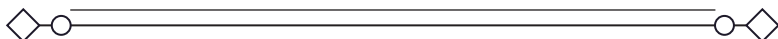
¹³ свака српска кућа слави осим крснице и прислужбицу или прислужбу.

¹⁴ како што је ближа кошуља од корета тијелу, тако је крсница од прислужбе души.

¹⁵ подмладити се.

¹⁶ материна сестра.

¹⁷ надахнута (inspirata).

нашки даскале, ошишам двадесет оваца и удавим три челе,¹⁸ пак пођем два конака хода с вуном и с медом, да пазарим пред Котором, а одатле у даскала по прилику. Дадох му, псу лише крста, што ми сам запита; а он ми, бездушник, подметну Светога Стевана, младунче и дјаче га је једва гарила мрка на усници, мјести Светога Николе, којему је сребрна брада до појаса и владичине златоткане одоре до црне земље, а по њима крсти и звијезде, као по ведру небу. Пак сам га ево призвала к вама, да ми промијени икону јал' поврати перпере, да се с нама брука не набије, а за грехоту и пријевару, што је урадио, о њему се питало: ја ту свога прста не улажем. Мени је нешто штукнуло,¹⁹ тек сам видјела гдје даскале, покле је паре узео, приписа неколика словца на икону; но се тобож разабих мислећи да су иконописци људи при цркви, богобојазни и златнијех руку,²⁰ а не Цигани, ни гоге, ни шегрти,²¹ који се простијем пуком шале и ругају. Сад ја немам пута, да дома идем, што ми га ви не отворите, него ће ме домаћа чељад раскупсти: гдје је светац јал' паре!?

Дође ред даскала, да заспе:²²

– Свети Никола – што грешна уста нијесу достојна ни помињати то ли се о њему судити – није

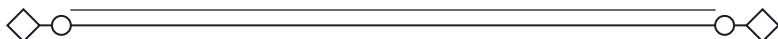
¹⁸ несмотрени људи, с љености, неће да поткићују медени сат, већ удаве челу кадом, или опаре врелом водом.

¹⁹ кад кога напане штукавица, кажу да му слуги зло.

²⁰ племенита заната.

²¹ младићи што се вјежбају у занату.

²² у млину се жито редом засипље у мучњак, тако се и у суду говори редом.

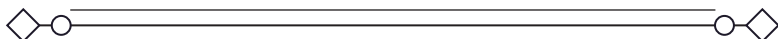

могао остарати ни владичити, да није момковао и дјачио; а међу мнош и бабом није било погодбе у које ћу га године писати, него само толико: да пође прилика у његово свето име. Нико од нас живијех није га гледао очи у очи, да зна каквога је зрака и облика, него га ми даскали својом грешном руком пишемо по казивању, и пренашамо му лик из стародревнијех икона; само на то пазимо – да изађе благообразан и да му је боја шеничнова зрна. Но ко ће бабама угодити, што би нашле ману Светоме Николи живоме, да почне опет земљу чепати? Кад омариним попусти мастило, рекну да је прилика оросила ил' проплакала пак проричу чуда и знамења. Дрво пуца и шкрипи, кад није сијечна мјесеца посјечено, ни сушило се три зиме над ватром, а миро не цури из иконе, већ из свечевијех моштију! А што је мезгала та бабина старинска икона, то је стога што је дрво било труло и трешњево, пак му се јужином топила смола и циједио сок; а бабе преокренуле на своју руку: да је тобож прилика мироточна. Тијема баснама варају и маме село! На примјер иду чак у Скадар, да наточе тиквицу прокапине²³ што се циједи низа седро²⁴ или пишти из онијех старијех зидина, гдје људи причају²⁵ да су дјевери зазидали невјесту на

²³ капље што проточе кроз какав свод, или спилу.

²⁴ мозори, као од клака, што висе у спилама и под сводовима (stalactites).

²⁵ има о овоме лијепа народна пјесма, кад су Мрњачевићи градили Скадар, а вила им обноћ град ваљала, пак зазидали невјесту на чеду, да им грађа стане, а она молила Рада зидара

чеду, да им се град тобож остани, пак залијевају прокапану родиљама сухијег или пресушенијех дојака, не би ли им се тобож млијеко навратило...

Хџаше даскале и јошт причати, но му један поп, што у суду сједијаше, прекиде бесједу:

– Није то тако! Гдје си јутрос забраздио мимо раздјела?²⁶ С говором на пут. Има црковни устав како да се иконе пишу, него си ти даскале као ја златар! Кажуј, море, чему си приписао име светитељу пошто си икону погодио и паре примио? Ту те чеках!

Даскале се збиља препаде, пак поче да исправља:

– Господо, ја сам божји и ваш! Човјек на нејачи и на старости, хоћу да прехраним осмеро грла ралом и мотиком, преврћућ земљу од звијезде до звијезде,²⁷ или гладан или жље ситан. Кад пане година,²⁸ или благоданом, бавим се занатом иконописца, којег сам понешто сам научио, а понешто ме Бог умудрио. Дам у Млецима преко године, из туђа тобоца на злој добити, капу сребрнијех новаца за злато, боје и липовину из осоја што мора не види,²⁹ пак ми цијеле године лежи стог прилика ни проданијех ни

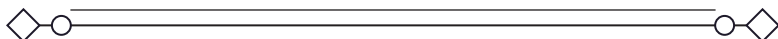
да остави окно според њенијех прси, како би јој чедо долазило да се напита. Народ мисли и данас, да оне прокапине, што пиште из зидина града, точе из дојке зазидане невјесте.

²⁶ изван предмета.

²⁷ откад у јутру ишчезне пошљедња звијезда, док увече обасја прва.

²⁸ олуја.

²⁹ из таложине гдје сунце не грије.

запачанијех.³⁰ Позлата тамни, липовина гриња, боја лиња, а ја плаћам рукодавцу³¹ крваву камату, да ми вересија не погине. Од десет купаца, половина их плате што сами хоће, а остали дигну икону у причек до уља, до вуне, док Бог промисли или путника пропути,³² а ја зјам на звијезде! Кад приспије зли рок, мјести пара, ево их гдје носе прилике на повратак. Један рече да му је сјеновита; други: да пред њом стијењ прцка, или му се угаљ напери ка' гљива,³³ пак свијећа плаче, и треба је обеселити,³⁴ трећи: да му за једну ноћ посрка оку уља, кад јој намијени канђело пред очином душом, или о судњему дану³⁵ или кад му у сан дође, и да је залуду угиње и смијера, а она исто гори ка' луч. Ја им се куни да је то до уља или што им је кућа на вјетрну. Чеса? Не даду ни окусит, него ми оставе икону на ономе мјесту, а побјегну без обзира. Кад напишем прилику обична свеца, од онијех бајаги што Приморје слави, дође Загорац да тражи некаква Лесендра, Ћурлика, Синију и Огњеницу, што се у маломе мјесецослову не находе;³⁶ пак пошто ме измучи и потроши, не дође да је откупи, а приморци не хоће свеца скитача,³⁷ тер ми икона остане непродана, а дуг о врату.

³⁰ погођенијех.

³¹ који је новац позајмио.

³² док се с пута врати.

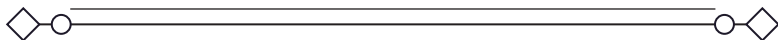
³³ fungo-champignon (пећурка).

³⁴ мјесто угасити.

³⁵ дан у који је умро. (Anniversario).

³⁶ Александар, Ћиликије, Сенија и Марина.

³⁷ пучанина (plebe(o)).

Нажене ме витешка невоља, да не пишем свецу име већ при продаји, пак и да не гледам потанко на правило. Сад ми је дошло да бацим вас алат у море, да не пропанем до краја; а доста сам душе стекао просипајућ своју муку да пишем хришћанлуку божје прилике, да се пред њима прекршћују. Него се такните душе, којом није ништа помијешано, и реците право: *Каква јеђа, ѿаква и међа*.

Осудисмо да даскале напише баби другу икону у име Светога Николе, по навади и црквеноме калупу, што му је лакше свакако но да паре враће, и по данас да приликама не пише име од суме,³⁸ него како је која кому свецу намијењена; и да о њима не буде већ вересије ни причека, но здраво за готово; ни сутуке³⁹ но ухвања, ни сјени но вјере, по чему су иконе намијењене да својим благим лицем надахну хришћане да Бога хвале, а светитеље моле.

³⁸ по мишљењу (acsapricio).

³⁹ суевјера.

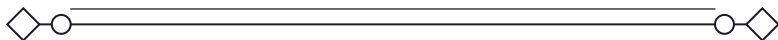
Х

ЖЕНСКИ ДОНОС, ПРАЗАН ПОНОС

У једноме селу, при самој обали Скадарскога језера, живјеле двије сусједи, доведене и удомљене истога дана и године, које се љубиле као игдје сестре и по вас дан другариле шијући, везући и свијет на решето премећући; праметница им грло праметнула,¹ јер с њихова језика било на чуду цијело село. Нешто по чувењу, а виши дио што би саме нанизале ил' довезале, оне су знале све и свашто: свачије после и живљење, сваку новину даљну и ближњу, све што се у селу обноћ догађало и што се кому шњело или у лопижи варило. Доста би пута саме из прста попосале читаву причу о кому или о чему, пак је кажи другарици натајно, а ова другој, а друга трећој, и тако се измишљотина проспе од ушију до ушију и прође кроз пук као истина, јер, жали Боже, виши дио пука вјерује прије злу него добру! Свак се од те двије језичнице уклањао као од жива огња, да га не заћедну, да му не подметну што му није ни у сан дошло, да избјегне ријечима и карежу. Обије задјетиње у исто доба, и већ биле ношњом затрудиле до седмога мјесеца, а нико им знао није, но су се као првацкиње² стиђеле и криле.

¹ нека опасна болијест у грлу.

² које роде први пут.

Један дан навијајући на вратило³ сукнену пређу опазе једна другој пуне скуте, и пошто се насмијале и шалиле о свом послу – „Што ти то хће? Могла си и без тога!“ – заруче пород: ако једна роди мушко, а друга женско, да младенци буду муж и жена, ако да Бог да узаживе. Измијене дарове и прстене; и до деветога мјесеца оставе свијет на миру, бавећи се и разговарајућ о новој својти, о новорођенима, и како ће унучад настављати и питомити да наличу бабама. Свака каже нову везу своме мужу, и већ живјеле двије куће у братовштини, као да су се збиља вјенчала и јошт нерођена дјеца. Често би у шали рекле, кад која од њих бремене носи или низа стубе слази: „Чувај ми ту невјесту!“⁴ и нагађале која ће родити мушко, пак се међу се и дражиле: „Мени је млијеко омрзло као да је отров!“⁵ или „Ноћас сам у сну пасала оружје!“ или „Срела ме нека стара просјачица, пак ми рече: А ето си се преобразила, ружне мајке дјетиће рађају.“⁶

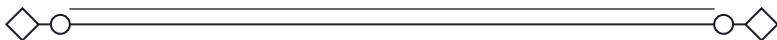
Погоди удес да обије роде исте ноћи: једна мушко, а друга женско. Не треба да вам причам како је дошло од јада да пукне оној што је повргла цуру, ни како се силила и банила она што је Српству јунака придала (кажу да се завист прије нас родила, а међу познаницима да се најбоље гоји и развија).

³ оно обло дрво око којег се купи пређа и сукно.

⁴ да не побаци дијете под бременим, или са слома.

⁵ проријечу да је под појасом мушко дијете жени којој у ношњи омрзне млијеко.

⁶ кад се дјетињој жени сније оружје, или у лицу поружни, проричу да ће родити мушко.

Почеле се звати „сваћо“⁷ мјести „секо“, и једна другој питати и његовати чедо као своје влашто. Нијесу казале никому, ни од села, ни од својте, у које су име дјеца крштена, да им не би тобож вјештица кидисала, него их звали *Мрко* и *Злаћија*, да им под те надимке урок и зле душе не науде.⁸

Треће године, кад почну дјеца наоколо ходати, опази секрва да јој добросретња невјеста храмње. Није хћела вјеровати својим влаштим очима, нег' један дан, кад јој сваћа пође у млин, свуче малу и примјери јој ногу при нози, – кад ли лијева краћа од десне два прста од руке! Стаде да плаче и да се под грлом замиче, гдје запача синовњу срећу једном хромицом. Што ће да ради? Пошто је многе ноћи о злу мислила, науми да ту домаћу несрећу мужу открије.

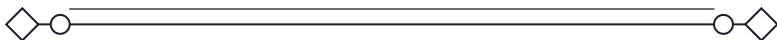
– Ја нијесам био рад тој трговини – рече јој муж – то је твоје масло; до данас био сам сит и пресит тога пријатељства, а по данас ћу сваће. Превали и стисни, да се с нама не набије гора брука. То су Мркови послѣ; ако да Бог да настане, кад види вјереницу, он је може и ћору вјенчати; нас је двоје то минуло.⁹ Ако си га слијепа вјеривала, нећеш га освијесна женити!¹⁰

⁷ матере мужа и жене зову једна другу *сваћо*, а пријатељице *секо* (сестро).

⁸ причају да вјештица не може дјетету наудити, ако му имена не зна, зато се у нашим крајевима многи зову надимцима до смрти.

⁹ каже да је њих двоје минула женидба и удадба.

¹⁰ ако си га вјерила док је и јошт био у утроби слијеп, нећеш га барем женити без његове воље сад кад је памет стекао.

Кад и Марко напуни петнаесту годину и већ је оружје припасао – лијеп као лабуд, жив као крем, – види да га је мати за хромицом утопила, зна да се није шалити јакијем браством Златије, пак не хћећи се с њом оженити ни, од страха, развјерити, једно јутро омакне и обестрви, по свој прилици матерњим знањем и напутком. Гдје је? Гдје није? – као да га земља прождрије!

Прођу три године дана, а ни Мрка ни од Мрка гласа! – Отац Златијин заче један дан разговор својим пријатељем,¹¹ призову оба своје жене, и ту развјере дјецу сузама и лелеком, као да су чули Мрку пусти глас! При растанку мати Мркова пољуби своју несуђену невјесту, и закуне матер Златијину да не да Златију за ким близу, да јој се јади не понављају гледајућ је често.

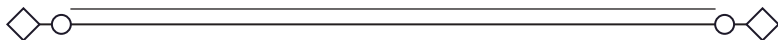
Прилучи се затијем да се истрачи један богати Зећанин, ујак Златијин, који, не имавши од срца порода, остави све његово сухо и сирово Златији, а она да му душу помиње.¹² У мали рок навале од свукуд просиоци, кад чули за прћију; но Златијини родитељи не хћену је дати близу, него је заруче ћак у Груды, у једној дичној кући; али свадбу одгоде на годину дана, јер је вјереник остао сираком без матере баш сутрадан, понгго је Златију прстеновао.

Кад мати Мркова чу за мираз,¹³ и да се Златија заручила, поче да се каје и очи вади што развјери сина и тури га млада и невјешта у био свијет:

¹¹ отац мужевњи и отац женин зову један другог пријатељем.

¹² да предава пуње и проскуре, да му се поју летурђије души.

¹³ за прћију, за насљество.

– Тешко ономе ко бјежи од прве среће! – викаше она по кући као махнита – полућех да оставим Златију: ако је хрома, то јој је од Бога; али у осталоме нема јој друге, колико је Зете. Али је мало на свијету хромица баница? Данас бих сјела на стечено, а не да мислим има ли ми Мрко вечере и конака. Ко забавља шеничној погачи, жељети ће хљеба сјерчаног!¹⁴

Не знам како би: или је поручила Мрку да дома иде, или је Мрку додијао и онако туђ свијет – ево га, Бога ми, с пута, у цариграцкијем хаљинама и под сребрнијем оружјем.

Кад чу Златија да је Мрко дошао и кад га виђе, прежући кроз једној мазгали,¹⁵ настала и одјевена као Стамболцију,¹⁶ просу сузе низ бијело лице, а и невоља јој била; новог вјереника није никад ни оком видјела, него је родитељи тисли, да је и не питају, а с Мрком је расла, провела дјетињство, слушала му матер гдје је невом¹⁷ зове, дијелила ручак и ужину, чедно доба и ране радости; а сад се отуђили и раздвојили без срџбе и мрзости, као да никад ни дружили нијесу. Леле, ваистину!

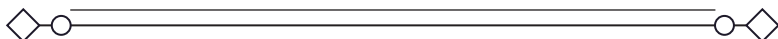
А и Мрку се ражали кад видје своју несудјеницу, пак нешто стога, а нешто с наговора материна, којој је разбијало снове Златијино благо, поче да се по

¹⁴ забавиџи што и замјериџи. Хљеб од шенице и хљеб од сијерка.

¹⁵ рупа, окно, прозорчић.

¹⁶ Цариграђанин.

¹⁷ невјестом.

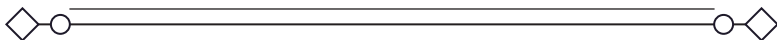
селу јадикује: како му се вјереница превјерила иза њега жива, и како му родитељи нијесу били власни примити натраг вјеровно обиљеже са дјевојке, док сину не чују смрти. Радио је на сваки начин да се са Златијом састане, да је какогод нажене да се с њим криомице вјенча; но је мати Златију затварала под девет кључева, и бранила Мрку да привири.

Дође земан свадби. Ево баријак свата¹⁸ по дјевојку, а био дјевер уз невјесту неки Команин, младожењин рођак по танкој крви. Није могао Мрко наћи четника, да се усуди уграбити сватима невјеету, него, удружив се с једнијем братучедом његовијех година, пођу у Груду и ту преноће, да срећу кушају. Сутрадан подрани дјевер с младом на извор, да се по обичају напију хладне воде. Мрко је самдруги запао за кам врх точка, да убије дјевера, а уграби Златију. Кад се несретњица посагне и прегибџи, да пије – а за њом стоји дјевер дупке¹⁹ – Мрко упали на дјевера дугу пушку. Но мјести дјевера погоди злом срећом Златију усред чела међу црне обрве, јер се била злосретњица на ноге исправила у оно што²⁰ пушка плане. Дјевер, не имавши са собом велика оружја, побјегне – срам га било! – а црни Мрко пане и пренемогне се врх Златије, која, кад чу да је он, потхваћајућ слабијем духом, рече му:

¹⁸ кад је на броју двадесет и пет свата, онда је обичај да носе баријак.

¹⁹ стати на ногама право у дубак.

²⁰ вријеме, час, трен.

– Да је просто, Мрко, кад си ме ти убио!

Овакве зле и срамотне погибије није се и јошт у Зети догађало. Куд среће да је Мрка на оном мјесту гром спржио, него што окаља образ и оружје на женску главу, која га је, залуду, љубила и жељковала мимо чоека! Просјела се она утроба која рађа такве људе!

Заваде се села и браства, и већ пријетило крвопролиће, кад се све одједном склоне два несретња оца да окупе крвно коло, да их мири и намирује.²¹ Златијин отац нарече двадесет и четири чоека, а Мрков позовне од њих половину, које је сам хтио, да сједну.²²

Кад се коло састало да цијени Златијину главу, један кмет Кастрат²³ упаро да не да никад жив да се уцијени женска крв као јуначка.

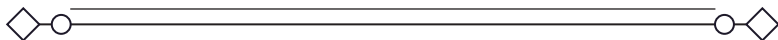
– Мрку је доста муке и невоље – рече Кастрат – у незнањи га вјерили и развјерили; млитао три године од немила до недрага; однио му други жену и мираз; убио развјереницу нехотице, а изгубио душу и образ; оставио очевину и постојбину, да већ Зећанин није, но да се по свијету скита, без имена и отаџбине, као Циганин. Убити женску страну!²⁴ Па коју? – ону што му се залуду осамнаест година

²¹ накнади.

²² да суде.

²³ неко село код Хота, што се сад похарнаутило.

²⁴ стари Срби нијесу говорили *женска глава*, као *мушка глава*, но су говорили *женска сйрана*. Тако и стојиу најстаријим нар. пјесмама, нпр. у пјесми: Бан Страинић, што је једна од најстаријих.

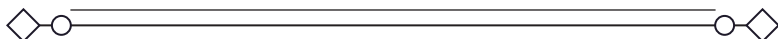
надала, за њим вехла и уздисала; ту срамоту не може опрати никакав луг ни сапун; да да̑ за њу све царево благо, залуд га дава, образом није ништа помијешано! Но пошто је уведен обичај, и јошт за Душана, да жена пође у по јуначке главе и кад је ко хотимице гађе, не смијемо ми јутрос пресуђивати, ни законик ломити, што су мудрији мозгови усјекли и установили! Да дате Златијину оцу све оно Мрково, пак и да је десет пута више нег је, не би му кћер ускрсли ни губитак измирили, него што ћете вишу мржњу међу закрвављеницима укоријенити. Ко је рађао па копао, он најљепше зна како те ране боле; зато покајница тужи: Све су ране покрај срца, а синовње посред срца!²⁵

Одговори му кмет Приморац:

– У нас се суди лупешка глава у по цијене, а женска според јуначке. Да није жена, не би ни људих бивало! Ваљана жена вриједи града; на њој је кућа и напредак. Које би благо платило мајку девет Југовића, а ви би је сад цијенили у по Рада Гринтавога!²⁶ Има јутрос у вас нашијех сто одива; нећете већ ниједне повести, кад их не цијените според себе и као своју главу! Моја је жена одива ваша; ово ми је стидно рећи пред оволико образа; али бих волији дочекати у комаде оба сина, што

²⁵ тужбалица над мртвацем тужи да губитак своје дјеце највише боли.

²⁶ чоеска глава 130 цекина, ако је у крађи погинуо половина да се плати као накнада. Гринта је нека болијест по кожи као губа. Овај Радо Гринтави морао је бити каква људска наказа, тек остаде да се помиње и дан данашњи.

сам ш њом по гријеху издворио и која су ето оружју дорасла, него да ми њу Бог раствори, камоли пакосни чоек! Ја сам мислио судити Мрка у седам глава, кад нам земљу отрова, кад под вијенцем уби ону која је уз њега расла, да му буде стопањица,²⁷ да ш њом вијек проведе и пород изведе, коју је иста дојка питала, а мати му је осамнаест година невом звала. А што велиш, Кастрате, да је Мрко Златију нехотице погодио из пушке, ја ти се чудим гдје си збором застранио! Мрко је Златији очи извадио кад је кренуо да је вјенчану и удомљену с источника граби, пак је правда божја навела да се обручи мимо чоeka.²⁸

Да на једну прекинемо и горе зло претечемо, рекох ја.

– Није ниједан од вас два говорције угодио путем! Мрко је дужан земаљскоме суду и господару зло што је починио; то посао наш није. Да је Мрко кутњи домаћин, суд би му прекинуо шљеме на кући, као што га је проћерао, да већ Зећанин није.²⁹ Наша је да намиримо од онога Мркова³⁰ Златију оцу, који изгуби кћер на великој божјој правди. Да му дамо више од законске и обичне, чинило би се старцу као да је задужбина,³¹ а не подмир, пак, док га скротимо и ублажимо, да прегори кћер, би му

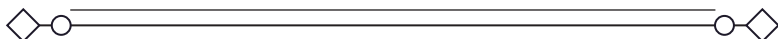
²⁷ жена која слиједи мужу у стопе.

²⁸ да на њ пане срамота што је убио жену.

²⁹ зликовцу који је чоeka убио прекидали су у старо вријеме шљеме на кући, а њега изгонили из домовине.

³⁰ Иза жива оца син је имао право на четвртину очевине.

³¹ што и милостиња.

ране позлиједјели. Најбоља је држати се законика! Нове обичаје у стару земљу мука увести! Нека баш пође Златијина глава у по јуначке, осим мита и части;³² а удовцу ништа, он ће наћи лако другу жену, ако буде и без мираза: *женски донос – њразни њонос!* Но се Златија неће већ никад оцу повратити! Стари су зловарници³³ говорили: – Два је пут човјек весео у свом вијеку: једном кад се жени, а другом кад млад обудови!

На тој мојој вежу осуду, а остане у бесједи ријеч:
Женски донос – њразни њонос!

³² мито што се својти давало у новцу, тек да се на мир склони. Част што и трепеза, ручак, дочек.

³³ pessimiste.

XI НЕШТО НЕШТА ИЗЈЕЛО, ПАК ОД НЕШТА НЕШТО ОСТАЛО¹

Морила куга сусједе Арбанасе цијеле године, а јесени се допримакла к нашој граници, и по некому чуду нас уминула.

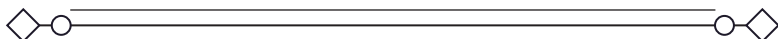
Каживаху да је та несретњи квасац² унио један грчки брод, који је преносио приоњиву трговину из Мисира у Млетке, пак од зла времена свратио у Солун, да ту чека проводрицу. Колико се вођа превезао на сухо у походе неке соихљебнику,³ два мрнара с брода покраду бреме овчје вуне и криомице продаду је некој градској тргарици у бесцијену. Трећи дан умру лупежи и купац од исте муке, као да их гром спржи, пак се иза тога помор све више и више множио, док се град читав иструје и девет дијелова становника отпану. Око цркве нестало гробља, тер бацаху мртве телесине једне врх друге у дубоке јаме, а над јамом побији црни крст, да се зна како их је зараза⁴ помела. Из Солуна болешчина се повукла у оближња села, пак, с

¹ кости што преостану од коња кад га вук изједе; или крсти од брода, који се сломио и распао при обали; или лијес, ораћа справа што лежи на земљи (scheletro).

² квас, сјеме болијести приоњиве.

³ пријатељи што су много пута јели скупа или дијелили со и хљеб.

⁴ epidemia.

колибе на кућу, с града на варош, опустоши многа мјеста, а у многим протањи људство до ископа.

Ко не умре тај на дуго крља,⁵ док се окријепи; а ко изболи и преболи, нађе се самохран⁶ и на ништа. Они што по срећи прекуже – или што им није врућа дошла, или с јаке кости – једва се вуцијаху пребијени и саврти као на туђе ноге: свако узело мртвачки образ, утекле очи у главу, а не би удица месо зађела. Што не могла куга, то опљачкају зли људи, којим ни старо кашље ни младо плаче.⁷ Сто сам пута протрнуо и длаке ми се јежиле гледећ у Дибри половину опушћјелијех домова: или зачављени клинцима или заграђени навиљем драча,⁸ без жива духа. А по оној другој половини одјекује ка из пећине јаук и лелек, да ти срце пара. Помрзјело једно на друго, лучи се и туђи свој од свога, сусјед од сусједа. По улицама леже боници у пријекрст као премићене лешине раздрпани јал голи, да им нема ко додати чашу воде што Бога ради траже, да угасе жар. Неко се са смрћу бори, неко кроз огањ клапиња, а некому напупуљиле модре киле и нацрвени чири,⁹ неко огрезнуо и натекао као тијесто у квасцу. А дође здрави којему до живљења није, тер с боника обумрла, или већ преминула, смакне кужне прње, а остави га онако

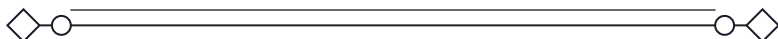
⁵ боловати.

⁶ самац, остао да се сам храни.

⁷ не храни старе ни младе, но свој живот.

⁸ колико драче могу виле дићи.

⁹ напупуљити, као пупак нпр. од руже.

нага, да се мучи и премеће док душу пусти,¹⁰ а мртавац на том истом мјесту разагњије, пак га по смраду оптају кучки, и као мрцину разнесу, ко нешто ко нешто, амо и тамо по вароши, да се лакше свијет кужи. Женске стране, голорепе, а у огњу побијесниле, већ се од чоека не либе ни срам крију; а усахле им дојке спопала и зграбила туђа сирочад, пак их ожимљу и прште, да би пропиштила кап млијека, како би се тобож гладна завријела.¹¹ Једва жив, и здрав побјегах из тога пакла, да не гледам љуте ране, што Бог не дао да ти се ни у сну призру. Иза помора наступи недаћа и глад: јад врх јада; што утече Јанку, не побјеже Марку!¹² Изништао народ, одебљали срчаници,¹³ умножила се просјадија, ајдучина и крађа. Не знадијаше биједни чоек је ли боље да је иза куге жив остао!

Кад почетком зимњег доба морија¹⁴ прекиде, пошаље ме господар у Куче, да прегледам и процијеним колико је чума квара почињела. У Кучима није заћела до једно само село, по срећи одвојено и заклоњено, па га Кучи заран¹⁵ опточили тврдом стражом, да се не мијеша с осталијем свијетом; али то несретње село бјаше куга готово истријебила, мало ко жив остао, или стога што је

¹⁰ умријети.

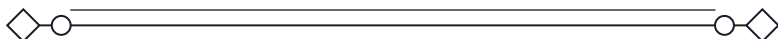
¹¹ припитати се.

¹² овдје су куга и глад уособљене у два несмињена јунака.

¹³ она тљеница што је око срца (*осрћај*).

¹⁴ помор.

¹⁵ рано, на вријеме.

уточено у осоју, или што је гнусно и збијено, пак на оној тоњи¹⁶ и запари¹⁷ куга бијеснила.

Наком десетак година намјерим се у тому истому селу својим послом, кад ли се пук листом поарнаутио: наступили на пусте темеље¹⁸ Арбанаси голопенде, и ту се удомазетили, а потисли и стијеснили ону шаку Срба што су чуми преостали. Кад дође до покоља, нејачица¹⁹ притече к суду, као кому је невоља.

– Који сте ви? – упита их суд.

А један од њих, којему летијаше језик као Вуку Дојчевићу,²⁰ уложи да прича:

– Ми смо били прије куге Срби кучки, а иза ње копилићи²¹ што је извргао стари пањ. *Нешѣо нешѣа изјело, љак од нешѣа нешѣо осѣало!* То смо ево ми! Кад зараза истријеби људе, и многи се оцаци²² ископају и на дјевојци остану, а домаћи мушкићи изништају, удадбенице траже по свијету мужа. Не можеш цури ништа кад јој притужи рок; залуду викаш:

„Чекај! Не хитај! Не улети у туђе јато!“ Мож` ли запријечити ноктима и косама да не расту? Слакоме се арбанашке скитнице на опушћеле

¹⁶ смрад.

¹⁷ заударање.

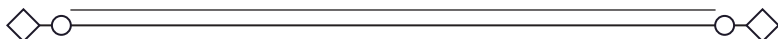
¹⁸ непокретна добра, иметак, биће.

¹⁹ слабија страна по броју.

²⁰ Вук се са собом шали.

²¹ изданак или младика, што избаци старо стабло кад се до земље посијече.

²² двор, могућа обитељ.

миразе, пак се један по један мучке и без огласите свадбе привуку и сједну за готовом совром. Викамо им ми: „Добро дошли, са срећом! Но платите цркви истраџбину, а селу натраџбину,²³ или га већ нећете, божија ви вјера, међу нама пирити“.²⁴ Док их бјаше мало, увијаху се и обећаваху: „Подмирићемо сутра, прексутра, ондан, ћандан, пандан, шандан“,²⁵ а сад, кад се ујатили и објачали, дивљи прегоне питоме, црна врана кљује бијелу, свуд хоће да су старији: у цркви, на води, у дрвима, на паши. Не зна им се гроба, у читули²⁶ их није, границе нијесу крвљу облили, немају ни извора ни увора, а траже неко старешинство, те се поносе и туђе од нас Срба, што су нам жиле земљу прокопале до ребара.²⁷ Док се прекршћују другијем крстом, тот га њима, просто им било; око тога нема свађе: Бог један а вјера једна! Да међу људима нема до једног закона, одавна би на Бога заборавили, а тако се натијецају и драже ко ће га љепше славити! Али што нам језик и сој утријеше и што ни гнијездо отеше као врабац ластавици, пак у њ унијеше пљеву и очинке, да је

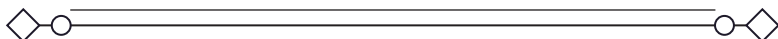
²³ новонасељени људи кад дођу да живе на женино имуће (домазетство) плате цркви хиљаду асприх (четири талијера у сребру) истраџбине, за имати право у цркви, у упоколишту, у црквеној заједници; пак опет толико натраџбине селу за воду, за гору, за пашњаке, што је сеоцка заједница.

²⁴ огањ пирити, постојбина.

²⁵ седам дана од нећеље, бројећи, од данас.

²⁶ књига мртвијех што свака кућа држи, или код себе, или код попа.

²⁷ крсти земни гдје већ нема плодне земље до клисуре. Највиша дубина земна.

од Бога, много је! Кукавчићи што се од њих лежу неће да говоре српски, него натукују и жвакају цинцарски,²⁸ пак у сто ријечи помијешају коју нашку, изопачену и ископечену да ти уха оглође. Коримо залуду одиве које је куга за нашу бруку уштеђела; а оне се с нама подругивају: научиле туђ језик, пак надебљале ка да су свеца за браду дохватиле. Стиде се језика којим им је матер говорила – та̑ им је говеђарски и скитачки – него им се чини нешто кичније и мудрије звокотати као класомуње!²⁹ Од зла рода да није порода! – Да се утописмо у каквом пространом мору, да је просто; но у купци воде; то не просто ни благословљсно! Да нас прогута какво велико звијере, ни по јада, но пух кусорепастаи:³⁰ то нас осичија!³¹ Пак смо ево на једну смислили: да предижемо из Куча прије нег нам се име утре!

Иза њега узе да говори најстарији Арбанас:

– Кад се кому обије зла, неће да дужи несрећу и луду памет, већ куне полазника који му је најпрвији долазио дома да му Божић честити.³² Ако куга мори пук, а цркавица мете стоку, ако град потуче љетину, ако се челе не роје, а у језеру нестане укљеве,³³ – то је до полазника. Ко је од нас

²⁸ што и арбанашки.

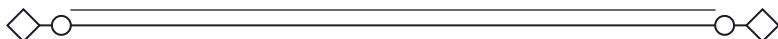
²⁹ нека соја људи као циганија.

³⁰ велики пољски миш без репа.

³¹ суха болијест.

³² сад се мјести Божића броји први дан новог љета за полазнике.

³³ риба.

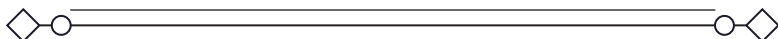

савјесан³⁴ да је помор покосио у Арбанији дјевојке, а у Кучима дјетиће. Свијет не хоће назатка но напретка: не знаду одиве ко је какве соје и језика, већ питају носи ли просиоц гаће и је ли им по ђуди. Ми смо оставили питома поља и угојене градове, да напучимо дивљу и тужну кучку стијену, да ту јошт свијећа цкили. Налагамо бадњаке, шарамо јаја, предавамо пуње и проскуре, варимо кољиво и варице, славио крсно име и прислужбу, испуњамо свадбе, покајања, повојнице и жежемо свијеће, држимо као аманет шишано кумство и причасно побратимство,³⁵ а оставили и обаталили дивно гнијездо при овој потиштеној и пораженој пећини. Не можемо платити истрацбину туђој цркви; а натрацбину, немамо је кому подмирити, кад су од десет димова³⁶ девет нашијех. Ако међу се зборимо арбанашки, што то Србима пријечи? Боље знати два језика него ли једнога. Жене воле говорити арбанашки, јер је наш језик слађи и углађенији, а свакој људскоти дозрио! А што помињете гробље и стожере, свијет је за живе, а не за мртве: кога није, да хљеба не ије! И прије Срба неко је у Кучима

³⁴ сукривац.

³⁵ на бадњи дан налагају бадњаке; о Ускрсу шарају јаја; предају попу за мртвачку летурђију вино и хљеб; варе шеницу за прекаду мртвијех, а сочиво на свету Варвару. Носе одивама повојнице кад роде, а жегу свијеће пред душом својих мртваца. Кад Турчин кумује Србу, шиша му дијете, а кад се Срби у цркви братиме, пију вина из једне чаше и заложу у три пут од истог хљеба, тер тако постану причасни побратими.

³⁶ огњишта, кућа домова.

пирио, и за доба Дукљанова бивали царски двори,³⁷ пак да почем ускрсну они људи, би ли ви њима упуштали вашу баштину да је опет ору? Правице³⁸ су за живе, а мртви – покој имали! Ако ко устане да нам поткида и бужи границу, да господару рати, да нам притиска шуме и пашњаке, неће нико мртве покликнути, већ нас живе; па кад пуца сто пушака, деведесет је нашијех. Сад кукајте што сте се протањили и на малом броју остали; невоља ви је, кад вам нема ко те старинске правиче бранити. Но, знате ли која је? – зажите и уврите у виши поток, да вас суха земља не попије прије увора!

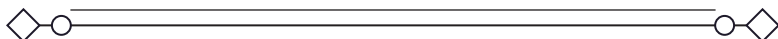
А ја њему:

– Чуј ти, пријатељу! Мотрио сам у морској пучини гдје оботница испуха пјешчину на бјелавини, и начини себи дворе, да се шири, леже и у мутнијем временима главу заклони. Дође морски јеж пак је помоли да га пусти код себе у кутњи кут, док устраје зло вријеме. Оботница, гозбена³⁹ а мека срца, прими пријатеља на конак. Јеж неће да мирује, него шеврда и копоре по кући, док својом остром драчом избоде оботницу и кот јој. Кад се оботница поче жалити на злобу и нехарност, јеж јој рече: „Кому је уско, нек испада и сели!“ – Овако се

³⁷ Дукља подно Куча, био земањом стари град. Бискуп Змајевић пише да се у Дукљи (Diosclei) родио цар римски Диоклецијан (Дукљан), а у привилеђу паштровском стоји да је Дукљу (Диоклеу) врх Бара оградио Дукљан, цар римски, г. 300; коме вјеровати?

³⁸ преимујства, повластице.

³⁹ гостољубна оботница нека риба на транкове, што опријене. Боље ободница.

догодило Кучима: припитомили змију у њедрима! Ако је зла срећа прориједила Србе у вашем селу, није, Богу хвала, у Зети ни у осталоме свијету. Но подмирујте дат што су стари усјекли, за којега сте знали прије нег сте се ту станили, јали ћете откуд сте дошли. Ако је трава покошена, остало је коријење!

Суд потврди да плате добродољани⁴⁰ хиљаду цркви а хиљаду селу, по староме обичају, као под кораћем.⁴¹

⁴⁰ добродошљаци.

⁴¹ под силом, као кам што се ломи под ударом кораћа.

XII

КО СЕ ВИСИ ОН СЕ НИЗИ, А АКО СЕ НИЗИ ОН СЕ ВИСИ

Био у једном селу у Зети чоек гласовит по стасу и јуначтву, ког су људи бројили одвојена¹ колико је Превале.² Делија међу првијема, шежањ висок, у плећима широк, прав као јела, дуга врата и перчина, плавијех коса и очију, од непунијех тридесет година могаше савити брке за уха. А кад би се одио доламом и токама, објесио џеврдан о раме, припасао мач, а мало оружје затакао за пас, кад иде, хћаше рећи да му не тичу поплати тле, а сав му живот трептијаше од зора као жик³ у вијенцу. Мало је што радио, но живио у добру чоеству, а пуцало му срце за гоподством. Није бивало у Зети збора ни кмества⁴ гдје не би он дјеверисао⁵ и настојао да дружину надмудри збором и свјетом; а пео се да плови врх свију ка уље врх воде. Звали га надимком Бајо, али Бог зна у које су га име крстили. Заран се ожени невјестом разроком и неродушом за којом га је била мати вјерила јошт у утроби,⁶ пак

¹ одлични.

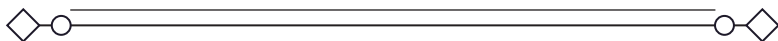
² Зетска бановина, Prevalis.

³ жути мједени лист који сја и трепти, и којег жена плету у вијенац међу цвијеће (oro canterino, Rauschgold).

⁴ суд добријех људи.

⁵ као дјевер уз невјесту; пословао као најстарији.

⁶ много пута двије жене пријатељице кад затруде, вјере

пете године прекиде с њом пас, пошто јој подмири троструку постојбину.⁷

У једном сусједном селу живио неки тежак на малу имућу, који се мучио дању и ноћу да прехрани себе и напредак.⁸ Имао ови сиромах лијепу и присталу жену, која је могла родити јунака. У свој Зети набрајали је по струку и дивоти најпрвом, као зорњачу⁹ међу звијезде.

Подавно је Бају сврсло око на ту женску главу и радио да је одвоји од мужа и дјеце, како би је к себи прибавио и пуштеницу узео. Гдје би је год саму обрео – било на пазару, било на води или код стоке – на зарок¹⁰ би јој мужа мразио, а пред њом се кочио и банио као паун прам пауници.

Дошла једном Смиљка (овако је зовијаху) у покајнице на ујнин укуп, у истоме селу гдје Бајо станује. Кад народ посиједа, да попије ракију, примакне се Бајо к Смиљки и почне је дражити као што бјаше навикао:

– Да сам с тобом, откопао бих очин гроб, пак бих му кости тукао, рашта те даде оному хорјату:¹¹ затворио вилу у тавницу. Кад дигне да носи сноп, сноп видиш, а њега не; кад чиња да оре, а ноге му

пород у утроби, пак ако роде једна мушко, а друга женско, та вјера траје док дјеца узрасту и вјенчају се.

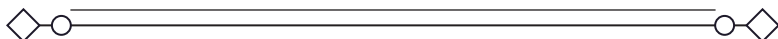
⁷ накнада за оно вријеме што је с мужем живјела или постојала.

⁸ пород.

⁹ Даница.

¹⁰ као да је урочено, *зао рок*.

¹¹ похлепан на туђем.

утону у бразду, рек би да је дијете, пушки недорасло. Тушица¹² и шака јада! Изрод, да му друга нема колико Зета паше,¹³ лак под капом,¹⁴ у људи га није, него риља земљу од зрака до мрака као свињче; оружем се не поноси као остали Срб, а и не ваља му зрна боба! А ти ето: млада и зелена, рек би да нијеси ниједно дијете родила, но би ти чоек по лицу писао као по слонову зубу.¹⁵ Одвој се; остави му дјецу – нек су му, а хајде за мном, да живиш у мом двору као баница жена, гдје ће те момице¹⁶ дворити и гдје ћеш дријети свилу и сукно; а он ти неће никад купити пртена руба, но заживати и гристи ручком и вечером, да му мање потрошиш. Код мене би цвјетала, а код њега вехнеш!

А Смиљка њему:

– Прођи се, Бајо, шале и задјевнице, часнога ти крста! Није злато све што сја, нити свила све што зја. Грехота је раздвајати што је Бог здружио и суђено било. Мени је он¹⁷ добар и миран, као игдје жени муж. Ако и није делија, а но је стечен и љубазан мимо Зећанина. Имам ш њим, док усхоће Бог, два дјетићка као два зрна бисера: прије бих своје очи жигом избила, пак слијепа просила од врата до врата, него их одвојила од свога срца и

¹² вуна овча трећег шишања.

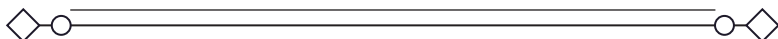
¹³ колико ријека Зета окружава.

¹⁴ немудар.

¹⁵ (avorio).

¹⁶ цура или мома што двори госпође; мушки момак.

¹⁷ у Црној Гори и Приморју жена не помиње ни мужа зове по имену.

његе. Да ми је свако зло – што није, ни дао Бог – кад око мене обиграју, све ми је испуњено и весело. Да си ти, Бајо, имао онаква два тића соколића, не хћаше се с другом одвајати, пак и да је ћора, а не само врља.¹⁸ Припитоми је опет, мој Бајо, да те Бог обрадује од срца породом; рани тићи полетићи.¹⁹ А у туђој се невјести не уздај: туђа жена – туђа вечера; пуштеница је огањ живи изван свога дома, с њом би заградио кућу трњем и јесењем.²⁰

Заова је видјела гдје јој се невјеста разговара с Бајом, а и прескочке неке ријечи чула. Не би јој драго препане се роду, и каже брату што је чула и не чула.

Јошo припита жену при ручку што је с Бајом шапћела.

– Ја нијесам – одговори она – дјевојка но кад драго матора,²¹ пак ми није зазорно с чоком, говорити гдје свијет гледа. Не бој се, неће ти с мене укорбе доћи под ове године и памет; ја умијем уљести и изљести!

– Но ти је рекао да сам тушица и да ми је брешка²² опутом везана.

– Нијесам ја те ријечи чула, нити је Бајо сплака ни блека, но прибрани Зећанин који уз људе

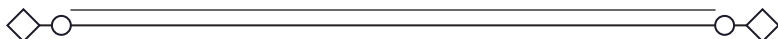
¹⁸ што и разрока.

¹⁹ први тићи брзо из гнијезда излете.

²⁰ кућа у развалинама, дивљом травом окућена, *йусйош*.

²¹ жена што бећ не рађа.

²² пушка *брешанка*, као топ *лумбарга*, јер су их тамо у Италији слијевали.

пристаје и свуд добру меће.²³ То ти је неко главу напунио, да нам житак²⁴ мути, смутила му се крсна свијећа!²⁵

Наком осам дана, једно јутро на саму задушну недјељу,²⁶ дочуо Јошо да ће Бајо та дан некуд на кумство. Устане пред зору и зовне жену да иду по млииво.²⁷ Нареди Јошо оружје и крене са женом на пут. Био један стрмени брежуљак, гдје ће Бајо проћи. Кад дође Јошо наврх тога бријега, више најгорње окуке,²⁸ пане за кам – а жена му чучне за њим – наклони шарајлију²⁹ у процијеп камена, и потаји се. Бјаше пут веома стрм, да би се ловта низ ону врлет котурала до подно бријега, а усак, да се двоје чељади не могу суминути, што се једно неће уклонити.

У тому ето ти Баја одјевена и оружана као младожење. Виси му цеврдан о рамену, звокоће ћорда о бедру, а сја сребрно оружје у пасу. Пење се уз бријег лагано, као за крстима, да му под грлом не забахти. Дошав на горњу окуку, баш гдје је Јошо запао, овај скочи на кам с пушком у раме, а с прстом за клинац пак викне путнику:

– Баци оружје, јал ћеш погинути на ови час!

²³ мирити добрим ријечима.

²⁴ живљење.

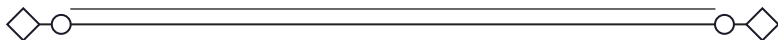
²⁵ крсница, на којој свечаности ужегу свијећу кад се пије у слави божој, пак на трпези гори, док догори.

²⁶ нећеља пред покладе месне.

²⁷ брашно у млину.

²⁸ пут на завоје.

²⁹ дуга пушка шарка.

Није било куд камо, јер је грлић Јошове брешке био цико до Бајовијех прсију, а није к маха, да би могао Бајо скинути с рамена и пружити цеведрара. Препале се, зло му јутро: баци оружје на гомилу, пак врх њега ћесе и свилај.³⁰

Јошо настави:

– А сад скини капу и распаши се, да упамтиш кад си задио туђу домаћицу!

Виђе Бајо да је Јошо наумио да га до краја осрамоти, пак стаде да бјежи незрелице³¹ низ брдо. Но кад Јошо викну да ће га убити, поврати се натраг, баци и јошт капу и пас на ону хрпу оружја, пак стане да трчи у беспуће,³² а Јошовица покупи плијен и понесе га за мужем дома.

Сутрадан дође Бајо да се суди, преображен и покуњен. Пошто редом исприча што му се десило, суд се ш њим изруга и рече:

– Што си тражио, то си и нашао.

А ја додадох: *Ко се виси он се низи, а ко се низи он се виси.*

³⁰ или *шайелук* од коже у пасу, гдје се оружје затиче.

³¹ без обзира.

³² гдје нема пута.

XIII

БОГ СЕ БРИНЕ СИРОТАМА

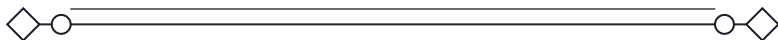
У Горњој Зети догодило се иза мојијех дана једно чудо! У једноме селу близу Ђакова живјела цура сирота од оца, која, пошто јој се мајка некуд подалеко удаде, остане од непунијех дванаест година без никога и на ничему. Неко се из села такне душе и узме то сироче, да му за храну и обућу чува и пасе чопор¹ свиња. Несретња цура вршила је тешки измет као да јој је било двадесет година, чувајућ по вас бијели дан крмке од лупежа, од звјерета и од пустопашице.² Свако вече кад дождене свиње кући, господар би једну и по једну пребројио, па кад их на броју нађе, пусти цуру да опочине и једе, а зими да се и огреје. Свако јутро прије свијета, стали би вепрови по буништу шеврдати и разлијегати да се на пашу пуште. Цура би се на тој побици пренула, обула и умила, напунила тикву воде, бацила четвртину ржаног хљеба у торбу, дохватила прут од црна трна, обасута бодљивијем чворима, изагнала вепрове из буништа и погнала их до ливаде на пашу. Ту је шибаше љетно сунце и зимњи ћић.³

Тако немило прођу Јелки седам пунијет година, а кад настави осму, нешто јој се господару

¹ стадо, крдо.

² да не пасу гдје саме хоће.

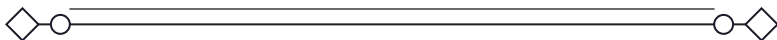
³ слеђена магла.

ражали, тер је велике недјеље призове и рече: „Јелко, наручио сам ти у вароши цијелу промјену; подрани у недјељу на освић Ускрса, кад се звона дријеше; одједни ново рухо и поћи у цркву, да се причестиш; молио сам сусједу Анку да те испрати и допрати“. Ово је било првом што се Јелкино срце обрадовало. На тешком труду и на лошој храни, цура се развијала и рашчинила као да је пливала у богаство. Вас божји дан није о другому мислила већ о цркви, о причешћу и о новој одори; а уочи Ускрса није ни ока затворила, од страха да не преспи и у пожуди да прије сване. Тек се поче прозирати, скочи с ложника, очешља се, умије, нареди новом промјеном пак удружив се са сусједом Анком, приспију у цркву у прве.

Свијем путем учила је Анка Јелку како да се прекршћује и Богу моли, јер сирота Јелка није од тога знала никад ништа. Тако исто и у цркви, колико је трајала дуга јутрња, Анка је приучивала цуру, онолико колико је могла и сама знала, о вјери и о закону. Кад приступе да по исповијести прилике целивају, упита Јелка Анку: Која је оно светица што држи мушко чедо у наруче?

– Оно је – одговори Анка – света Госпођа, што је родила сина по богу, и коју су Чивути обесинили. Он је пролио своју крв за нас, да свијет од гријеха откупи, па ко се њему моли, а матери му препоручи, да је у који му драго гријех угазио или у какву му драго невољу упао, она за њ моли сина да га очисти и од зла избави!

– А што је оно тер јој на прсима сја? – упита забуњена Јелка.

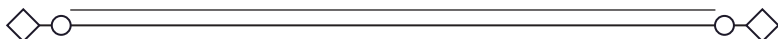
– Оно су – одговори Анка – бурме, прстени, бисер и драго камење. Оно су, моја кћерце, завјети онијех што су притекли под ње крило, или задужбине мртвијех или прилози живијех, јер је она многе сузе отрла, многа невољника усрећила, топца спасила, боника исцијелила, изгубљеника пропутила, а роба ослободила! Ко се њој намијени и обрече, дочека добро на овоме свијету и покој на другоме!

Кад дође вријеме причешћу, Јелка приступи к олтару скрушено и богобојазно, да су јој се кољена колебала, а руке дрктале, и чисто би у несвјестицу пала, да је није Анка у дубак држала и својим ријечима соколила.

Пошто се среде и пољубе прилике, изађу пред цркву, гдје посиједају на пољану, да изједу по једно шарено и благословљено јаје.

Један Харнаут – црн као Арап, сух као пањ, густијех бркова, стравична ока и погледа, закучаста носа, косјерева облика,⁴ набио на главу црвени фес, омотан бијелијем саруком, објесио дугу пушку о раме, задио нож бјелокорац и двије арбанашке кубуре у пас – сједне на траву според оне двије женске главе, подвије ноге у пријекрст, припали дуги чибук, а димове му пребаца преко рамена из пунијех устију, пак стаде да мотри оне двије жене с главе до пете. Препану се, јаднице, од онога грубога

⁴ обал као косијер (Профило).

облика, и присједне им од страха залогај у грлу, тер брже боље устану на ноге, пољубе вратнице црквене и управе пут куће. Вријеме бјаше красно, ведро прољетно јутро, кад се сунце с југа повраћа, да смлачи слеђену земљу и угрије помрзле усјеве.

По обједу пође Јелка да одмијени чобана код свиња. Невјешт чобан пропустио свиње до близу шуме, и већ су неке биле унишле у густо грмење по желуд.⁵ Таман кад је сунце тонуло, а ноћ простирала своје тмасто платно, Јелка, дркћући као прут, улегне у шуму да врне застрањене вепрове.⁶ Није се била у гору спустила ни по пушкомета, кад све одједном скоче иза плотине два оружана хајдука, ка два бијесна риса.⁷ Дохвате сироту и вежу јој гвозденијем синциром руке наопако. Јелка у први трен упознаде једнога од њих, онога од којег се исто јутро пред црквом препала. Стаде да се залуду опире и отимље онијем стржевијем⁸ мишицама, но у том рвању изнемогне, обумре, и спопане је мртвачки зној. Онако укораћену обухвате је хајдуци, један сприједа а други озада, пак је пренесу, више мртву но живу, два сата пута у једну јелову дубраву, и ту је простру као кладу на зелену траву.

У тому се цура расвијести и завика:

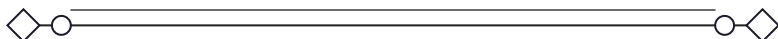
– Гдје сам ја, кукавица без никога? Који сте ви што сте ме тужну заробили? Чему сте то зло дјело

⁵ жир.

⁶ свиње.

⁷ тигра.

⁸ срце од храстова дуба.

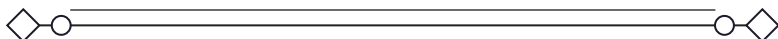

урадили? Што сам ја сирота кому скривила, да ме грабите и мучите? Шта сумајете од мене несретње чинити? Гдје ме водите? Пустите ме, за милога Бога, да бједна идем код свиња, да се на мене господар не наљути и хљеб не изгубим. Данас је Ускрс, кад се свака хришћанска душа весели, немојте да ја сама плачем и да моје сузе до Бога дођу! Јесте ли ви крштени? Јесте ли се кад причешћивали? Знате ли ви што је Бог и душа? Јесте ли кад чули ријеч: *Бој се брине сиротама!*? Ја сам јутрос примила страх божји у својим прсима, пак је вама троструки гријех да ме невољницу мучите под причешће! Одријешите ми пута јер су ми гвожђа отежала и руке стегла!

Но које би ријечи омечиле она звјерска срца?! Старији хајдук рече јој:

– Мучи, цркла! Нас смо двојица дошли чак из Једрене, да те ропства избавимо, да већ не сиротујеш уз буниште, но да живиш као баница жена у пространијем дворима и да шеташ у свиленијем хаљинама по гиздаву перивоју.

– Нећу ја – викне Јелка – ни Бог судио, тамо гдје ме ви водите; нијесам ја никла ни обикла дворима и перивојима, но колибама и ливадама. Ја сам безбратица и изгубљеница, нијесам имала под небом ништа до овога голога живота, а данас ни њега! Обрадујте ме, тако вас Бог обеселио у што вам је најдраже; пустите ме злосретњицу да идем код свиња, да их раскрхане окупим, пак ћу се Богу молити, док сам жива, да од вас уклони сваку

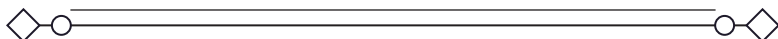

жалост и напаст. Ако ли ме пустити нећете, а ви ме убијте на овом истом мјесту, и закопајте у овој пустињи, да ми се гроба не зна; моја ви крв по сто пута проста! Моја ви сјен неће снове разбијати!

Старији хајдук ухвати Јелку лијевом руком за мишицу, а десном тргне нож и махне као да ће је посјећи. Јелка заже очима, пане на траву, скучи се и уложи главу међу кољенима. Тако скупљена и савита ка' у клупку, опет завре и обумре. Хрнаут јој веже узицом ногу при својој, да не би почем омакла, пак њих оба хајдука заспу и почну хркати.

Кад било пред освић, цура се прене из тешког мртвила као помамњена. Мислила тужна да јој се призирано оно што је синоћ притрпјела. Но кад виђе да је везана међу двома разбојницима, поче опет лелекати и призивати мртва оца и далеку мајку, док јој све одједном пану на ум Анкине ријечи: *„Мајми божја избави муке и невоље ко срдечно ђришече ђод ње ђокров!“* Обустаи се на те ријечи, удари умом по памети, пак поче да мисли како би се најбоље помолила и завјетовала. Мало је могла од Анке научити, али јој је ухвање било превелико:

– О премилостива Мајко Богородице, ти која си претрпјела толико жалости и отрла толике сузе, отри и ове моје, избави ме од овијех људи, царице неба и земље! Поврати ме сироту господару, да га вјерно дворим, да о мени не посумњи; елај, Мати божја, за славу твога сина и мога Бога: не пусти ме јадну и уцвијељену да погинем баш данас кад сам

првом чула за твоје свето име и богато милосрђе, данас кад сам се првом причестила тијелом и крвљу твога и божјег сина! Немам што да ти јадница приложим ни у завјет обећам, осим овог мученог тијела: прими га и брани, не пусти да га цкврне погане руке, оно ће теби самој послужити, док се с душом раздвоји! Ја сам забуњена, неука и изгубљена, не могу се ни прекрстити ни руке на прсима свити, да ти се достојно помолим, јер сам биједна гвожђем окована, но се ухвам да ћеш ме ти одријешити и примити у кћер, а пропутити ме да завјет испуним. Ти си уток слабој женској страни, приклони ухо и око на ову жалосницу што ти је под крило прибјегла, да се ода зла спаси!

Била би се и јошт молила, нег се у то пробуди млађи хајдук који, бајећи и растежући се и јошт сањив, рече јој:

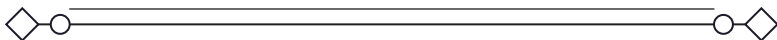
– Који су ти јади? Што си се помамила тер не спаваш? Запала ти сјекира у мед,⁹ а ти не хоћеш да је облизнеш! Тако ћеш погрубјети, пак неће нико за те ни паре дати!

А цури дошло ново срце, појуначи се и рече му:

– Ви мене нећете ни смијете продати, него ће ви прије очи испасти, пак вас ја водити слијепе за узицу, да се с вама свијет уклиња.¹⁰ Ја сам се предала и намијенила мајци божијој, која ме примила у своју кћер, пак ћете се вас два ш њом око мене гонати. Мука ли је, мој човече, с небом ратовати!

⁹ срећа.

¹⁰ диви од чуда.

А хајдук њој:

– А која је то јуначица јача од нашег оружја? Нема силе на свијету која би те могла искупсти из нашијех ноката: на муке би био султан и његове спахије, камоли та мртва жена што си је ти покликнула!

А Јелка:

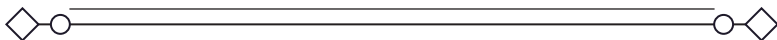
– Ко се њој срчано завјетује и вјерно притече под ње покров, да је свако зло урадио на овоме свијету, цркве ваљао а манастире жего, она за њ моли сина да га на покајање прими. Сва су оружја и силе ништаве прам тој царици неба и земље!

А хајдук:

– А моја душо, да је истина то што се теби иза сна трабуни и што су ти попови у главу ућерали, ја бих волији него ли ти, јер сам ја био, клао, дро, грабио, палио, давио, тровао и хришћанскијем робљем допуњао турске хареме. Опоменем се по једном на годину да сам крштен, па кад ме почне душа бољети, а свијест корити, спуштим се у нова злочинства и пакости, еда у крви заборавим своја опачила и да се гризе¹¹ отресем. Јуче ме гријех понесе пред цркву, таман да крочим на црквени праг, заврти ми се свијест, ноге клону, а по животу похмили као мравињак, у мало не превалих, да се она свијетина са мношћем руга; тер ја полу мртав прибјегни у једну крчму, и ту се ракијом опиј, да ми тобож пиво поврати обумрло срце!

А цура као по анђелу:

¹¹ савјесне муке.

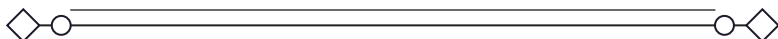
– Све што више несретњи чоек зала почини, све ће га прије Богородица примити под ње крило, кад јој притече цијелијем ухвањем и чистијем кајањем, јер је њој драже да се таква злица претвори, него ли ја и моја друга, што не чинимо никоме ни зла ни добра. Ако је мајка божија примила мој завјет, као што се надам да је, она ће умолити сина да ти гријехе опрости, кад би ти избавио ову робињицу што си јој заплијенио. Могло би бити лако и то: да си ти мајци божјој мио, да те жалила застрањена и у траг ти ходила днас на њезино највише весеље, на ускрс свога сина, пак изабрала мене, изгубљену и презрену, да те изведем на прави пут, да будеш опет хришћанин и да са мношвом опереш кало душе и тијела. Ја сам, може бит, за твој спас заробљена и спутана; дријешећ мени тијело, дријешиш себи душу, јер смо нас двоје робови, ја твоја а ти дјавољи!

Хајдук се дубоко замисли, пак последије дужег мучања рече:

– Ја немам што да приложим икони богородичној вако¹² бих ово оружје што је опојено људском крвљу!

– То је доста! – додаде Јелка. – Куд бољег дара од таквога? Приложити светој Госпођи оно оружје што је до данас бивало страшило путнику и слабу, а које ће по данас бивати примјер и биљег кајања, бити ће, вјеруј ми, њезиној светој прилици најсјајнији урес, јер ће је свијет више славити и к њој узданије притијецати, кад угледа да је ухвање

¹² ван ако.

у њој обезоружало и јагњетом претворило таквог вука.

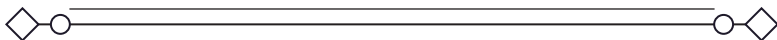
– А послѣје што да радим? – рече очајно хајдук.
– Како да преживим свој вијек? Изложићу се срџби и освети онијех којима сам зло урадио, свако ће ме попљувати и од мене главу окренути! Од рода немам никога; изгубио пријатеље и знанце; гдје омкрнем не осванем; не зна ми се ни трпезе ни постеле; у рату с Богом и с људима; докле ми име допире, дотле сам помржен и проклет! За мене већ није до пакла ништа! Него знаш што ћемо? Ја ћу те пустити да бјежиш, а овоме псу што спава рећу да си омакла кад смо нас двојица сан утврдили!

– Нећу ја, ни дао Бог – викне Јелка – да ти с мене од друга погинеш: него ћемо по данас обоје божји или вражји, пак ти мој живот цаба!¹³ Ја те искрено примам за богобрата, а ти мене узми срчано за богосестру, обрецимо да се нећемо раздвајати, док своје завјете не испунимо, пак поћимо у далек свијет, један амо други тамо, гдје нас нико не познава; Она што се потежила за наше душе бринуће се, вјеруј ми, и за наша тијела. *У Боја су ѿуне руке!*

Хајдук скочи на ноге и, пошто одријеши богосестру, ухвати с њом вјеру и рече јој:

– Бјежмо, док се ови скот не пробуди и нас не закоље. Но прије нег’ се од њега пса раставим, које ме је навео на ови безакони хљеб, хоћу га убити, на слави божјој и да срце насладим!

¹³ на дар.

А Јелка, дохватив га за руку, викне:

– Шта говориш, Лимо, зла ти срећа, ка ти јест! Сад ће се пода нама земља просјести, да обоје прождере! Убити чоека на славу божју! Црна ти памет, ти се нећеш никад претворити, колико ли ни море ослачати! Да га почем уби, шћаше о свој гркљан објесити његове гријехе, пак своје бреме утростручити. Пусти га на миру, нека га Бог суди јал помиљује! Кад га он трпи, трипимо га и ми; може и њему Спасовдан осванути, може се и он покајати и помилован бити!

А Лимо:

– А но ћу му, дајбуди, однијети ону сребрну леденицу иза паса, да је приложим светој Госпођи при кајању!

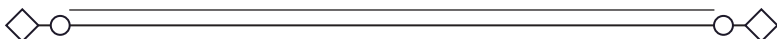
– А чија је она?

– Ваистину његова!

– Ах, крвниче кржави – викне цура – што си рекао?! Гдје лупештину приложити Богородици? Какве си ти вјере и свијести! Ти се нећеш никад претворити, колико ли ни вук, кад су га водили под молитву, да се тобож оваца прође, па кад били пред црквом, викне вуче: „Брже том молитвом, јер мину стадо пољем.“ Опет ме вежи, мој ти живот на част: гони, море, стари занат, да видиш како ћеш обршити!

А Лимо устрављен:

– Дакле да му све оставим што смо заједно текли?

– Све! – рече Јелка – и још да се за њ Богу и још молиш јутром и вечером, еда га приведе кајању, као што је тебе!

– А хоћеш ли му и ти опростити што те заробио и хтио с тобом пазарити?

– Хоћу и јесам, тако била помилована и умрла у наруче богородично Бога зовући!

– Дакле бјежмо, прије нег се ова аждаја пробуди и нас покоље! Не знаш ти какво је то звијере!

– Неће се он разбудити – вјера ти је тврда: мож' га у живац ножем боцкати – док год нас двоје главе сахранимо!

– Ко ти је то рекао?

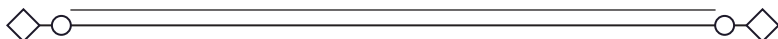
– Вјера у Бога и ухвање у матер божију!

Тако се њих обоје украду хајдуку, и оставе га и још прострта на трави ка' мрцину. Лимо, који се јошт није био утврдио у Јелкиној вјери, обађе оружје и је ли му наредно, пак се свијем путем базирао и трагове мео, да га друг не стигне.

Након дванаест сатих хода по ломина и плотина дођу на једну воду. Над извором разгранала два јаблана, на којима лишће покренуто вечерњијем вихором суштијаше и своје сребрно пако откријеваше. Ту сједну, да опочину. Лимо слими с рамена торбу, положи је на тле међу скуте, пак из ње узвади неначету шеничну поквасницу¹⁴ и черек печена овна; разреди по трави јело и почне залагати, нудећи Јелку да и она заложи.

– А гдје ти је крст? Брзо ли га заборави! А паметиш ли што смо се путем договарали? – викне

¹⁴ хљеб у квасцу.

Јелка на хајдука, а овај се постиђе, скочи на ноге, баци капу на тле, окрене се к истоку, прекрсти у три пут, пак дубоко уздахне.

А Јелка њему:

– Је ли ово хљеба крадено?

– Не, ваистину – одговори Лимо скрушено – но купљено сухом паром велике суботе у вароши.

Тад се Јелка умије, прекрсти руке и погледа у врх себе на небо:

– О, пресвета Мајко Богородице, која си прва и старија од сваке божје сатвари, тер си ме за своју вишу славу ослободила од поганијех рука, и навела да овога изгубљеника изведем на прави пут, опрости ми грешној и слабој што ћу заложити комад хљеба, јер се бојим да с глади не смалаксам прије нег испуним свој завјет!

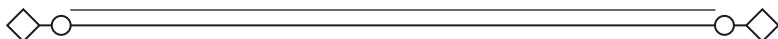
Покле се прекрсти, сједе да једе покваснице, али се мяса не дотаче.

– Чему не смочи мяса? – упита је Лимо.

А она:

– Нећу већ, док сам жива, мрсити, но кад би ме владика одријешио при смртну часу, тер би ми се у мрсу лијека нашло.

К вечеру се небо од свукуд затушти, удари тутњава и зуја, а сумрачица притисне поље. Путници придају ногама, да потраже сухоте у оближњим становима. У неко доба чују гдје некуд звоно слави, а плаха вјетрушина нагони му звук, час би рекао да је близу а час предалеко. Неки чобан, што хиташе к селу, каза им да оно звони у

манастиру Дечањима, који обстоји јошт по сата пута. Похитају и приспију код манастира таман кад ударе да прокапају ријетке али обилате капље дажда.

– Ко сте вас двоје? – упита их нетомилијем гласом манастирски момак, што бјаше дошао да затвори врата на обору.

– Путници – рече Лимо – траже сухоте, да преноће у манастиру.

– А што ти је та женска глава? – припита зломисоно момак.

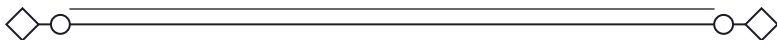
– Богосестра! – одврати Лимо.

Момак се натегом и подругљиво насмије, пак уведе обоје под тријем у нешто клијети, тер их затвори, да ноће.

Кад било у првим кокотима – киша пљуштила колико је Бог дао, зазвони звонце, да буди братство на полуноћницу. Дође момак и отвори клијет, пак рече гостима да се спремају на пут, еда пред зору бљесне.¹⁵ Јелка га упита може ли уљести у цркву, да се Богу помоли и свете прилике цели. Момак истрешти на њу очи ка звјерац. Цура се на њега и не озирне, но скочи као дивокоза, улегне у цркву, пане под приликом свете Госпође, и почне уздисати и плакати, да би убољело крвника камоли калуђере.

У томе манастирски момак (проклета душа, бог му судио!) искуша Лима ко је и откуд. А кад чу да је био хајдук, пак да се покајао, душе сјетио и наумио при цркви живјети, рече му:

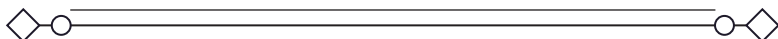
¹⁵ проведри.

– А црна ти кућа за довијека, што се пушта за женском памећу! Празно ти мајци, што си сумао? Да ти стечеш душу, коју си сто пута утопио у најдубљу пучину! Да ти, горско звијере, иза твоје јако доба, панеш на калуђерски хљеб! Боље да ти Турци главу посјеку, пак је на колац набију! Ево эле три године, да ме несрећа своја овдје уковала и да ми калуђерски хљеб кроз ноздра скаче, пак би давно хајдук био, да сам имао чим оружје набавити. Но кад те наша срећа донијела, знаш ли што ћемо? Кад си ето оружан и зоран момак, хајде, прије нег Даница помоли, да опљачкамо игумнову ћелију, гдје је сахрањено благо Светога Саве и цара Душана, прилози Неманића и сабља Марка Краљевића, адићари и ризнице од Јасофије, а новца небројена без есапа. Нећемо већ жељети хљеба, да живимо колико Матузалем, пак ћемо тијем благом и душу откупљивати! А та твоја богосестра нека се свбти уз калуђере; доће вријеме да своје очи вади!

Слакоми се несретњи Лимо, ухвати с момком вјеру, а ови му подметнељестве, тер се попне оружан, и кроз неки прозорац униће предвојестручен у игумнову ћелију. Пошто је ужем спустио низ прозор два сандука пуна ка око, улегне кроз ону у другу ћелију, да и њу опљачка. Висило у тој соби о зиду, таман според врата, велико огледало од биљура¹⁶ с позлаћеним околишем, на кому је мјесечни осијев цкилио кроз једну процијеп и ћелију обасјао. Тек Лимо крочи у собу, види прам себи чоека оружана

¹⁶ cristallo.

гдје држи руку на јатаган. Препане се, као ко се прије није у зрцалу огледивао, тргне махом кубуру иза паса, и испали је на своју сјен. Иза пушке једанак пукне цакло прст дебело, и разбије се у стотину крпатака и тиринтика, а одломци му остркну по ћелији и звокотну о под, као да си с прозора просуо на калдрму торбу златнијех рушпа.¹⁷ Похита Лимо на љестве, но на његов зли пут стигне га божја и вјероломна: не погоди ногом у стубу, но стрмоглави низдо, и пане на плоче колико је дуг и широк. Навине десну ногу и разбије главу под слијепо око, а удари му кужањ крви грлом и носом.

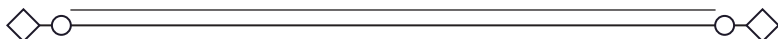
Колико се то десило, Јелка је причала игумну што јој се догодило, како се завјетом искупила и обратила хајдука на прави пут; но кад пушка пуче, а звокотнуше крпаци огледала, игуман прекиде исповијест, пребаци петраиљ преко лијевог рамена, и тркне у обор, да види што би.

Момак омакнуо без трага, а Лимо лежи крвав и полумртав под стубама међу покраденијем сандуцима. Ко не би промислио да је договор? Стаде Јелка да плаче и да се замиче:

– Ах, Лимо, уклетво братска, чему ископа себе и мене, а баци под ноге вјеру и завјет!

Но колико га је клела и псовала, опет је забоље срцекадгавидјеусвојојкрвиогрезла(болећаженска нарав одоље и овога пута), дохвати убрус и имбрик воде, да му ране испере. Кад се Лимо расвијести и каза како га је момак манастирски пресловио и

¹⁷ дукати.

преластио¹⁸ да превјери Богу и Богородици, поче и он да плаче и да се каје. Игуман, добри старац, који знадијаше ђуд момкову, повјерује им и пусти Јелку да Лима лијечи у подруму, док изболи и преболи. Срећом њиховом момак очисти ногу од манастира и тако прими на свом хрбату кривицу. Да не, путници, оковани, пали би под суд.

При растанку рече им игуман:

– Дјецо моја, да се Свети Стефан Дечански пуштавао плијенити, давно би овдје црна кукавица завијала!¹⁹

Пошто Лимо оздрави – исповједи се, причести и оружје приложи икони Богородичној, Јелка помоли оца игумна да је напути како би у калуђерице улегла и свој завјет испунила.

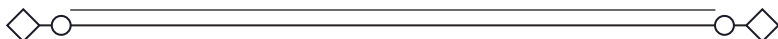
– Каква калуђерица и лакардије! – викне Лимо као стари хајдук. Ми смо се двоје зарекли да ћемо друговати за довијека, дијелити добру и злу срећу, извести по гријеху пород као остали свијет; него помолимо оца игумна да нас вјенча по закону и упушти нешто црквине и живога, како ћемо наполицом и радом вијек проживјети у миру и божју страху!

Не дава Јелка Лиму ни да сврши:

– Нећу ја свој завјет погазити ни Богородицом ратовати; она ме избавила и примила у кћер. Нијесам ја преводична као ти! Тражи жену по

¹⁸ пресловити и преластити (*прелесѣ*), старе ријечи што се јошт помичу у нашим крајевима.

¹⁹ давна би био у развалинам и пустоши.

свијету, пак ћеш је лако наћи, ако будеш ш ње: ја ћу ти у самоћи Бога молити да ти подари срећу и напредак, опрости старе гријехе, а од новијех избави. Него ме немој нагонити да је превјерим; ја сам женска глава: дугокоса – краткоумна.

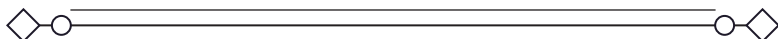
Игуман их обоје опреми к патријару пећкоме, да он развиди спор, а разријеши чвор!

Ја се намјерио у манастиру, и пошто чух размирицу, рекох им:

– Прођите се тога пута: што рече игуман, то ће и патријара; то ли не уче једне књиге?!

Обоје оставе на игумна и на мене да прекинемо размирицу. Поче игуман издалека да прича што је рекао Свети Петар и Свети Паво. Но ја, који сам вјештији нашој чељади, прекинем му и уложим да говорим:

– Да нијеси, Јелко, била у страси и муци, не би ти никад на ум дошло да се калуђериш, но би вребала кога ћеш прије домамити да те узме. Богородица не тражи мита ни ропства на откуп, него вјере и молитве из чисте и слободне воље. Ко остави круну и благо, дични род и обилати дом, а пође да се жив закопа у манастиру, тај се може надати добре души. А ко на свијету нема ништа до троме нарави и гола живота, пак пође у манастир да га постригну, ту да се жири и шири на стечену, мислећи да ће му душа полећети на небо као зрно из пушке, вјеруј ми да се вара у есапу! А ти, кад си се ето сама похвалила да те Богородица изабрала да избавиш Лима хајдучине, како би га сад, омражена и презрена, запуштила

у пријеварном свијету, без мила и драга, лишена свјета и разбирача, а себе затворила иза своје младо доба у манастиру, изложила обоје новијем напастима и беспослици?! Прођи се, моја, тога навјета,²⁰ кад ти је Бог дао да си се к небу примакла. Треба Лиму и још и јошт пратиоца (да опет не пане низа стубе), док се припитоми, заборави на стари занат, а обљуби вјеру и добра дјела. На то је тебе Бог позвао, а не у думне.²¹

Колико сам говорио, Лимо је главом махао и очима преврћао, као да ми захваљује и потврђује моје ријечи; пак помукло говораше Јелки:

– Чуј; слушај; пани им под ноге; љуби скуте и руке, јер оба говоре из Јеванђеља!

Јелка се збиља скамени и снеби од страха и зазора. Игуман јој баци преко главе петрахил и прочита молитву: да је дријеша и прашта сваке везе и завјета што је при муци и страси обећала, пак их осми дан вјенча, а упушти им кућу и наполице земљу, млин и стоку, да се својом муком хране.

На то весеље дође господар Јелкин као кум, а мати јој и Анка као званице.

Ја сам наком дванаест година у њих ноћио и уз ватру чуо из њиховијех устију опет ови догађај. Бјаше им Бог дао од срца порода, два синчића и једну кћерцу – дјеца ћеперна и здрава, као рани тићи! – и кућу пуну сваког божјег дара, а највише слоге, љубави и страха божјега. *Бој се брине сиротињама!*

²⁰ искушење (tentazione, Versuchung)

²¹ у калуђерице.

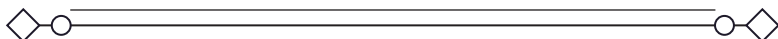

XIV

НЕКОМУ ТОНУ ПЛУТА, А НЕКОМУ ПЛУТАЈУ ОЛОВА

Просуло се једне године по Млецима злочинство и разбојничтво, да је поштену чоеку живјети омрзло, слушајућ свако јутро на уранку што се догађа међу онијем људством, залуду углађенијем. Не пролазаше ноћи што ко кога не убије, не отрује или у кући не сажеже; а кад никога туђа, а но своје родитеље, жену, дјецу, или сама себе. Не смијаше по улица ходити без оружја у потаји, ни јести, ни пити већ у вјерна пријатеља, ни поћ лећи што нећеш преобисти дом, да се није ко ма под постељом скрио. А пошто зађе сунце да те каква потреба нажене да град облазиш, ево за тобом чета ухода да те пазе од злијех људи и надварају гдје ћеш и што ћеш.

Суд се забрине и изађе из чисте памети мислећи како би нереду доскочио и зло истријебио из престолнице, јер риба с главе смрди! Вијећала господа дању и ноћу како да уклону голему заразу: утроструче јавне и тајне страже, обреку мито ко насочи разбојнике, савјеснике, рукодршце што злицама давају утока или их таје; подијеле гладницима хљеба, а занатлијама отворе радње; нареди поповима да пуку проповједају божје слово, е да би се разабрао и у прву свијест дошао.

– Виш?¹ – рече ми једно јутро Иванбег, кад чу да је неки, тамо он, скот подметнуо отров богатој баби саможивици, која га је за своје зло посинила (умори је, тек да прије оперуша дебелу кокош!² – Кад ко у нас убије чоека, од невоље, врх себе³), у крађи или завади – или што га је појаха јал обезобразио – или кад ко с проклете братске укорбе освети оца ил стрица ил рођака: пукну на нас Латини⁴ ружећи и грдећи да смо крвопије, људождери и дивљаци; а ево ти што се јутрос од њих ради; забавили се о своме чуду, пак сад почели да нас хвале: да смо гозбени, вјерни и искрени мимо људих. Пакости какве се данас у Млецима догађају, не могу нашем народу ни у сан доћи! Огубала торина!⁵ Не може болешчину истријебити ништа до огња!

А ја њему:

– Залуду, господару, отварају цркве и нагоне свештеника да коре пук, кад су господа посадила у граду расадник зла! И наш је народ жље богомољан, али је барем богобојазан, а дома нема гдје да прими зли занат: да једно друго дави, гули и вара.

А бан мени:

– А гдје си гледао та угасни расадник?

А ја баш овако:

– То ли и ми два не идемо сваку божју вечер, да се у њем тобож забављамо, и да уберемо по стручицу

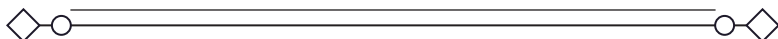
¹ видиш ли!

² богато наслеђство.

³ нужна обрана, necessaria difesa, Nothwehr.

⁴ Млечићи.

⁵ топ, ovile, Schäferrei.

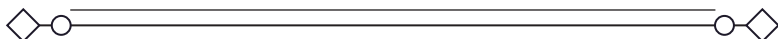
коприве, бадеља, злољесине и шмрљике;⁶ пак се теби по срећи задријема, тер ти се не дотужи, а ја окренем главу, да ми срце не пукне с бола и туге! Није вечери гдје не прикажују пуку како је ко кога смакао, издао, обручио ил' облагао; није вечери гдје се не трзају мачеви и ножеви на господара, брата, сина, жену, на доброчинца, соихљебника, кума и побратима; гдје не падају телесине под ударцем; гдје се кому зла не обије на великој божој правди; а око три хиљаде дихања⁷ гледе покољ, вјероломство, прељубу и пријевару, па ко се нађе мекушасте нарави – уздише и плаче, ко ли срца каменита – руга и смије.

А кад које од оно преобучењака изигра љепше несретњу игру, старо и младо запљацка рукама, и стане их вика да хоће силимице да играчи понове страшило, како ће га боље у глави притврдити. Све што се у свијету најкрућега догађала од постања до јутрос, све је накићено и пребачено, да ти се свака длака накомстречи, жиле протрну, а крв промути, пак ти се иза игре не мили вечерати, но сву ноћ снијеваш оне наказе и аждаје, тер ти се у сну призиру грубље и стравичније него ли на јавље. Сто сам се пута иза сна пренуо као махнит, пак се прекрсти, да ми Бог просвијетли памет, да не полудим! Ту су неку вече прикаживали како је брат брата убио, да му дио понесе. Прексиноћ: како су им дједови сјекирали⁸ дужда на кутњем прагу гдје

⁶ дивље траве што пале, боду, трују и смрде.

⁷ чељад (дихати).

⁸ убити сјекиром уз врат.

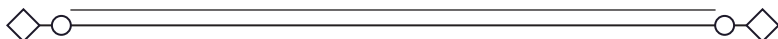
свак гледа, јер је хтио, на његов зли пут, да стијесни власт госпоштине, а своју прошири, како ће га више глава бољети. Синоћ: како је неки краљ убио сина својом руком, кад га нађе гдје се маћухом шаљука.⁹ Данас ће: како је неки витез домамио и памет попио једној госпођици, одвојио јединицу од родитеља који су је љубили као очну зеницу, пак ју треће године распарао ножићем у постељи, праву као анђела небескога! Навијестише да ће сутра приказивати како су у Крфу неки лукави људи ковали мједене дукате с образом Светога Марка, пак их растуривали у свијет у име златнијех; од зле зоре распродала се у дворани сва сјела, јер била навалица купаца за онакве три куће.¹⁰ Слушао сам да је ту скоро неки латински поп, добра и поштена душа, научио играче да прикажују једну свету причу: како се нека застрањена жена по божјој милости обратила на прави пут и била помилована. Што ћеш да видиш? Те вечери два дијела куће празна, а оно што је преко воље дошло да гледа, стане вика, бука и звизга, да неће нипошто да се игра сврши; а старица попа, кад се дома враћао иза игре, подлимљен и утуљен,¹¹ пратио смет¹² мућавијем јаима и гњиљем воћем до стана му; умало да није остао испод нога! А ти се, бане, чудиш

⁹ шалити се.

¹⁰ колико је дошло слушаоца, не би стајали у онаква три казалишта (teatro).

¹¹ ходи главом подвитом у мучке.

¹² свијетена; Pöbel, popalaccio.

с чега су се Млеци истровали! И чуј ме лијепо, а био здраво:¹³ ако се ови зли примјер не укине, изјести ће једно друго као риба рибу. Него знаш ли која је? Бјежимо из овога пакла, док смо и јошт живи, пак нек нас називају простацима и дивљацима; на част им њихова људскота и углађеност којима људе боље варукају. Свијет је морска пучина гдје њекому тону плута, а њекому плутају олова.¹⁴

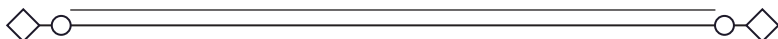
А бан:

– Дакле, ти би, Вуче, позатварао овакве забаве, у којима народ проведе дуге зимње вечери?

– Не ни дао Бог! – поврнем ја. – Не би их позатварао, но бих чинио да се играчи бољијем баве, да пуку прикажују славна дјела његовијех преткова. Али немају што? Да се прођу Грка, Римљана, западње пљеве, туђе дике и страна обичаја; хотио бих да се изнесу на видјело дивни огледи нашијех јунака, мудраца, књижевника, женскијех глава, што су служили части и имену срцем, памећу, поуком, а прегорели отаџбини живот, имуће, пород и мир. Хтио бих да се, според тију врлина, гдјегдје ошибну пороци нашега пука, највише освета, сутука, прерасуда, клетва и кунидба, како би се огледао у првијем, а помрзио на потоње; и то све да

¹³ живи да дочекаш видјети.

¹⁴ мрежа простица или попуњица има сврха комаде плута нанизане уз сву дужину, а тако исто подну зрна од олова. Тако се мрежа растре у мору и стоји у дубак; плута плове, а олова тону. Овдје каже фигурално да некому у свијету пролази добро за зло, а некому зло за добро. Плутати, galleggiare, schwimmen.

се исприча просто, наравно, у народној одјећи, без натеге и грубоће, гдјегдје људском шалом, а вазда, да ти се мили чути; јер људи нијесу ни анђели ни дјаволи него људи, пригнути час добру, час злу, како их нагони ћуд, невоља, пригода и хрђава дружба. Тако би се здружила недружина: корист и забава, поука и шала; а намирила вечерња дангуба обилатом жњетвом дивнијех примјера.

А мени бан у раздвоју:

– Куд си, Вуче, заорао? Срећа твоја, е те не чуше Млечићи, јер би те горе даровали него ли онога попа с јаима!

А ја опет:

– Чуј: *Некому ѿону ѿлуѿа, а некому ѿлуѿају олова!*

И на тој прекидосмо.

XV

НИТИ СЕ У ДОБРУ УЗНЕСИ, НИ У ЗЛУ ПОНИЗИ

Један Приморац наше руке,¹ чоек виђен и охол² – не знам право казати да ли с јуначтва и чоества, или што се знао боље него ли други клањати и удварати млетачкој господи, или што га није никад нико видио да се прекршћује су три прста, или, што но је ријеч, нашла слијепа кокош зрнце бисера – допре и јошт за своје младо доба до војводства на дуждевој мрнарици.³ Није био ожењен, нити је имао браће ни сестара, ни мила ни драга, нити га је за ким срце потезало, но се бринуо само за своје здравље, како ће љепше живјети и благо грнути, да му се више нађе кад му дође сјекира за врат.⁴ Тај се чоек родио у кошуљици,⁵ а виле дошле му матери на бабине⁶ и донијеле у повојници⁷ једна

¹ вјере.

² угледан и горд.

³ Никола Бубић (1402–1483) старином Махина. Овђе ми падоше на ум неки стихови Ариостови, које сам за своје младо доба посрбио:

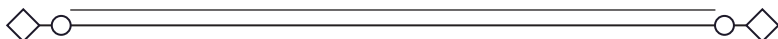
Самар, седло, узда и окови,
Не пристоје свакому једнако;
Некому су лаки као перце,
А некога утру и удаве.

⁴ смрт.

⁵ тљеница што у јају дијели бијелац од коре. Corio. Eihäutchen. Ову исту прерасуду имају Енглезии.

⁶ кад жене дођу родиљи на бабине и донесу.

⁷ у дар повојницу, чим да се дијете повије.

срећу, друга здравље, а трећа била празнорука, јер је у хитњи заборавила дома свој дар, напредак⁸.

Излетио војвода млад из свога гнијезда, а улетио у туђе јато, промијенио перје и ћуд, а заборавио на подој и одгој, узнио се у добру, а поносио од своје браће: пак, да му не би Млечићи замјерили, јаче је стезао наше но њихове мрнаре, а они га залуду држали за капом као перижаницу!⁹

Кад једном дође у походе Иванбегу у Млецима, пита ме ко сам; па кад му се казах који сам, поче да се руга мојијем браством, које није било никуд задње од његова, а за то најљепше људи знаду!

Мени не би длака на језику,¹⁰ но му рекох обло и бистро:

– Није право, ако си и војвода, при меду прст окинути!¹¹ Кад ти је дао Бог да ти види торбица што се није надала главица, немој гристи сису која те дојила, ни газити дједовско гробље, нити се браћом ругати, јер ко себи нос реже, у уста му крв точи!

– А што ћу им ја! – викне војвода напорито. – Ако им је невоља, нек плачу и нека се туже дужду, сиромашкој мајци, јер кад дијете не плаче, мати му сисе не дава!

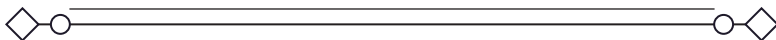
⁸ просперита, Wohlfahrt.

⁹ Из Ариоста:

Такохвати кога кудит треба,
Слијепац тужни без очнога вида,
Ком је сунце своје луче скрило.
Да не лучи врана од лабуда!

¹⁰ није му ништа сметало да не говори слободно.

¹¹ при господству и плати није смијо заборавити на порекло.

А ја њему:

– Они залуду плачу и туже од Косова, и у сузама се већ распадоше; пак ти ја тобож препоручивах да их ти ућешиш, кад им је срећа дала да си се тако близу к дужду примакао!

А војвода:

– Ви сте, Вуче, дивљи и глупи, пак чим да се пред људскијем свијетом похвалим, кад бих казао да сам ваше горе лист? Разминили смо се; ако смо и браћа, нијесмо дружина!

А ја:

– Да смо као жаба губавица, твоји смо! А што велиш да смо дивљи и глупи, тому се није чудити, кад је нам Бог жље осудио да прсима обустављамо, а телесима оплотимо¹² поточину, која је с истока набрекнула да запад потопа.¹³ Но свакако да није било ове дивљачи, не би данас чепало латинске стопе грчке земље, но бисте се збили у ону кошару¹⁴ као риба у врши, да вас се за име не зна! Да је Бог дао мира и поуке, какви смо залуду од наравске, многи би прије тебе на ту столицу сјели!

А војводи не да бијес мировати, но опет задијева:

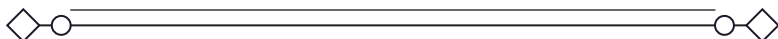
– А збиља, како тамо у вас подижу мушку дјецу?

– Ваистину лијепо! – поврнем ја. – Тек момчић дохвати шесту годину, дамо му да чува вртла од летуштега; дванаесте – затакне мало оружје, чува

¹² омеђашити обале потоку, agrinare, Uferböschungen.

¹³ Турци.

¹⁴ кош, тор. Овђе мјести Млетке.

јагњад, јарад и шиљеж; осамнаесте – почне да носи велико оружје, чува крдо и лежи на тору; двадесете – прихватио рало, и вјеримо га, пак, ако је чоек за чоество, ожени се, и може сјести селу кнезом. Ако ли није вриједан ни чувању, ни орању, нити је с жене ни с кнештва, а ми га туримо у Приморје, дужду у мрнаре!

Видјех лијепо да сам збором премашио, јер војводи ударише пламови уз образе, ка да сам њему приговорио, пак стадох да одмичем и блажим:

– Но да прекинем шалу и да се мушки¹⁵ поразговарамо! Кад се десило да доспијеш до те висине, удоми једно сироче што те по мајци својака,¹⁶ да те с ње стркотина¹⁷ не заћедне; јер је младо срце као пупак ружице: тек расцвјета пушти мирис првOME вјетарцу који га облезне. Ако цура пође за чесовом хрђом и чађом, и до тебе ће се срамота догонити; а кад је даш за чоеком, барем ће ти, док си жив животом¹⁸ Бога за здравље молити, а кад преминеш, бацити по стручицу босиока на гроб и жећи свијећу пред душом; нек се зна да си се рађао, банио и мро. Тешко самцу и на ваганцу!¹⁹

Дадне се војвода у мисли, пак ме припита: Гдје та сирота живи, како је зову и је ли колика? А ја му кажи село гдје Манде сиротује и чобани, а за доба

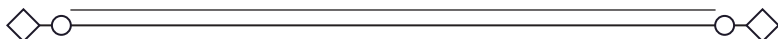
¹⁵ озбиљно.

¹⁶ зове својим.

¹⁷ љуцка што под маљ остркне. Scheggia, Splitter.

¹⁸ ово није плеоназам, јер душа живи и послјије смрти.

¹⁹ Самохран, што једе сам. Ваган што и жђела.

не знадијах му повједати ништа, јер јој кумовао нијесам, а од ока не умијах погодити, јер Манде бјаше у невољи закећала.²⁰

У тому дође Иванбег, тер прекинемо разговор, а ја изађох.

Имадијаше војвода уза себе једно момче, зовијаху га Богданом, да га живљега и љепшега не требоваше у свој мрнарици. Не надах се ступити у служби, јер не бјаше изучио латинске школе, а немаше ко би за њ ријечи потрошио; а данас ко нема нука нема ни звука.²¹ Примакнем му се ја и научим га да се освати²² војводом, и да му оно сироче узме у жену.

И момак и господар једва дочекали! Војвода пошаље Богдана са мношћом дома цури на угледе, да је вјери и свадбу углави.²³

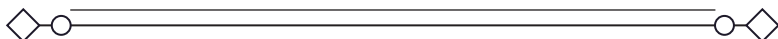
Кад дошли дома, смили се момку цура, тер је осми дан заручи. А кад било да свадбу урочи, поче Богдан да се нијецка и огурује: док стече бољи хљеб, док једно другому обикне и привикне... Чекај, магарче, док ти трава никне! Побојим се ја да, пошто Богдан добије војводин дар, не заборави на Манду у велику свијету, гдје је дјевојака, као малог боба! А осим тога бјаш чуо гдје прича један

²⁰ да већ не расте. Пазити је у овој рјеченици на разлику међу глаголима знати и умјети.

²¹ Нуко, кум крштени, овђе стоји мјесто браниоца и покровитеља, као звук мјесто гласовитости. (fama, гућм); ко нема браниоца тај нема ни гласовитости.

²² освојити.

²³ урочи.

мрнар Лошињанин: како је неки редовник при оброку простирао сто мрежом простицом, да се тобож изједначи Светом Петру рибару, који је на мрежи ијо; па кад га завладичили, пође да обједује, а кад видје преко трпезе мрежу, викне на слугу: „Али си полудио? Не знаш ли болан да мреже не треба, пошто се риба улови!“ Напани ја Богдана и реци му:

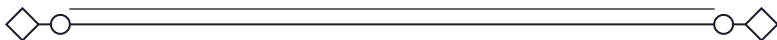
– Што има бити јесенас, нека буде вечерас, јер ако ти отегнеш свадбом, војвода ће даром, пак ако хће несрећа да које од вас троје отегне²⁴ (јер се није нико с Богом погодио колико ће живјети!). Пропала би свадба, својта и прђија. Ко одгађе, не погађе!

Склоним Богдана на моју, тер пођи у попа, да главимо вјенчање. Злом срећом не бјаше Манде напунила ни дванаесту годину! Извуче поп из њешто пањеге²⁵ једну књижуруину од бремена; не би је чоек, који иоље запиње, за годину прочитао камоли утуио што пише. Каза поп из књиге: да их не смије вјенчати, док цура не доврши петнаесто љето, што му се неће брада обријати.²⁶ Мигам му је залуду оком да преврне лист, а он се не чини вјешт, но једну тер једну: да их неће ни по који начин вјенчати, док дјевојка не дође у доба. Слали га низ море да учи књигу, пак по злој срећи преучио и донио дома врећу закучица. Боже те уклони од презнатна попа!

²⁴ умре.

²⁵ спрема у зиду. Aramadio nel muro. Schrank in der Mauer.

²⁶ распопити.

Кад видјех да лијепе не помажу, рекох му:

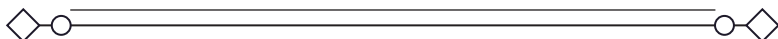
– Чуј, попе: ја сам слушао гдје свештеници причају из књиге, ништа мање од твоје, да која душа дјевојци нароч изгуби и срећу затвори, не може видјети божјега лица, да дâ на откупе вас свијет, да је ње. До три годинем, Бог сам зна шта ће од ово двоје чељади бити: живјет ли, љубит ли се, како ли? Но их немој раздвајати ни о врату узимати, да не затвориш души рај; него их благослови и стави им вјенце у миће, пак муж нека води жену, кад му настане. Зажи оком, а скочи скоком!²⁷

Кад видјесмо да нам збор не помаже, и да се поп држи књиге као пјан плота, напишемо листа војводи у Млетке. А он, силан и обијесан, обезуми и отпише зету црнијем по бијелом (зло му јутро, као му је и дошло!): да тражи попа самоука из горње земље (гдје нема оноликијех књига!), нека он вјенча младенце. А онеме свештенику што се држао прописа црковнога учини војвода преко пријатеља да му пукне зли час: да му дигну летурђију. Злосретњи поп заборавио да гдје језде велики коњи, малијема трбуси пуцају!

Не би ми ништа мила ова војводина игра, једно стога што не може бити с благословом кад се чоек опире црковнијема законима, а друго јер се бојях да то војвода не плати рогато,²⁸ јер се не може опростити оному што закон ваља кад је на власти, као просту чоеку, а, сувише, војвода имаше злотвора

²⁷ да затвори очи а прескочи прописе.

²⁸ срамотно.

и завидљиваца, који му у стопе стаху, да га прије изврну. Но Богдану зинуло срце да прије крочи на господство, замлијечи²⁹ и вјенча се криомице, пошто потпише тврђу да неће жену дома повести док му у године не дође. Оставе тврђу³⁰ у мене на похрани, јер им бјах држао при вјенчању свијеће на раменима.³¹

Иза тога пође Богдан у Млетке и понесе тасту вјенчану свједочбу. Добије мач и плату³² као да бјаше изучио све латинске школе; а мени главацији и куму ни купице ракије, да грло сквасим, но ми и јошт слали ујчеве дарове, кад мало, кад мало, да их преручујем невјести, откле докле!³³ као магаре, кад га глодна натоваре да носи коњу зоб.

Наком двије године доведе служба Богдана дома. Нађе жену гдје се рашчинила као була турска. Хоће, богме, да је води са собом у Млетке; но не бјеше и јошт приспио рок што тврђа гласи. Не дам ја никад жив да се писмо ломи, да запачам душу и поштење за туђе лакрдије.³⁴ А Манди заиграли живци да прије к ујаку пође, пак викне Богдану:

– Ако што друго не пријечи да ме дома водиш осим тога листа, дохвати га ти за један крај, а ја ћу за други, пак бијеса разбуцајмо! Ми градили, ми

²⁹ заслијепити у пожуди.

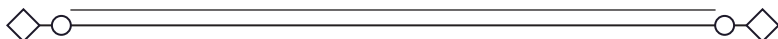
³⁰ писмо, documento.

³¹ кум вјенчани.

³² официрство.

³³ даљине.

³⁴ leggerezza, leichtsinnig.

ваљали, а мени срећом не пише на челу колико ми је година!

– Погодила ваистину! – рече Богдан; тер њих двоје раздери писмо у ситно, а комаде изгоре на ватри.

Пошто Богдан дође са женом у Млетке, приспије за њим крвава жалба од онога распопа: како се криомице вјенчао по напутку војводину, погазио закон црковни, тек да добије господство, Манде мужа, а војвода зета. У ојађелој жалби обложио поп шакопис³⁵ војводин, што га је некуд дјаволом његовим обрео. Скоче одсвукуд да штекћу на војводу, као пси на покренута зеца, стари му непријатељи и завидљивци; изнаходе му давне и скоре грехове и како је преписао на свом штиту неко словце, тек да се попне на височије, као да му је било мало господства!

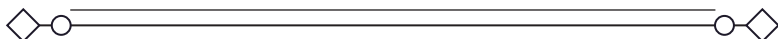
Исти дан кад му стиже од дужда писмо да је збачен с власти и достојанства, лупежи му разбију кућу и однесу све до кошуље, а Манде умре напријечац. Колико је узбрдица, толико је низбрдица!³⁶

Војвода, невјешт јаду и једу, као коме је вазда вјетар у крму пухао,³⁷ мјесто да се у муци појуначи и злу отима, стаде да се увија и мољака, тужи и плаче, док га злотвори изаждену и заточе на угасни дом. Ако се не обрани, врагу се не умоли!

³⁵ olografos.

³⁶ колико чоек уходи на више, толико опет снисходи на ниже.

³⁷ срећа га гонила наприје као брода вјетром у крми.

Кад се једном сретосмо, присупи да се целивамо, као да бјасмо јели из једне жђеле, пак ми рече:

– Не учини добра, да те јади не нађу!

А ја њему:

– Не тако, не; но овако: *Нийи се у добру узнеси, ни у злу йонизи!*

XVI

ИМАСМО ТЕ, НЕ ЗНАСМО ТЕ; ИЗГУБИСМО ТЕ, ПОЗНАСМО ТЕ!

Лијепа ли је била зетска бановина прије нег ју Турци и Млечићи распараше! У пријекрст с Јавор-планине до сињег мора, а с херцеговачког Огоношта¹ до Арбаније, како ваља ријека Дрин.² Ја сам је сву пуну ногама преобашао, данас мало сутра мало, и колико сам свијета видио, ништа ми се није од ње љепше учинило. У њезином малом простору³ збила се гола брда и неприступне хриди, обујене горе и густе дубраве, равна поља и зелене

¹ сад Никшићи.

² ријека, бијели Дрин (Drinasto), што увире код града Леша.

³ Почетком XV стољећа зетска бановина имала је простора 315 њемачких миља. Пружала се с југа од увора ријеке Дрин све обалом морском до Роса у залијеву которскоме, пак отоле на запад преко воде на Морињ у затону рисанскоме, пак косом планина преко Убала, Цуца и Грахова до Никшића, а отале пут сјевера преко Дробњака на Пријејоље пак дугом камивалом Јавор-планине до брда Рашке на граници Старосрбије пут истока, пак ријеком Ибар низдо до Дукаћина арбанашкога гдје извире Дрин пак уза њ док у море увре.

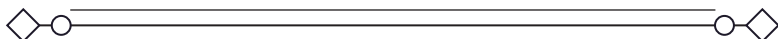
а) Планине највисочије: Дормиџор 8000 стопа, Ком 7600, Црна планина 7500, Ловћен 3100.

б) Ријеке: Зеџа, Морача, Рибница, Цијевна, Тара, Лим, Бистрица, Црнојевића, Бојана, Дрин и Ибар.

в) Језера: Скадарско и Плава.

г) Градови: Скадар, Сџуж, Обод, Бесац, Жабљак, Леш, Колашин, Бар и Уцињ. Градови Коџор и Бугва, општине Перашка и Пашћировска уживали су самоуправу.

д) Вароши: Подјорица, Гусињ, Ђаково и Пећ.

ливаде, високе планине и ниски брежуљци, пак бистротечне ријеке, рибљива језера, дубока блата, бродљиви залијеви, затони и луке, а уздуж њих градови, вароши, села и куће самице.

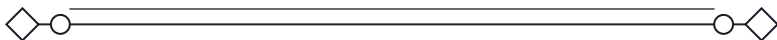
Наредио господар да три друга походимо државину земљу, како би порезе лакше скупили; мрзни посао, да те од њега Бог уклони! Да смо пошли да раздијелимо по народу брод дуката, били би на муке, и свако би се јадио да га је допао крив дио, камоли неће, кад пођосмо да узимамо силом на срамоту. Свако хоће да ти се потужи како је отегоћен според сусједа, пак му је жалије што му се сусјед смије него ли што он плаче. Туђа коза пуна лоја!⁴

Пошто смо побрали порезе по Доњој Зети,⁵ окрене нас тројица ка Климентима,⁶ гдје је био данак заостао три године. Кад чули Клименти да ћемо у њих по порез, уреку скупштину: ко пушку носи да је сутрадан без дивнога чуда на пољани. Имали Клименти паметна и освијесна главара, који их је мудро управљао и ваљано код старије масти бранио. Главар није рад био тому скупу, но му не мога бити да не повољи нахији, пак и он дође на скупштину, да је нагледа и руководи; јер су говорили стари људи: кад не можеш коло разврћи, а ти му буди коловођа, да га водиш гдје сам хоћеш! Ево их збиља сутра на пољани, сви оружани с главе до пете, ка да ће на војску.

⁴ чини се дебље и боље туђе поред влаштог добра.

⁵ с десне обале до мора.

⁶ данас села у турској Арбанији.

Уложи да збори један старац руњатијех прсију, састављенијех обрва, а у ушима бус длака.

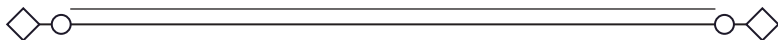
– Јесте ли чули, зло вас смело, да ће сутра арачлије осванути у селу, да поберу данке и порезе од три године, а од нас виши дио нема ручка ни вечере од свога жита!⁷ Док се душе такну и нам помоћи донесу, да се на овој злој години прехранимо, ево их, Бога ми, да нас туре у зле до краја! Него знате ли што ћемо? Зарецимо се јуначки и закунимо врх оружја да им дати нећемо до камења ништа. Боље и боље забијмо у спиле и пећине, јер ће нам смаћи вериге с огња и обоце са женинијех ушију! Ко би од нас превјерио и платио, било паром залогом, да му кућу исти час раскопамо као братском у издајнику, а нека му село попије све његово сухо и сирово!⁸ Је ли и јошт ко чуо да се данак плаћа туђом паром, млетачком јал’ турском? Нека Иванбег кује и просипа свој новац, пак ћемо му њим данак плаћати, а не да се ломимо три дана хода по туђијех пазара, да живо⁹ продавамо пасје цијене, тек да скупимо крваво давање. Под Балшићима текла је зетска пара, крстом насред ње а на околишу баново име, пак у нероднијем годинама нијесу узимали кметићима и половницима¹⁰ ни трећине ни царине, камоли пуку данке и порезе; а у роднијема давали смо

⁷ што му се родило на својим земљама.

⁸ стабла и воћке.

⁹ животињу.

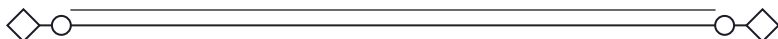
¹⁰ који раде око земаља за половину рода.

им што смо сами хтјели, само толико да се зна да смо њихови људи и поданици. Без мора и без поља, уточени у овој литици ка јазавци у рупи, да бранимо дању и ноћу државину границу, не можемо ни живјети ни умријети што се нама давати неће као просјацима, да презимимо, то ли да арач давамо, пак и то не по могућству, но од ока и како се господаревијема људима свиђа да је ко живљи и иматњији. Није се баба малу дијелу срдила но криву! Под баном Шјепаном долазили су исто тако да нас русваре и гуле, пак их наши оци и дједови справише без ручка и подвита репа. Свако рече: Изгореће нас; но се бану ражали чујућ нашу невољу, пак није никога ни драча огребла. Сад ево их опет, да кушају јесмо ли омечили и изродили се. Справимо их као оне првашње, пак пукло гдје пукло! Пријете чоеку сто смртију, а једна га проћ не може!

Начне главар да се залуду опире развратноме зборцији:

– Мирно јагње двије мајке посе, а плахо неће ни једне. Која се рука не да сјећи, треба је љубити! Немојте, људи, странпутицом, да до краја не погинемо и себи очи не избодемо! Ми смо порез вазда плаћали откад смо се у зао час населили на овој непитомој стијени. Господара и суда не може да буде мукте; а ко је виши, више му се и хоће! Без давања и плате не може се ни божји гроб целивати ни чувати! Кад притужи мука, глад, болијест, рат, викнете: „Хајдемо у господара, да нам поможе!“

А како ће, кад му одникуд не припада? Ако бан нема свога новца, пак баш зато треба да му га ми даднемо; а Балшићи, кад су имали крстатијех дуката, могли су лакше опрашћати данке и царине, него ли Црнојевићи што их немају! Ако су рђаве године нанијеле да нам се сакупе три дуга у један, подмиримо љетошњи, а за стародужину слимимо капе и љубимо господару руку, да је нам опрости или барем смали. Ко ће главом о кам, честита му зла срећа! Ја му друг нијесам, нек не вуче за собом ћори пук. Ласно се дријети,¹¹ но је мука мријети!

Не хћену Клименти ни главе обратити на главарев свјет и благе ријечи, но скоче на њ, да га виком и буком омету, прозвавши га издајicom и продаником.

Кад главар видје да су збиља окренули злијем путем и да их не може никако одвратити, рече им:

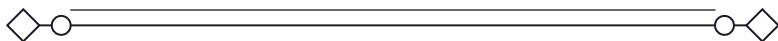
– Сад вас граја и вика стоји; а сви ћете се изути прије ријеке, препанути и срамотно платити. Ја вас опет свјетујем и кумим да се покорите, да давате Богу божје, а господару господарево; не хћесте ли, ја ћу с вама у јами: не би ме од вас одлучили ни огањ ни вода! Него се све бојим и срце ми зебе да, кад дођу кола ка бријегу, ви ћете се препанути, оставити ме сама, и на мене натоварити сву кривицу. Страх образ каља!

А сто грла из гласа:

– Нећемо, на ти Бог и божја вјера,¹² док једно тече!

¹¹ кричати, викати, грајати.

¹² овај облик се и данас у народу употребљава.

Ту се закуну на главарев цеврдан да ће се давању опријети, ако ће до трага изгинути.

Кад чусмо нас три што се у Климентима спрема, уминемо их и дођемо у господара, да му повиједамо како су му вјерни и покорни они крајичници.

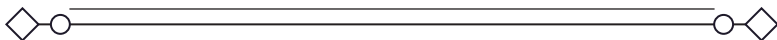
Наком мјесец дана посласмо по главара, као неким другим послом. Мишљасмо да ће се препанут и покорити, а он, јунак од јунака, донесе, као у врећи, ону исту ријеч коју је скупштина притврдила: да неће, тобож, никад живи подлећи данку. Затворимо га у једној клијети, лијепо при самој судници, и ту га храњасмо и измјеницом полазасмо, да му затвор не дотужи; а ја проспи у пук глас да је суд главара удавио, и да ће и јошт смаћи двадесет биранијех Климената.

Препану се они људи до зла Бога, пак ево их једно вече у нас. Упирили ватру насред сјенокоса, а потакли је старијем скосјем,¹³ да им се види вечерати.

Кад сутра изађу пред господара, стрављени и понижени, упита их бан: јесу ли се збиља завјерили да му већ неће данка предавати док једно тече? А они старац, који је највише на скупштини пук пожиза, одговори:

– Јесмо, господару, није фајда крити у кучине. Покојни главар Мрдун, што си га залуду љубио као сина и што је највише дуговао (земља му кости избацила!), нагна нахију да ти се омрази и одметне,

¹³ трава покошена што се по ливади осуши.

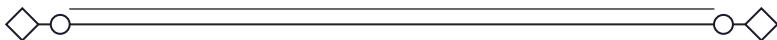

а ми, кратке памети, шупље главе а празна тобоца, послушасмо га и обручисмо се мимо људи. Но кад је он (пас, као жив!) кожом платио што је вара тебе и нас, ево ми Клименти божји и твоји, љубимо ти скуте и руке, а питамо проштење сјетно, као обезглављена стока. Смилуј се и опрости што смо се повукли за туђом памећу, и узми овој сиротињи годину данка у готовини, а оне двије првашње даруј јој, да те благосиља, даруј или слими, нека ти дадне ко што може. Ако смо опаки и тврдоглави, опет смо твоја дјеца; ти умијеш покарати и помиловати; у тебе су пуне руке и благо срце!

А у тому се растворе врата на ону клијет гдје је главар чамао, који, чувши оне ријечи, не мога срцу одољети, но тури ногом вратницу и униће у судницу као махнит, вичући браственицима:

– А што лажете (тамо они!), ништа људи! Не рекох ли ви ја да ћете се изути прије ријеке¹⁴ и срамотно платити оно што сте могли подмирити мирно и складно. Кад вас ја учох: „Дајте Богу божје, а господару господарево!“ називасте ме издајицом и продаником; а сад, кад мишљасте да сам погинуо и да се је братска кривда о мени обила, бацисте под ноге вјеру и клетву. Жив живу не да лагати; а ко вјеру ломи, она ће њега, кад год буде! – Пак се окрене к господару и рекне му: – Да ти је проста моја смрт! Ја сам био баш прегнуо, од њихова чуда, да ти се одметнем: сјечи и вјешај. Само те молим: узми мени и овијема никоговићима сва три данка,

¹⁴ препанути се прије муке.

а два опрости клименачкој сиротињи, која за наше ништачоество није више крива него што је жива!

А ми судници из гласа:

– Покој имао ко те родио, јуначе и јуначки сине!

Господар потврди главара у господству, узме Климентима годину данка, а оној чети три.

Но главару омрзну родбина, не хћене већ међу Климентима да живи, но диже имућем и чељадима и дуждеву земљу, да једе хљеба без дјавола. Клименти изаберу новог главара, који са Станишом ходе у Турке, и продаде Бајазиту домовину. Након двадесет година једна баба из Климената нађе Мрдуна у Приморју, приступити к њему, да му руку пољуби, пак гдје пук слуша викне: *Имасмо ѿе – не знасмо ѿе, изѿубисмо ѿе – ѿознасмо ѿе!*

XVII

С ТУЋА КОЊА НАСРЕД ПОЉА

Бјаше комска црква даровала Светој Госпођи на Цетиње једно пољице од ље триста рала земље, којег стога и зову Комскијем пољем. Оно лежи с ону страну Бјелоша; уточено као наћви међу тврђом камења и халугом букава; нити шта друго рађе осим сијена и зановети; али му је паша мимо паше, и за чоєка сточника¹ вриједи града. Да му је и јошт гдје извора од Сокола бјелошкога до Три студенца,² не би га бољег било за животину под капом небеском. Катуњанима³ далеко и заклонито, па га запушили пустопашици, а Приморцима на паруку,⁴ да га уживају мукте ка очевину, а цркви власници ни оке тамијана да ју окаде.

Слазио ја тројичиске недјеље⁵ у Приморје, да погодим нешто руја и броћа, што сам куповао на размјерке, пак да се дома прије повратим, ударио пријечцима,⁶ гдје нема пута ни постопице, но скачи с камена на кам као дивокоза. Да ме по несрећи издаде око ил' опанак, хћах који дан припитати звјерад и тице.⁷

¹ што има стоку, марву, благо.

² два извора живе воде.

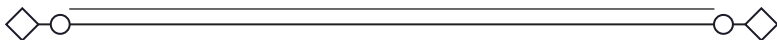
³ катунска нахија у Црној Гори.

⁴ при руци, на руци, близу.

⁵ Духови.

⁶ краћи пут, постопица, пријечац.

⁷ хћаше се сломити пак му месо изјести тице и звјерад.

Каддох гладан и жедан на комско почивало, али су ти Приморци попели торове и пасу црквоне ливаде као пустошину. Не хћену ме млијеком напојити, него ми пруже пућерицу кишјелине на злој цијени, као да бјасмо у Котору а не на планини.

Питам зларад чобане: Чији је они пашњак? – А они мени:

– Божји!

А ја припитам:

– А колико давате ш њега Богу?

А они опет као с руге:

– Николико, јер Бог нема субаше да побира травнину!

– Еда га нађе – придам ја при поласку.

Тежа ми бјаше руга него ли штета! Тер ти ја онако разјарен у суд, и кажи суду све потанко што ми се догодило, а најени га да пошље своје људе да преброје крда,⁸ како ћемо о Митрову дневу побирати цркви траварину с Комскога.

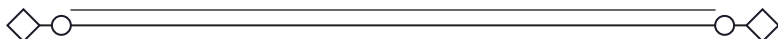
Након те бројачине ево ти чоек у мене, један дан пред саму ноћ; носи ми у дар токе у чистом сребру, а обећава крштено кумство и по четири двисца⁹ годином у пешкеш;¹⁰ а то да узмем у мито, ако му се подухватим да ћу ослободити Приморје од траварине. А ја њему баш овако:

– Не могу ја плувати пак лизати. Ви сте сами томе криви, кад глабљете путника да вам плати

⁸ стадо.

⁹ брав од двије године.

¹⁰ дар.

сухом паром пућерицу млијека, што вам добре ради запита да у оној пустињи уста скваси. Него знаш што ти се могу зарећи у име тога мита – да већ нећу прословити за ту даћу¹¹ ни зле ни добре, прије ми се језик замозуљио!

Он се тијем задовољи, те ти ја узми токе, прихвати златнога Светога Јована,¹² а за двишчад остависмо у причек док ствар обрши.

Оно ти не прође много времена, кад ево ти једно јутро да¹³ двадесет Примораца гдје иду у суд, да се жале на нови намет.

Један од њих осијецаше језиком као мачем:¹⁴

– Ми смо се Приморци – рече он – станили на овој земљи кад и ви Загорци, сви дошли с једне матице; помијешани су нам језик, вјера, обичај и крв, што се не дијеле; и привикли овој гори и води, да се животином хранимо, а граница да је нам заједно, како би је боље бранили од Турака и Млечића, да не потпанемо туђици под данак. А кад вам нестаде земље, тер почесте дијелити шуме и муше, ту старинску заједницу, пак ни то пушака, ни по крдова, него по јачици – *силом свјати, Боже*¹⁵ – *їобоїѿе се га силиције Бої не накаже,*

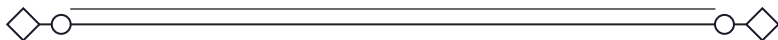
¹¹ давање.

¹² кумство.

¹³ можда.

¹⁴ говорити отресно, сјећи језиком.

¹⁵ у црковноме пјевању у грчком језику стоји на „Трисвјатое“ пети пут ријеч „dinamis“ што значи да се јаче пјева. У славенском неко превео ту ријеч као „силен“ пак су неки стари попови навикли уз свајти боже пети пут додати ријеч

кад им сиротиња не може ништа, њак одвојисте
по нешто метеја¹⁶ црквама, а име му прећедосте,
како ће се заједница збркаћи. Овако се догодило
Комскијем пољем! Оно се није од прије никад звало
Комско но Коњско, јер су по њему њландовали коњи
владике превлачкоја. А кад нас прориједи каџана,¹⁷
а Приморје остаде на нејачи, многи што по срећи
омакну њалошу¹⁸ и предину ѓђејђе, ѓрислоје силом
раздијељену и оџусшошену заједницу, а ѓобију по
њој ѓране као по новој сџечевини. Но кад народ
објача, а свако ѓрло хоће да једе, ѓобаца међаше
и мрџине,¹⁹ а сџока удари у најпредак, да исхрани
мучени²⁰ ѓук. Ево сџо ѓодина да ми Приморци
љеџујемо по Коњској равни, да зовку косимо, а овце
ширимо као на својему, ниџи је до данас усџао ко
оружје ѓаше, да нам у очи рекне: „Мичиџе се оџоле,
џо ваше није!“ Да је ѓочем џа камена џива каква
задужбина, не би је ми ѓоџомили, да ѓрујемо
црковнијем своју муку,²¹ но би власницу обилаџо
ѓризнавали. Али данас, након два ѓаса ѓуди,²² јер

„силен“ мјести да подигну, у појању боље глас. Пук ту ријеч
окренуо на своју руку, па кад му ко силимице штогод намеће,
а он рече: дакле силом свјашџи Боже.

¹⁶ простор, међаш темељ (Grundkörper).

¹⁷ коњаници мађарски.

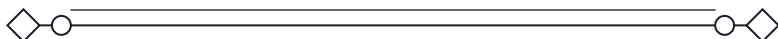
¹⁸ мач. Лујо краљ унгарски посјекао четрнаест стотина
Паштровића за Голијем врхом средином XIV стољећа.

¹⁹ границе, раздјели; meti, Ziel.

²⁰ laboroiso, mühsam.

²¹ труд, радњу.

²² generazioni, покољења.

једно чобанче није нагојило чабром варевине²³
лакому куљу Вука Дојче,²⁴ њаде му на ум да нас
њодарачи истѣрајујући сѣаре неразлоје, као збиља
да смо ми удомазећени Моровласи,²⁵ а не залуду
Срби сѣаросједиоци од злоја Косова! Нећемо, боїме,
никад живи њод њорезом, но ћеїе ја, ако Бої да,
гизаїи с нас мрѣвијех! Преїанемо ли се, а ми
ћемо сѣоку на њазару, Комско населиїи чакалом²⁶
и мећедом, њак ћемо се с љуїе њизме и ѡродаваїи
Лаїинима у робље, с чобана на мрнара, с рала на
весло; њак нек нас Млечићи самаре, да им је ѡросїо.
Пизма баби душу їуби! Ходио ѡуїом Циїанин ћор,
ѡа ја неко мимоїред уїиїао ко му извади око, а он
огїовори: браїи! а ѡуїник: заїио је ѡако дубоко!

Кад се даве²⁷ изговоре и уклоне, судници стану
да им дио држе: ко, тобож, да збиља не пођу под
Млетке, ко да не убију побираче, а ко да су препукли
сиромаси. Ја стиснуо зубе ка клијештима, да ми не
утече која ријеч.

Уто ће ти бан истрештених очију на мене
погледати и рећи ми:

– А ти, Вуче, који си ову пјесмицу зачео, што
не гудиш,²⁸ но си занијемio, а надговорио би седам
галија?²⁹

²³ варено млијеко.

²⁴ с руге, мјесто Дојчевић.

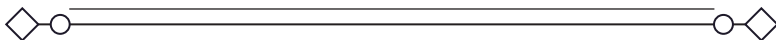
²⁵ morlacchi.

²⁶ дивљи пас.

²⁷ тужиоци.

²⁸ као гудалом уз гусле – мјести зборити.

²⁹ војска од седам бродова.

А ја њему:

– Господару, моја је да мучим!

А он:

– Није болан! А рашта?

– Јест, Бога ми! Продао сам збор Приморцима.

– Ти?

– Е баш ја влашти! Подмитише ме, душа им проклета, да мучим; и узех у мито: токе сребрне, златнога Светога Јована и годином по четири двисца у ријеч. Сад суди, господару, ти: кад мене Приморци овако обечише,³⁰ тек да мучим, колико су дали овој господи, тек да им буду прице.³¹ Но чујте ме добро, ако и немате кога: ако не хћесте да побирамо црквину с Комскога, дизаћу о свом трошку катрамунаћ³² у Сватога Шпиридона у Крфу,³³ да се трачите до девете капље крви,³⁴ што обаталисте црквину. Ако су мутна и крвава времена учинила, да је запуштимо пустопашици, није се прошјела ни излињала, но ето је на сриједи каква је била од постања свијета. Црковно не гине ни стара; но нека нам Приморци и јошт захвале што смо им вересијали сто љета. Не хћену ли потпасти ујмовини, а они нека дижу с црковнога, пак нека

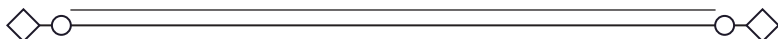
³⁰ Звао се „беч“ један ситни новац (pfenning), ваља из италијанског bezzi, пак из тог народ начинио ријеч обечити, као обогатити.

³¹ одвјетник, бранилац, који се пријечи у суду.

³² клетвене молитве.

³³ до ту скоро био је обичај слати у Крф новца да попови куну лупеже непознате.

³⁴ до најдаље својте.

пођу да љубе дужду папучу; за друго, душе ми, и нијесу; ако су брзи волови, земља је дијељена! Тако Марко и Станиша³⁵ с пизме поше у Турке, но се Српство не ископа. Неће ови изроди брата за брата, већ туђина за господина!

Кад чу Иванбег што ја рекох, скочи као вук, узе сребрне токе, пак их даде цркви, а потпише траварину и рече: „С туђа коња насред поља!“ пак се овако и дан данашњи говори оному који се по туђу добру шири.

³⁵ Марко Краљевић и Станиша Црнојевић, син Иванбегов.

XVIII

СЈЕДИ КРИВО, АЛ' СУДИ ПРАВО

Дошли једном да су се суде у буљанскога кнеза¹ властелин Приморац и сељанин с Браића која су двојица ортачила неколике године у кравама, па, кад ћела разортачити, посвадила се око диобе. Хћела се рука божја, док их је кнез пуштио преда се; а напали их трпија,² док их је чуо и разумио: омрзне чојку своја мука и давање, кад му нема ко око њих судити брзо и право!

Кад спорницима дође ред да се суде, зачне збор властелин:

– Купих једне године краву с Чева,³ бијесну музовницу, која ми данимице даваше по пѠ виједра млијека, свако јој виме⁴ као мијех од шиљежеве коже.⁵ Поженем је дома и даднем своме кметићу да ју чува: почне да јој танча млијеко, лињај данас, лињај сутра, док јој се груди пресуше, а стеона ни перо.⁶ Поручи ја Чевљанину да ми поврати паре, а

¹ судија млетачки.

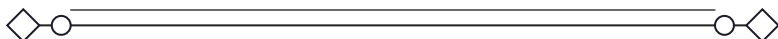
² трпјети, овђе стоји као нека болијест.

³ предио у Црној Гори.

⁴ сиса.

⁵ кад одеру јагње од године на мијех, да у њем циједе масло или скоруп.

⁶ ни перо што и нимало. Жена је дјетиња, бређа, трудна; крава стеона; кобила суждријебна; овца објагна; коза скозна; свиња супрешна; кучка и мачка скотне. Жена рађа; крава се

прими краву назад. „Чеса?“ одговори он: „Ако сам ти продао краву, нијесам чевску Ластву.⁷ Каква паша, таква каша!“⁸ Ухвати ме чоек разлогом, тер ја, зли и гори, тек да ми крава дома не скојише,⁹ предам је овоме Браићу: да је нам по пола гној, млијеко и напредак, а он да је чува и на пашу води као своју.

Након године отели крава јуницу на Браићима. А кад ова напуни годиште, матер јој опекне црнокруг¹⁰ у ноздрама. Отекне као бачва; залуду је трли и кадили травом од змије и зрном дафиновијем¹¹ – исте ноћи отегне папке.¹² Половник донесе ми кожу, да ме увјери како је крава липсала, пошто је гуја ујела на злу мјесту. Кравичица што иза ње остаде жива одводи се и отели јуницом, а земаном она другом, друга трећом, а трећа четвртом, па, како се која раздвој, по некоме удесу запри,¹³ и неће да се води. То се Браићу учини као неки коб¹⁴ – како збиља и јест – пак ево га једно

тели; овца млади; кобила ждријеби; мачка мачи; чора коти; кучка хптени. Крава се води; кобила паше; кучка ћера; мачка мрка; чора праси.

⁷ пашњак у Чеву.

⁸ пура, polenta. Паша дава доста млијека, чим је каша маснија.

⁹ цркне, липше.

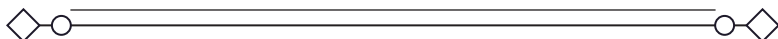
¹⁰ vipera.

¹¹ орах мирисни (nux moscata).

¹² цркнути.

¹³ да се не одвађе.

¹⁴ fato.

вече у мене, и рече ми: „У овијема кравама нема напретка. У толико година три се, од њих четири, по једном отеле, и то не јунцем но јуницом. Оваква удеса (на здравље нама и нашему миломе!) није бивало у овој земљи од кад људи памте. Ово је зли биљег што нас опомиње заран да разортачимо, док нам назадак не удари у што драже; о кравама се зло обило!¹⁵ Ево жива четири брава, а петог отровала неспоменица; давао сам ти поштено дио од млијека и гноја, хајде да подијелимо ово живо, док имамо што дијелити, да га не преотме коб. Бољи и зли колач, него ли празна торба!“ Кад били на диоби, не хћене Браић како је право, но како је њему драго. Крава што је цркла од ње нема ћара;¹⁶ а од оне четири што још земљу тлаче – двије су моје а двије његове; то је права наполица – то би дијете расудило! Ако ли и нијесу све четири једнаке, колико ли ни прсти у руци, а ми ћемо ставити успореда најстарију и најмлађу с једне стране, а с друге оне двије осредње, па кому које коцка¹⁷ донесе. Буде ли кому од нас криво, Бог му намирио! Оваква се мјера не да бити ни карати!¹⁸

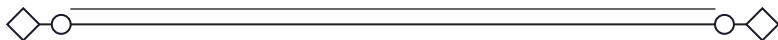
Кнез властелин млетачки, није цијенио да Браић смије говорити против властелинове бесједе; но је сједио на стоцу бедром десне ноге, а лијеву пребацио преко ње, како ће властелину прса а нама плећа окренути; пак потврди властелинову осуду.

¹⁵ да зло пане на краве.

¹⁶ користи.

¹⁷ ждријебље, sorte, Loos.

¹⁸ разлог што се не може побијати.

Довео Браић мене као вјештака и прицу.

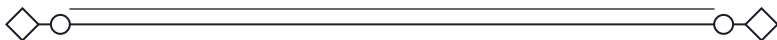
– Смијем ли зборити? – питам ја.

А кнез ме погледа преко рамена, као да сам му
оца убио, пак рече:

– Тако је право: свакому од њих двојице по
двије краве.

А ја њему:

– А кад је тако право, честити кнеже, кажи како
би криво било! Ови се Браић мучио девет година
око те трговине, па која би душа јутрос потегла
да остане на двије краве од четири? Ваша боља и
старија, него ми се чини да сте се у хитњи помели;
али свакако: са зла есапа на добар! Да није прву
краву изјела змија и да није, тамо она, цркла –
све зло ш њом! – нас два не би се јутрос око ње
прегонила, него би цијела пошла властелину, чија
је и била. А од оне јунице што је иза ње остала
половина је властелинова а половина Браићева; ово
је чисто! А од оне друге, коју је отелила она што им
је у заједници, иде властелина четвртина а Браића
три дијела, ако је Бога жива; јер му властелин није
могао дати у наполицу од матере јој до оне његове
половине, кад је она друга половина већ Браићева
и била. Тако од оне треће не може властелина више
допасти од осмога дијела, јер је наполица бивала у
четвртини матере јој; а од оне четврте шеснаести
дио, јер је наполица бивала у осмини матере јој.
Сад кад окупиш наједно све те одломке, припада
властелину једна, а Браићу три краве, ако се вјерује
Бог; већ ако сте ударили у шалу, што ваше није! Ни

властелин не тражи више до половине од онога што је заједници дао, а кнез му дава два дијела. Сједи криво, ал' суди право!

Застиде се и кнез и властелин, узму орлова пера, пак мрчи тамо, мрчи амо, док измрче највишу руковет хартије – никад доћи на есап!

Мени додијале њихове муке и главобоља, тер реци:

– Уцијените, господо, пазарском цијеном те несретње музовнице у сто и двадесет и осам перпер, пак дате од њих тридесет и двије властелину, или једну краву од среће, а половнику оставите деведесет и шест, или ви три краве.

Властелин дође у свијест, узе краву и рече:

– *Од зла дужника и козу без млијека!*

Док ми Браић плати збор и дангубу, окрене ми плећа и рече:

– Да ја нијесам имао разлога, жље би ми твоја мудрост помогла!

А ја њему:

– Што сам тражио, то сам и нашао!

XIX

НИТИ ГА ДОБРУ СТЕЦИ, НИ ЗЛУ ОСТАВИ

Имах једнога брата пусторука и просипача, да га разметнијега и раскопшијега не бјаше колико кваси сиње море!

Пошто је изиграо и попио очинство и материнство, паде на мене, да га ја храним. Ја се просипах, а њему ни овићах.¹

Новом годином прекини му давање, једно зато да се бићем не изједначимо,² а друго, јер се уздах да ће га невоља наћерати да приљуби какав занат, и да једном почне тећи ручак својим мозуљима.

Стадоше знанци и пријатељи да ме коре: чему бацих брата у прошјаке. Ја им се залуду куну и правдај да сам му оставио вас темељ, стоку и покућство, пак да је све то за годину једнијем грлом прогутао. Ја се стисках и штедијах, тек да је њему више, а он сипаше моју муку немилице, ка да бјаше крадена.

– Пак нека – рекох им – што је уклетва³ и изрод, но је злосрећко мимо друга: да се дохвати зелене гране, и она би му у рукама усахла.

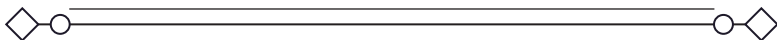
Они се људи почну са мном брукати и реку:

– Нема на свијету коба ни удеса, но што посијеш, то ћеш и пожњети.

¹ оно што с лопате полети кад се жито вјеје, molecola.

² да оба не осиромаше.

³ на ког је пало проклетство.

– А ви, кад не вјерујете да је до судишта – реци им ја – да сте сутра зором на каменоме мосту, гдје ми брат рани сваки дан крчми. Ставићу насред моста тобочић су петнаест цекина; а ми се забимо у ону плотину при самоме мосту, да пазимо хоће ли их наћи; ако их збиља нађе, да су му прости, нек их прогута: гдје пошла сјекира, нек иде и држало!

Сутрадан тако и учинимо. Не прође николико, ал’ ето ми безбрата гдје је подранио на ракију. Кад допрје к мосту, обустави се, погледа га с краја на крај, пак рече сам собом:

– Хаалах! Идем, обисти⁴ бих ли могао пријећи ово мостине жмурке!⁵

Збиља га и пријеђе зажетијех очију, а тобочић умине, пак стане да се грохотом смије, како јуначки пријеђе мост невиђјелицом.

По за њ приступи к мосту цура сирота с бременом дрва на глави, а под бременом сколила омотани поглавач,⁶ да ју не утиру чокури цјепаника.⁷ Поглавач се спријед размотао, пак му пали краји цури низ образе и покрили јој очи као копреном. Кад цура дође насред моста, нагази на тобочић, баци бreme с главе, да прије види на чем је чепнула. Кад угледа тобочић, дохвати га шаком, пак се зачуди жуту новцу.

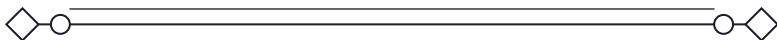
У тому изађи ми на мост и упитај цуру: што је нашла и куда ће с благом. А она сирота забуњена:

⁴ кушати.

⁵ затвореним очима.

⁶ спара.

⁷ чворови по расцијепану дрвљу.

– Ово сте ми ви навлаш подметнули, да самном набијете бруку. Нијесам ја, јадница, сретња да нађем благо, но бих га изгубила и да га нађем, што га не бих уложила у једно магаре, да ме трудну одмијени. Ево пет година, да све једнако носим данимице по бреме дрва, да се прехраним поштено, петком и свецем, љети и зими, жаропеком и даждем, пак ми је већ дотужило до зла Бога.

А један од нас у шали:

– Ти си ето доста прикладна, пак узми мужа – узела те узма!⁸ – Тад ти магарца не треба куповати.

А цура њему озбиљно:

– Почасти ти женске главе што и јошт тако нигдје нико. Но голу кост не хоће ни пас; а туђом се муком нећу одјести, ако ћу их сиједе плести. Но ево вам новац, ако је збиља ваш.

Мени омиље цурина отресност, пак је на ономе истоме мјесту прстеновах, а осми се дан вјенчасмо.

Кад дошле званице на честито кажујем ја како се намјерно⁹ ожених, и речем им:

– Нити га добру стеци, ни злу остави!¹⁰

⁸ узети се и савријети се, или згрчити.

⁹ случајно.

¹⁰ добру наслједнику не треба тећи и оставити, он ће сам радити и тећи, а зао ће оставштину разметнути.

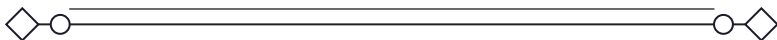
XX БОЉЕ У ПАМЕТ ИКАД НЕГО ЛИ НИКАД

Дотужило Шестанима полазити злијем
путовима и временима туђу цркву, пак се договоре
и зареку да ће своју градити што сеоцкијем порезом,
што хришћанском милостињом, ако ће кокотом
орати.¹ Хћела се рука божја док се сложе гдје да је
граде: неко је желио да му храм буде близу свога
дома, како би чуо звоно, а старост и нејач не би му
се ломиле далекијем путем; неко да ожени² јалову
земљу за намјешће нове цркве; неко да му црковни
шјен заступа винограде, како им неће гушјеница
лози наудити, ни лупежи грожђе красти, што им
се не би руке згрчиле. Наком по године препирања
помоле ме да им ја одаберем намјешће новој
цркви, јер ме цијењаху праводушна и побожна.
Одведем их наред села на једну красну раван, гдје
истиче хладни врукат, а сунце вас дан пече, гдје је
шума узрасла за три куће висине: јела, боровина,
бријес, јавор и липа, гдје је свакому сељанину под
ногом и приступачно, а под собом видиш сваку
сеоцку кућу једну и по једну као с неба. Ту оснујемо
и заградимо мјесто новој цркви, а поп му да малу
водицу.³

¹ највиша мука.

² скупо продати.

³ благослов до посвећења.

Просили Шестани по свој држави милостињу: прве године да клачину горе, друге да дјељу камење и плоче, треће да пеку тубле и опеке, четврте да подмире гоге и шегрте,⁴ пете да набаве звона и покрасу, и сваки пут дошли у мене и, нашавши ме добре воље, оглобе ме по сто перпера, као да се у злату топијах. Кад ево их и јошт једном, да купе трошак чим ће нову цркву свештати. Речем им ја:

– Што сте се, људи, на мене навранили?⁵ Ако је и Богу, много је! Ја нијесам мрцина ни угасник него пун синова, пак ми се хоће најпрво да красим своју цркву, кад би ми што преко хране претекло!

Него опет, да их не справим скрај себе празноруке и да не сломијем у репу нож,⁶ пружим им педесет перпера цркви на весеље. Кад почнеш коме давати, не знаш гдје ћеш давањем престати!

Пошто цркву дограде, покрију и наресе, позову владику врањичкога, да им је освешта, а уза њ мене и друге прибраније људе, како ћемо пријелогe запишивати: кад магарца зову на свадбу, требају воде или дрва. Мучили владику да се ломи под оне године уз шестанске клисуре, срмене и кршовите, гдје ми врана ни кост не понијела; па кад му се коњ пода њ спотаче, умало га не превали, а кад му се хитро у седло поврати, рече:

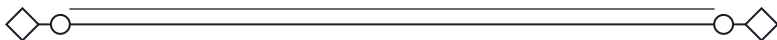
– Прими, Боже, и ово у покору мојих грјехова!

Кад били у Шестанима, пита владику кнеза кому ће свеци намијенити нову цркву.

⁴ зидаре и оне што уче занат (garzoni Lehrburschen).

⁵ пали вроне на мрцину.

⁶ ко оштета радју при крају.

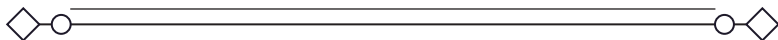

А он му одговори:

– Ми се, ваистину, о томе нијесмо ни договарали, камоли договорили; али ми се најмудрије чини да је освештамо у име Светога Илије громовника, јер смо селом на износиту, пак се врх нас прегоне вјетрови, виленици и вједогоње,⁷ а тријес ваља зграде и борја; тако ћемо га нагнати да чува своју кућу, а уз њу да уклони и с нашијех муње и стријеле.

Други – не, него Светоме Николи путнику, да би проводио момчад шестанску у туђ свијет, гдје ради и новац грне. Трећи – не, него Светоме Ђорђији, који коња јаше, а копље носи, нека брани шестанску границу од Турака и Млечића. Четврти би хтио Светоме Петру, који чува рајске кључеве, да буде свакој шестанској души пристаништа у божјем њедрама; а брат му не, него Светоме Арханђелу Михаилу, који ће премјерити на танким теразијама свачију душу, а дати јој улазницу, да је Свети Петар пушти у рај, ако је ш њега. Шести би желио Светоме Сави, Србу и земљаку, јер остали свечеви имају доста посла да се брину својим браством, пак се немају кад обзирати на туђицу, кад му се моли. Седми: Светој Петки мученици, коју славе два дијела села крсницом, а трећи прислужбом, да се старица не расрди кад чује да смо јој забавили, ако је и женска глава. Осми: Светом Јовану, нек се кум држи кумства, а побратим побратимства боље него ли крвне својте, да га не разгуба. Девети – не, него Светој Тројици, која долази у најљепше доба

⁷ утваре и нотњи духови.

године, да одсвукуд придлази пука на годишњу светковину са пријелозима и завјетима. А десети: не за Бога, јер ће та дан свако више понијети него ли донијети; већ Светоме Крсту, у најобилатије доба, кад је пуна и кућа прошјачка, кад ће завјетници приступати одсвукуд на чопоре с пуном торбицом, а да се не надају сеоцком ручку.⁸ Колико људи толико ћуди! Ко ће свијету угодити?

Ту се имаше поклати! Сину триста ножева, а од вике и треске одјекују брда и долине. Владика се смути као летурђија велике сриједе,⁹ узјаше парипа и побјеже к Виру, како ће возом на Врањину, да не гледа братски покољ очима; а ја остани да врагове утишман и ућешим.

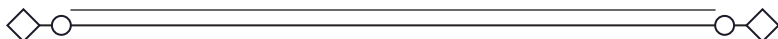
Кад се малко разаберу – као кад се прегоне по ваздуху облаци: рек би паде небо на земљу, а до часа ведро као цкло – одвојим неколико старца који су се примакли ждријелу вјечнога дома,¹⁰ да их препанем владичином клетвом.

– Бог вас смео, реци им ја, како не знате божјега слова, но се прегоните о свечевима, да на вас пане срџба небеска? Да је данас по несрећи пало на шјен црковни капље људске крви, не би се

⁸ на Крстовдану је строг пост, тако ће поћи без ручка ко дође на свечаност.

⁹ слушао сам и Српкиње римске цркве гдје кажу: „мутна сам као миса на Великом петку.“ Летурђију Св. Григорије поју кршћани на Великом петку, а хришћани сваке сриједе и петка уз часни пост, пак пук видећи ју краћу и другачију од осталијех летурђија, помислио да је мутна због страсти Христове.

¹⁰ гробу.

у овоме храму већ никад пропојало божје службе, него би вам служио за торине и народна уклиња! Ја сам помолио владику да вас не прокуне, да ви се шјемена не претворе, жене да не рађу скота, а њиве снијет; да ви се шеница не прометне у кукољ, а боб у жир; да ви лоза не оброди чичком, а воћка дрењином; да ви се стока не изјалови, а извори не пресакну; да не удари цркавица у четвероножно, а покошљица¹¹ у двоножно; да вас град не бије о Илину дневу, а смрзлица о Ђурђеви; да се вам не траче скоцко и људско! Обећа ми старац да вас неће клети, ако му понесем добри глас да сте се скротили и сложили; него не лудујте, јад вас задесио, ка и хоће: *боље у ѿамей икаг неіо ли никак!* Слога је божји благослов, а неслога проклетство, анате је мате било као бијеса у дну пакла!

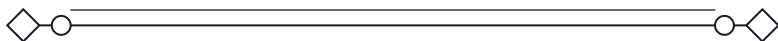
Они се старци снебе, забрину и устраше владине клетве као грома небескога, пак ме клечући помоле да им ја нађеднем име цркви, а обећају да ће га с медом примити као да га ластавица с неба донијела под деснијем крилом. Поможе ме разум и овом, пак им рекох:

– Да се без потребе не мразите ниједноме свецу, окумите се свијема и назовите нову цркву „Свијем Светијема“, нека се за вас свиколици Богу моле да вам памет просвијетли!

Они старци пристану на моју, но један од пука, мутиша као Станиша,¹² који отезаше за домаћа свеца, не хћене но викне:

¹¹ болијест срчана (flusso, Durchfall).

¹² син Иванбегов потурица.

– На све Свеце долазе сваке године као у амин¹³ Петрови поклади, тер је та дан свакоме свјетковина дома, нити ће нам доћи госта ни пријелога. Махните се тога: на муци је грјешан чоек да умоли једнога светитеља, камоли хиљаду!

К тој приступе сви, као пилад, кад их кљочка наваби око зрна грахорине.

Пошто виђех да им не могу ништа, ја побјези скрај њих љутит и чемеран с онога тврдоглавства и сутуке.

Прођу двије дуге године у свађи и препирању, а у то црква зјала пуста као Ђурђеви Ступови,¹⁴ док треће године удари по Шестанима пошалина,¹⁵ худа болијест, да је од нас Бог уклони, умори по села, а оно друго остави у злој кожи: Дође зла, да је свако зна!

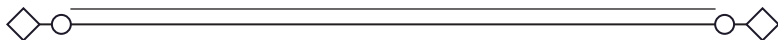
Почетком јесени – кад ноћи објачају, да их преспати не може ни младост камоли старост, пак се чоeku свашта клапиња и призира – стане један дјед да прича: како је у сну ходио у Бар, да купује траву од пошалине бономе сину, па кад дошао у Суторман¹⁶ на први источник, нађе где шједе два старца гологлава, бијелима косама до појаса, а

¹³ кад ко куне а многи аминишу, или викају *амин*, то се и догоди одиста (чисто, сигурно, непремјено).

¹⁴ у Васојевићима; градили их стари Римљани а љетос кажу да су их Турци оборили.

¹⁵ тифус.

¹⁶ планина међу Црном Гором и Баром. Причају да је било у њој извора колико у години дана, пак да су неке од њих виле пресушиле.

омотана у нажутој аљини до црне земље, и у руци држала шкљакуру дренау вишу од себе. Пукну на њега сваке јаде, што Шестани запуштише цркву, да им зја као бечалина, пак му запријете да им неће помор прекинути, док цркву не освештају. А кад их старац припита: Ко су њих два, један му рекне:

– Ми ево, Козма и Дамијан, који врачимо и лијечимо, а мита не узимамо!

А кад то изрече, оба ишчезну као да их није ни било.

Кад чу село снитву и пријетњу, заборави громовнике, путнике и браственике, старе ране при новијема, пак сто грла викну:

– Боље гладан здрав, него ли сит болан!

У оној муци Шестани завјетују цркву Светим Врачевима, и помоле владику, ако је клео, да откуне, а да им цркву освешта. А они мутиша викне: „Враче, за невољу куме“¹⁷ а сељани на њега, да га каменују и криве што је својом злошћу навео на село божју срџбу.

Кад владика чу да је Шестане невоља сложила, пође да им свешта цркву врачевску и рече:

– Ко цркве гради и краси томе и помагају.

А ја додади:

– *Боље у ѿаметѿ икад неѿо ли никад!*

¹⁷ чоек се окуми с љекаром за невољу, тек да га мукте лијечи.

XXI

КО ХОЋЕ ВЕЋЕ, ОН ЋЕ ИЗ ВРЕЋЕ

Провео сам једне године цијеле часне пости у Боци о луку и сочиву.¹ Сад ћу прескочке повиједати у неколика маха, ако ви се не задријема, како су Млечићи Боком владали и дуждево благо мудро штећели.

Лежао насред жала² паштровскога један гвоздени топ, страшило људско, дуг двадесет и четири чоекске стопе, а широк да би му могао шјести у чељуст најкрупњи цревљар и ту у хладу папуче прошијевати, да нигдје руком не дотакне. Топ утонуо у пјешчину и зарђао са слана мора што га зими плакаше и са сунчана жара што га љети пецијаше, пак хћаше рећи да није од гвожђа већ од голе зврсти.³

Каживаху стари људи, што су у Приморју јефтини,⁴ како су Млечићи донијели та топ из Горње Италије, да бране Скадар од Турака, па кад га благословили и водицом поштрапали, наћели му име Маргарита.⁵ Пукне топу зли час! Галија,⁶ која

¹ постио.

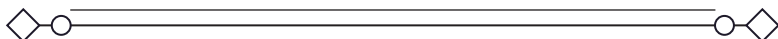
² гало, spiaggi, Strand.

³ земља жељезна којом се процијеђује цакло, smariglio, Schmelz.

⁴ гдје људи доста живе.

⁵ звони и данас благосивљају.

⁶ велики брод на весла.

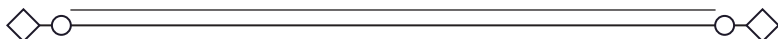
га носила, разбије се о једну паштровску стијену, коју и данас поморци зову Галијом. Кад море паде а тишина настаде, Приморци покупе крпатке од срушене бродине, а дођу млетачки људи тер извуку из воде топ и свале га на оближњу пјешчину, у коју својом тежином утоне као кулин⁷ у брашно.

Шта ће млетачка господа топом? Гдје ће ш њим? Ко ће се оном грудом натезати? Пошто су петнаест година мислили, на једну смисле: мјести да топ опуче и претопе, или га запуште (јер се чисто није лупежа бојао!), обузме и нареди да се лицбом⁸ прода. Збиља приступе трговчићи да се цијеном драже и обидују, но их свију надмаши неки Подгоричанин, вик препродавати рутине. Дадне за њ десет дуката, но срећом његовом погоди да му га донесу пред кућу. Млечићи, или да се прије напасти прођу, или да им у послу оприоне о руци која пара (јер ко послује не гладује!), не помисле на трошак и муку преноса, него га трговцу обреку. Довезу из Млетака: ужа, Богом ти се кунем, дебела јуначко стегно; греде, да их најкрупњи чоек могаше једва ошапити;⁹ и чекрк на лози, што би планину из машица дигао. Укрцају топ на галију као да бјаше голубово перце, и завезу пут Будве, како ће ш њим у Котор трговцу на кућу. Било срећом море тихо, да су се восци лако довели до под оток Светога Николе, који је засађен као клин међу

⁷ нађедено цријево.

⁸ дражба, licitazione.

⁹ обухватити.

Будвом и Паштровићима. Ту је једно плитко дно, зову га Туњом,¹⁰ много плиће нег је галија тонула, уско ље три шежња,¹¹ а дуго колико је с отока до близу суха краја. Причају, а и прилика је, да је Свети Саво српски доходио једном под буљанско поље, да се превезе на оток, гдје је љетовао, а восци не могли пребродити с узрујана мора – сваки вал био ка планина – тер се он (хвала му и слава!) баци кричком¹² загонке, а кричка, скакући с вала на вал као морска ластавица¹³ или плиска¹⁴ по ливади, допре до отока, а под ње током устане он час из воде камени пут, копље височији од морске пјене, као да га је ко уз туњу¹⁵ градио! и тако старац прође сухопутно, да ноге не скваси, а кад био на отоку (чујте ову!), да му не би ко уза стопе дошао,¹⁶ пружи штап врх воде, тер се пуг прошједе три ноге испод плиме,¹⁷ а подну поља зине јаз, да би могао, кад је највиши осек,¹⁸ препловити брод који тоне двадесет лаката.

Ту се намјери галији зла срећа: нашједе на плитко дно, гдје је плаха вјетрушина и узбуркана

¹⁰ повејесничари пишу да је ту био стари зид Будве, прије нег су је Сарацинци изгорели.

¹¹ мјера земаља. Кад чоек пружи у вис десну руку од средњег прста до паоца ноге лијеве, то је шежањ.

¹² обла и глатка плочица што се налази по крају мора.

¹³ риба с крилима што лети изнад мора.

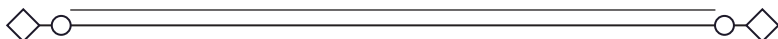
¹⁴ мала тица, *coditremola*, *Bachstelze*, чески: бљесква.

¹⁵ узица што зидари пруже уза зид да им грађа права остане.

¹⁶ за њим на оток.

¹⁷ кад вода устане, *flusso*, *Fluth*.

¹⁸ кад се вода снизи, *rifuss*, *Ebbe*.

морина распану као кору од ораха, а топ порине до дно Туње и својим бременом начини постељу у оној мурави¹⁹ као у кориту.

Након године изваде ојађели топ муком и натегом из оне пличине, јер ко има доста масла и поплате маже!²⁰ Положе га на лијес,²¹ који је под оно бреме пловио као плуто, а броди закуче лијес запонцима и довуку га с топом под Будву. Ту скупе земљу,²² да потеже оно страшило на смуц²³ преко Грбаљскога поља у Котор. Кажу да је некијема од муке жуч пукнуо, а многијема од натеге рикнуле киле.

Треће године – данас мало, сутра мало – довуку бијеса до Шурања,²⁴ лијепо при дрвену мосту, који мост обноћ чекрком подижу, да прекину граду улазак и излазак. Повиједлаху исти Млечићи, да су око преноса исцрепали бадањ дуката, а не бројаху топце, клијените и килаве што им не бјаху о врат пали.²⁵

А сад? Не могаху с топом преко моста, јер је био мост од танке и гњиле букве, пак се разлогом побоје да се дрвље не угне, а топ не прождре бездањи Гурдић.²⁶ Што ће да се домисли ћелави и куљави провидур Ландо:

¹⁹ морска трава. Alga. Meergrass.

²⁰ ко има доста блага та и раскоши.

²¹ zattara, смуц, постеља дрвена.

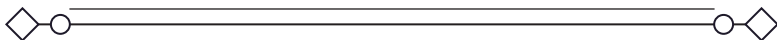
²² народ.

²³ на чему се што смуца или вуче.

²⁴ врата Котора.

²⁵ да их хране.

²⁶ неко врело и понор пред Котором.

– Ја ћу – рече – зајазити ови вир и сравнити понор²⁷ според обале, како ћу с топом право у град!

Ја се ту зларад намјерио; не даде ми гријех да мучим, но захитај и реци провидуру:

– Прекрсти се! Јеси ли здрав? Да порине Врмац²⁸ у ово врело, познало би се као четвртина хљеба у дну торбе!²⁹ Ову јаму не би напунило све благо Светога Марка. – Опучи дјавола, е ће, ваистину, он тебе! Предај га купцу разломљена, и јошт ће ти руке љубити, да му скинеш напаст с куће! Он није куповао оружје! Шта би му топ, ал' ће Отмановићу ратити? Него је трговао у стару гвожђурину! Што буде више комада то боље: *Ко хоће веће он ће из вређе!*³⁰

Провидур ме ѿоілега ѿреко рамена и рече ми: – Добра ти је, заіорче! Мудрији чоек и маіаре но чоек сам! – ѿак нареди да се ѿоі оіучи; а мени ни ракије. Ко је био од нас два чоечнији, најболе зна дуждев ѿоболац! Моіао сам мучаіи, да му се и јошті јага наіледам. Брзорека,³¹ зла јој срећа!

²⁷ voragine, Abgrund, бездна.

²⁸ брдо врх Котора.

²⁹ торби је обична висина колико у њој може стати хљеб.

³⁰ ко ће да више стече и добије, он ће и јошт из своје кесе губити.

³¹ каже се дјевојци која много говори или брзо одговори.

XXII СТРАХИЋ КОЗУ ПАСЕ

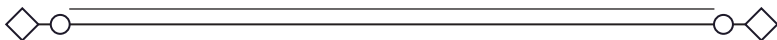
Расла у Приморју у обилатоме дому цура Ивка, јединица у оца удовца, коју је бабо подигнуо, размазао и пропустио, као да ће му у њој кућа бити;¹ пак, док је уда и смјести, узме старац другу жену, неко застарче од тридесет година, и доведе кћери чешагију.² Вјетрушаста и превртљива, Ивка је мрзила оно што је јуче љубила, кудила што је мало прије хвалила, скубла и парала што је дуго њивила и везла. Такве горопадне нарави није и јошт међу нама ницало; у очни трен смела би баријак војске! Шеврдуља, често би се увијала и претварала најбољијем чељадетом, дала ти крви испод грла, даровала са себе кошуљу, чинила благим ријечима да шљегну звијезде с неба, пак те опет до часа грдила, бручила и да може у јаму турила. Силна, објесна, претворна, кад чела кад оса, не знадијаше јој се божијега лијека ни људскога начина. Онаква јој бјаше покојна мати: крушка под крушком, што од шта пало; какви родитељи на огњишту, таква дјеца на буништу!³ Није се нико из села усудио ни да је погледа камоли проси, да му не забави, да га не опсује, да с њом не унесе ватру под шљеме.⁴

¹ обитељ, напредак.

² чим се коњи чешљају.

³ домаћа гојидба; какви родитељи дома, таква дјеца ван куће.

⁴ дома.

Кад Ивка присука осамнаесто љето, поведе је маћуха некуд на пир, тек да је коме ували и скине с врата бреме.

На пиру се намјерио богат властелин, чоек здрав и крупан, али средовјечан и зрео; издали га зуби, косе и очи прије реда и времена. Стаде маћуха Ивкина да му се примиче и удвара, а кори што се не ожени и пород не изведе, док је млађи и на снази, већ затвори онакви оџак.⁵ Властелин се нијецка и правда: „женидби се опознио као баба за крстима;⁶ минули шјени поље;⁷ у стара оца сиротна дјеца!“ Пак, с ријечи на ријеч, упита маћуху колико је Ивки година, какве је ћуди и би ли га збиља узела, да је почем проси. Маћухи зине срце од радости, да прије макне напаст с пријеклада,⁸ пак пошто поткрати пасторки три четири годишта, рекне да је Ивка добра као добар крух, кротка као голубица, радишнакао бубица, а марљива као мравче. Одмакну испросом, док се маћуха дома поврати, с мужем поразговори и пасторку к удаји наведе.

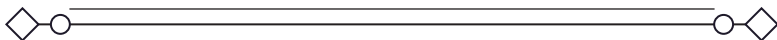
Колико се то шапћјело и главило, Ивки је око сврсло на једно црногорско момче, згодно, зорно, с рудијема косицама а с црним брчићима, лијепо као да га је Млеткиња родила, пак се обоје одвајало од друштва, да по ливади цвијеће беру, вијенце плету, свакојаке говоре воде, јер се љубавници не би наговорили да им саставиш у дан годину.

⁵ кућа оглашена.

⁶ позно, како баба за литијом.

⁷ приближује се старост као ноћ.

⁸ огњиште.

Био је на томе весељу и јошт један момак, ког је мати справила на угледе, еда му која цурица омили, јер је био тупе и затворене нарави; но колико се год кочио и банио, увијао и превијао, натијецао и затијецао, није га допало да с Ивком узигра, а он, укор, док му цура ш ње нехајства и презирања омрзне, и јошт се горе загрије, замлијечи и смами, као да је Ивки сјала звијезда с чела!

Кад се враћала с пута, маћуха је причала пасторки да, кад је била и јошт дјевојком у оца, просили је и око ње се прегонили најгиздавији момци, пак се настављали томице и хромице,⁹ да је к удаји склоне, но да их је она редимице одбијала и чекала по вијека чоека настала, стамена¹⁰ и удовца, да најприје види како је друговао с првом женом. Рече маћуха при крају:

– Момче љуби плахо, на махове; данас ево га, сутра није га: гдје зазирне туђу невјесту, пуца му срце па га на жену искали; а чоек средовјечан зна шта је жена и кућа,¹¹ пак уз њих оприоне као брштан о дуб. Све што ми на ум пане или зажелим, пак ако ћу и тићега млијека: с мора смокве, из Морије грожђе,¹² шептелије¹³ ил' задрелије¹⁴ у меду кухане, све ми ти отац добави и принесе као кћери,

⁹ као Петра и Павла, петога и десетого.

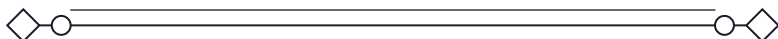
¹⁰ постојана.

¹¹ обитељ, породица.

¹² сухо воће из грчке земље.

¹³ albicocca, Aprikose.

¹⁴ нека врста прасака.

а не као жени. А да је по несрећи млађи, не бих ни обуће мијењала већ од свеца до свеца. Бољи јаворов труп, него ли ружина младика!

Ивка се шјети куд јој маћуха циља, пак мјести да јој одговори, запјева:

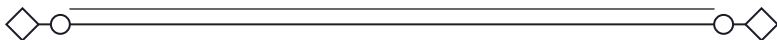
„Старо момче – дрво јаворово:
Сунце грије, а јавор се суши,
Дажд находи, а јавор угњева,
Вјетар пуха, а јавор се љуља!
Младо момче – прољетна ружица:
Сунце грије, а ружа румени,
Дажд находи, а ружа зелени,
Вјетар пуха, ружа се развија!“

А маћуха опет:

– Гледала сам данас на пиру гавана скрај
Суторине: чудно ондје укорјењено борје! Улица се
весели куд пролази; обигра друштво разговором
и шалом, да би му се мртви насмијао! Како му је
оружје, одјело и рухо!

Чула сам да има што сам не зна: пуне бачве
вина од три године; равне каменице уља; два му
млина вијек под кућом мељу, а ступе даноноћно
ваљају; брод му море плови, а коњи и краве ливаде
пасу; храни убоге и сиромаше; гости стране и
путнике; вазда су му на трпези погача, хљебача,
бардак вина и цунет ракије; купио би све село на
отруби! Благо оној коју узме: та се имала рашта и
родити!

А Ивка отпоје:

„Није благо ни сребро ни злато.
Већ је благо што је срцу драго!“

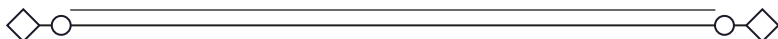
У то дођу дома, веселе и обијесне, као по прав
с пира.

Оно ти не прође много времена, док маћуха
поручи властелину да похита испросом, да га не
би ко претекао. Ево га збиља на јахићему коњу,
одјевена у срми и злату, као да ће невјесту водити; а
за њим мазга с даровима што једва под бремене краче.
Кад се одмори и с домаћином поразговори, отац
призове Ивку, да је пита хоће ли узети властелинов
прстен, а она му се грохотом насмије и подругљиво
одговори: „Гдје ти се памет дјела? Каква си ми
безуба дједа добавио, да ми младост прође варећи
му скроб и кашу!“ – пак побјегне без обзира. Осуди
се властелин као да га је ко врелом водом опарио;
очисти ногу о праг, пак без ручка и ракије узјаше
коња и незрелице побјегне к Суторини.

Сутрадан ево онога момка што се око Ивке
залуду мотао и вртио на пиру. Носи у торби дарове
своје и мајчине, а цура не хћене ни изаћи преда њ,
него рекне оцу као са спрдње:

– Узми га ти за коњацију; ја му се не бих, среће
ми, дигла ни са стога гноја!

Најпотоњи дође Голуб, оно момче рудијех
коса што је с Ивком другарило и шапорало на
пиру; не носи дара ни колача, већ нешто прстена
старославна, што му је прадјед дао прабаби, кад се
вјеривали и јошт под Душаном. Ивка скочи, да му

коња прихвати, да се ш њиме ручи и грли, па га уведе код оца, и ту се прстенују и угледе свадбу о Светоме Јовану Главошјечноме.

Голуб, и он јединац у мајке, сирак без оца, просумана¹⁵ делија, крвник пари, пусто расло, а махнито старало; није ни матер поштовао, камоли ће жену. Није се чудити рашта их је несрећа онакве дала, но како их је саставила! Нашла лопижа заклоп!

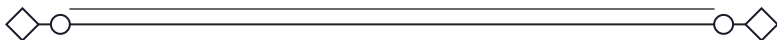
Но колико је год био Голуб мухонат¹⁶ и превртљив, спазио је први дан вјереничину нарав, и у себи проучио како му требају ш њом поступати, да га жена не надвлада и не стави под папучу.

Трећи дан пошто је дома довео, поведе Голуб жену у лов. Водио кучке у синцир, а они се размаме и поскакају, да их прије одријеши. Голуб им запријети, и рече: „Ово ви је првом!“ – Кучки шљедују шеврдати, а Голуб њима: „Ово ви је другом!“ – А кад кучки стану трећом вардати, Голуб тргне иза паса нож, тер оба испресијеца.

Сутрадан поведе Голуб жену у млин; возили се у кола једнијем коњем. Кад били на по пута, коњу се нога спотакне, у мало не превали кола, а Голуб викне коњу: „Ово је првом!“ – А коњ домало опет посрне првијема ногама, а голуб њему: „Ово је другом!“ – Кад код млина трећом порине, Голуб кине нож и посјече му по врата, пак се пјешке дома врати с женом.

¹⁵ lizzarro-Eigensinn.

¹⁶ плах, као скот кад на њ муха пане.

Након три дни поведе Голуб жену у поткутњицу и ту спрегне волове у јарам, како ће шеницу сијати. Једно од оне двоје говеди запре у првој бразди, а Голуб му викне: „Ово је првом!“ – Но говедо опет домало леже, а Голуб њему: „Ово је другом!“ – А кад во трећом пренемогне, Голуб дохвати пушку и убије га на ономе мјесту, па тркне дома, дожене раздруженом волу спрешника, и стане орати.

Кад Голуб обрне волове низ бразду, како ће шјејати, рече Ивки да узме торбу шјемена и да баца за њим шенична зрна у бразду, а Ивка њему:

– Нијесам ја навикла ралу ни шједби но игли и куки,¹⁷ зовни момицу да ти иза стопа шјеме баца!

А Голуб истрешти на њу очи и викне:

– Ово је првом!

Ивка упамтила што се догодило псима, коњу и волу, пак није чекала да јој муж рече „ово је другом“, већ дохвати хитро торбу и почне сипати за мужем шјеме. Мислила је скрај њега побјећи, а пас прекинути и купити књигу распустну,¹⁸ но је плашила очина укорба и маћухина злоћа, а све за све љубила је Голуба, иако је тврдокоран, пак се подобри и постане збиља голубицом, бубицом и мравчетом, као што је маћуха властелину хвалила. *Сѣрахић козу љасе!*¹⁹

¹⁷ крава игла.

¹⁸ развјенчање.

¹⁹ од страха чобанова козе мирно пасу.

XXIII

НЕКОМЕ НА ГЛАС, А НЕКОМЕ НА ЧАСТ

Напали горски хајдуци свате Кешељеве код Дробњака ниже Дормитора. Свати се разбјегну, ко амо ко тамо, по планини као биволице, а хајдуци у поћеру за њима, да их одеру. Колико се они прегонили, млада невјеста униће у једну јелову алугу, у коју сам и ја самотрећи мало пријед ње прибјегао и уклонио се – да вам се ништа не хвалим – од хајдучкога страха.

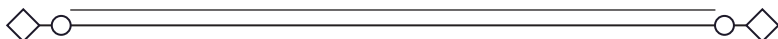
Невјеста сташе стојке у дубак као осуђена; вита као јела, а преко паса танка као срна. На глави јој фес црвени, а врх њега на само теме стоји усперени ћук, височији од јуначка педља, нађеден збијеном вуном као кулин, а при врху обоштрен као клин. На шиљку пришито је округло пуце од сребра, нанизано парама и ђунђевицама.¹ На спредњој страни феса сја позлаћена плоча, обла као дно од пехара,² и она нанизана наоколо сребрнијем трепетликама. Око те плоче обложен је трак,³ и он сребрен кому се краји спуштају невјести низ оба образа и досежу јој до из ниже вилица, а крајцима висе сребрне брњице и ускосници,⁴ у

¹ цклена зрнца, margheritine (жамчуги) Kreide–Perlen.

² чаша.

³ ланац.

⁴ велике игле главатице.

којима су уложени црвени јакици⁵ и позлаћене рогуљице,⁶ а уз њих лоза од чисте срме. Уз ћук су испоређене десетак буклија и прапораца,⁷ а низ ћук бијели уски завјесни дувак⁸ уз дуљину реснат, везен свилом различне боје на тровез и повлак.⁹ Та копрена има насред ње петљу која се запуча за оно пуце што је пришито о ћуку и спуштава се сприје низ ћук младој до прсију покривши јој румено лице. Врх завјесна дувка ево црвене мараме, зову је по турски шамлија, која је наједноме крају шупља, а о тој шупљотини објешена је о истоме пуцу, тер виси невјести страга низ рамена и плећа до појаса. Двије црне витице¹⁰ висе јој низ прса и о њима сребрне обоце налик гужве а обочићи налик копче. Плетенице су начичкане перперама, које су о коси запете. Носи невјеста кошуљу од лањена платна, уску а дугу до по голијени. Кошуљи је оплеће везено на вођице, ошве, прутце и крстељце, а око врата ождријељем.¹¹ Подну кошуље поскуће,¹² и оно везено на лебрице, оканца и косјериће.¹³ Кошуља је од појаса низдо деснијем и лијевијем рубом

⁵ црвени камички, corniole.

⁶ криваље.

⁷ мала обла звонца.

⁸ танка бијела копрена, вело, Schleier.

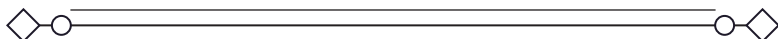
⁹ облици веза.

¹⁰ плетенице.

¹¹ merlo, merlette.

¹² ниже скута.

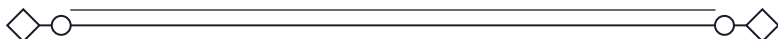
¹³ облици веза.

извезена на усперце, шапе, кола и веруге; порамље на полице, кршчице, вијуге и ошвице, а око обје руке обавито зарукавље. Сврх кошуље навлачила млада модри корет с рукавима црвене свите, до паса дуг а спријед отворен. Корет је на прсима и око руку извезен златном жицом, а крајима рукава до длана зарамље, и оно златном жицом извезено. Сврх корета носи невјеста од сукна бијели зубун без рукава, по дну и у плећима широк според стаса, а преко паса усак и приљубљен животу. Спредњи краји зубуна, од појаса до дна, нарешени су истризаницама од свите различне боје а извезени свиленом бућмом.¹⁴ На оба скута зубуна, са дна у вис, пружају се двије везене гране на пера и на провезе, а на рамена и латице¹⁵ краше зубун ките начичкане свакојаким ђунђувама, а уза њ вуци и бауци. Покријева јој њедра напрсна направа, сва од модре, и црвене свиле, у миће, а по њој обамећена свила сваковрсне боје. Око врата носи колијер од модре свите, а уза њ ђердан сребрн пак позлаћен, свако зрно као љешниково. Страга висе јој три гране од свите, двије низ рамена а средња низ леђа, којима су крајеви окупљени врх крстију. Испод зубуна везала је невјеста узицом око живота опрегљачу, а уздуж латица опрегљаче пришите су двије уставе изашаране истрицканом свитом, а свилом везене на веружице, вођице и оканца.

¹⁴ она вунена свила у којој је омотана кожурица или мошња свилена, bavella.

¹⁵ falda, Schloss.

Подну опрегљаче стоји падање, и оно везено као и уставе, о ком висе свилене ресице. Опасала се млада шареном тканицом, која је хромицу¹⁶ широка, а спријед везена на кукe и коријере, и обула до кољена вуњене чарапе, оплетене пређом шаргасте боје. На чарапама многе су шарке израђене иглом шиватицом ил' плетићом ил' куком. Врх онијех чарапа носи краташне црвене бјечве до ниже бута,¹⁷ и оне везене на мали балук,¹⁸ на котуре и чибуке. Опанци на ногу, прије неношени, везани су опутом поврх љесице,¹⁹ а врнчанице испријечане и испреплећене око ноге. Огрнула се млада црном струком при ужим окрајцима ресатом, а при ширим извезена на загранце и зуберце. Наоко струке опточени су краји црнијем вуњенијем свитњаком, а прошивени обаметом. Натакла невјеста на прсте бурме, топце, јакице и свакојакo прстење, а у десној руци држи свилени шарени убрус и киту цвијећа. Сад реците из душе: јесам ли је добро спазио?

Нас три покосимо ножевима сноп траве по шуми, пак је настожимо међу двије јеле, а ја поставих струку, како ће млада шјести и опочинути.

Кад се малко из забуне разабере и расвијести, питам је ја чија је одива, а чија невјеста, а она:

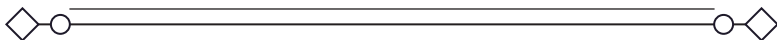
– Невјеста ево ничија, а родом сам из Вучића.

¹⁶ ширина између палца и кажипрста, кад се рашире.

¹⁷ дебело месо на нози под кољено, polpaccio, wade.

¹⁸ рибица.

¹⁹ горња страна стопе.

Много желијох да јој видим лице; но ко би се усудио на такви безобразлук: молити је да дувак узгрне?

Један је од нас три понудио да је допратимо роду, а она му отповиједа живахно:

– Нијесам се ја из рода кретала, да се у њ опет стојбином повраћам, но је мене отац преручио дјеверу, да ме к мужу води, и дао ми на кутњему прагу добру молитву: „Хајде, кћери, збогом, с тобом ми вазда била свака добра срећа и господ Бог; али ми се никад не вратила на огњиште већ на радост и на пиће!“ Него ја осамљеница примам јутрос вас у богобраћу; ако сте ми и непознате делије, видим да сте Срби и наши људи. Водите ме к мужу као богосвати, један од вас нека ми је кум вјенчани, други стари сват, а трећи дјевер уз лијево раме; да примите од мене дарове, мјести онијех изрода што ме оставише саму насред пута, да им се нове пјесме по свијету поју, а мени да срећу утру задовијека!

– А ко ти је муж? – питах је ја.

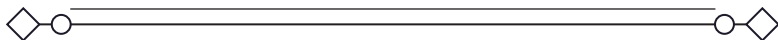
А она:

– То ли не знаш да ти га не бих по имену поменула за живе очи!²⁰ Него водите ме пут села, пак ће ви ко од села казати гдје ми је дом.

Причам ја дружини у шуми, теке да нам вријеме прође:

– Гледао сам Гркиње, Латинке, буле, Арапке и Јеђупке, али љепше и присталије ношње преко наше

²⁰ супрузи не зову једно друго по имену, већ „они, она, он, оно“ итд.

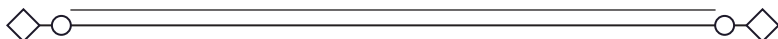
нема колико је унакрст свијета! Да вам је поћи у Млетке, да видите како се женско уxo²¹ ношњом грди, а залуду прикладне и угледне мимо жена! Носе на глави широку капу, а по њој мртво перје и цркле тичице. Да ту капу натакнеш на колац, а колац побијеш на обрву њиве, не би се бојао да ће ти врапци и житарице усјев позобати. Под капом настоже хрпу космурина, сплетене у гљуку од кучина и мртивијех, власи, гдје се у први мрак угнијезде и заплету слијепи миши и колендари.²² Аљине им се смуцају по улицама, пак за собом дижу смет и прашину као метлом, рек би да је ударила каква вјетрушина. Дебље, да тобож отанчају, стегну се ремицима преко паса, да им душа на ноздра искочи, а мршаве навлаче товар сукњица, тек да пуније изгледају, пак им ођело виси о животу, гдје нема до кости и коже, као да си га објесио о соху. Облијепе лице бакаром, а мажу се и кропе мириснијем водама и прахом, пак и опрженим пепелом од змијине кошуље, тер, кад мимо њих прођеш, убије те она воња, а стужи ти се што си лани изјео. Нема ниједна крви у образу, нег је свакој прије рока на челу испуцала кожа, а под увелим јагодицама утонула до вилица. Вечером диња,²³ а јутром тиква!

Пошто невјести дадосмо божју вјеру и кад дође к вечеру ноћ, узми је нас три међу се, пак

²¹ спол.

²² голема муха те јесени кроз куће облетива и улази у шупљотине, као у пушку, у трску итд.

²³ у вече румена као љубеница а у јутру жута као тиква.

странпутицама доведи је Кешељу на кућу у сами мрак.

Раскрхани свати никад се окупити колико ли ни зло течење; побјегну ноћу свак своме дому без дара и без ручка, а неки и распаси и обезоружани као да су они младе невјесте.

Сутрадан по вјенчању и обједу примисмо дарове, па к вечеру и размет. Попрати нас невјеста до подно подворнице, и ту, пољубивши нам руке, назове добар пут. Младожења допрати нас с чутуром до сеоцке границе и обећа ми и крштено кумство, ако се што прида. Мене допаде кумовни дар: свилена кошуља коју је млада три године везла. Кад је првом обукох, реци ја:

– Некоме на глас, а некоме на част!²⁴

²⁴ Дар је био *наілашен* правоме куму, а *йочасѣио* одмјеника. (Chi ha voce e chi la pose)

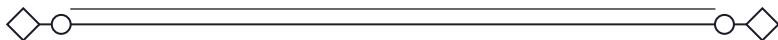
У Морачи и Брдима има која стотина ријечи што назначују различне облике везе, и који би било вриједно окупити.

XXIV КО ПРУЖА НОГЕ МИМО БИЈЕЉА, ЗЕБЕ

Има у зетскоме пољу једно село, зову га Хум, стога што сједи наврх једнога хумца као плитка капа на јуначку стасу. Откуд год к њему приступиш, било откле сунце ниче јали гдје тоне, било споднева или споноћи, треба ти се пети као уз нос. Биће нешто сто кућа, десет више, десет мање, нијесам их бројио него да лажем. Насред је села црквица, доста љепашна, млетачко јој је звоно сребрна звука над западњом ластовицом. Хумац је обула с врха до дна гора: зеленика, планика и мрча; а источник живе воде извире подну самога села из једне прошјелине, која се четимице хрони те воду мути и нагрђе. У пољу око Хумца посађене су на вријеже драчкиња, ухвата и гратошија, питоме лозе што су се обавиле и брцима сплеле око побитијех колаца. Тамо људи не претачу вино у бачвама, већ га цијеле године држе под дропом и коминама; стога и не пеку ракије. Ниже винограда лежи у локви Блато – барина, стурa и мочвара – све до крај Језера. Нема здравијега мјеста колико је Зете, а од прве би се преварио кад га гледаш узвишена над оном влагом и запарином; јер зетско поље, тек се примрачи, притисну чај и магла одаждица,¹ док их сунце не

¹ густа магла из које прши киша (Nebelregen). У Вуковијем новијем књигама неко је ову ријеч преполовио и збрка у

растопи и не попије. Кад је дан ведар, видиш с истока гдје су хотске планине, високе до под облак, ошاپиле поље, а прам њима широко Скадарско језеро у кому се слијевају сто потока и ријечица, а преко њега рудине црмничке, гдје обилато плоде дуња, шипак и зизула.² Уз и низ Језеро вози се множ лађица и чуњева, свако³ својим послом; да рибу лове, жито преносе, пазаре, обилазе, или дрвље вуку; а јата гусака, патака и кржуља прелетивају с Блата у Језеро а с Језера у Блато.

Сељани хумски живе по себи као Дубровник,⁴ и диче се што се у њих родио Балша Зећанин, а Душан им упустио с више милости да могу слободно наметати пуку данке и порезе, побирати их и њему предавати! Такве голе госпоштине као у Хумцу нема ни у Млецима! Причају да су старошједиоци и најстарији племићи, пак носе капицу на криво и поносе се од сусједа и земљака, као да нијесу браћа братска већ нека различитија крв. Ово је међу нама највиша махана, што се лично и одвајемо један од другогa сојем, колијевком и племеном, као да је нас збиља мноштво, а не би га ни било, да смо сви на окуп.

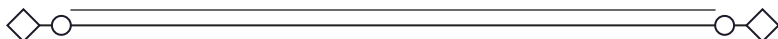
Хумчани се жене међу собом, пак се својта разгранала и испрекрштала; а крв се десет пута

„магла од даждица“. Бог му опростио!

² у овој ријечи слово З стоји мјести италијанскога Z у ријечима zelo, zolla, Zaga, што га у ћирилици нема, а без њега се не могу право да пишу ријечи: Задар, биза, зизула итд.

³ чељад која се возе чуњевима.

⁴ самовлада.

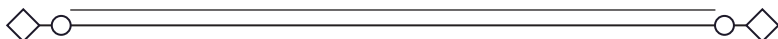

помијешала. Кад их нико туђ не хвали, а они ће сами себе и један другог. Да их почем питаш хоће ли бити година рибљива и вината, рекли би да хоће свакако, као медјед кад се клео да ће крушке родити, јер их воли и зажива.

Око цркве побили Хумчани дванаест великијех камења као дванаест столаца, на свако браство по један, нити је смио ко за живу главу на њ сјести осим најстаријег браственика. Камени су били испоређени редом на облук, како се је које браство населило. Кад би судили или управљали црковнијема добрима или сеоцком заједницом, шјеђели би свак на своме камену, говорили надуту и складно, као да су управљали млетачком државом, а не онијем спужићем. Кад се браћа дијеле, најстаријега допадне старинско огњиште, а најмлађега очино оружје. Знало се кога је ред да у цркви звони на Великдану кад крсте носе, нити је ко други смио, без зле среће, таћи коноп од звона, што га не би пустио они чигов је ред. Исто су тако по ревени⁵ крсте носили, и за њима чепукали три сата хода око сецке границе, да им Бог подржи чељад и живо, земље и винограде, чоество и власт, за здравље живијех а пред душом мртвијех. Уз пут била три почивала гдје се чита божје јеванђеље, гдје поп кади тамијаном а кропи водицом наокрет, гдје цуре пјесме пјевају и кола воде, а момци се бацају каменом с рамена или нишане кокота у опкладу.

Била Хумчанима међа у спору са сусједним селом. Викали Хумчани да им је граница даља

⁵ по реду, turno.

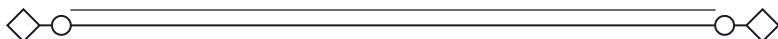
два највише пушкомета него гдје је бјаху Груђани крадом поперили. Случи се по некој несрећи да су оба села дигла крсте исти дан и срела се баш на границу што су Груђани обноћ побили, да се тобож омеђаше. Хумчани хћели силом на срамоту с крстима наприје до старе међе, а Груђани, да им не дадну крочити ни стопе једне преко раздјела, те се ту смјеста заметне кавга: „Богме хоћу!“ – „Богме нећеш!“ Крстоноше – зла им срећа вазда била, ка и хоће, тек се шале светијема стварима – побију се први, и распећем разбију један другоме главу, а остали, ко кога и ко кога, направе двоје носиља⁶ и тридесет рањеника, нити су могле обуставити бој поповске молбе и клетве, ни развађа придошлијех гостију, док се нијесу спорници крвнички подмирили, и братском вражном губаво срце насладили.

Ево их трећи дан да се суде, ко везане главе и подбрађен, ко руком пребијеном о врату; некоји храмље на тољагу, а некому и јошт нагнојена рана точи. Пошто суд преби главу за главу, а ране за ране, и усјече подмире новчане гдје квар пресезаше, дође ред да се о међи расуђује.

Отвори збор један стари Хумчанин; хћаше се заклети да чита из књиге; штета да му нијесам ни десете упамтио:

– Господо! – заче он. – Часно шјели, а поштено устали! Вазда сте се о добру и миру стајали, дао би га Бог посред куће! Да није (нијеку ками!) вас, ми

⁶ два убијена мртваца.

би били као стока без чобана, као лађа без весла, као трава без сунца. Да није, Боже сачувај, вас,⁷ сила би преотела мах, сатрла разлог, угушила збор; прегеоцу⁸ би порасла уха, а слабићу, удовици и сирочету не би преостало него да исели! Минуло хиљада година на сред крста,⁹ да су се Срби угнијездили за жупана Вукана на југу, пошто су сатрли аламанине из бијела свијета,¹⁰ пак се три брата станила на овој земљи и оградила на Хумцу становник цркву и воденицу, а притисла све зетско поље и над њем добила проњарство.¹¹ Од њих три ево јутрос дишу триста убојника, који нијесу у ничем гори од осталијех Срба. Вили смо гнијездо као ластавица и у њем излегли девет пасова људи, који су вазда били у првијема гдје се тицало о части отаџбине и имена! Земаном придође у зетскоме пољу свакаква пука; дивљи стијесне питоме, коза овцу, оса челу; пак, да се нам траг не утре с рђаве женидбе, установимо зборски, да се женимо међу собом; јер се данас пород умеће у ујчевину, као да га свака одива у футу¹² из рода донесе. Надошлица и поплавица скитача, стокапићи и скоровечерњака¹³ нагна нас да се ограничимо и

⁷ нијек је коб, па га с тога дава камену.

⁸ audace, kühn.

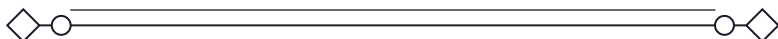
⁹ кад на ваги мјерник се обустави на сред X.

¹⁰ зар Аваре?

¹¹ feudo, Lehen.

¹² опрегљача, кацеља.

¹³ који су стекли недавна толико да могу вечеривати.

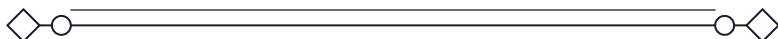
јошт за краља Првовјенчана, и ево како изговара крсовуља старинска: „Хумска граница протеже се западом села с Пијавице на Мрамор, а отоле у покос на Котла, а отоле уз Дубравицу на Вучија Жвала, пак право на шјенокос до Раке Плоче, гдје се топи у Блато.“ Ево десет година да су нам „добри“ сушједи крадимице обужили ту међу, а побили границе и удјељали крсте гдје их прије није никад бивало, као да смо ми збиља умрли. Не пуштају нас ни да се Богу молимо, ни да крсте носимо гдје смо их вазда носили, као да би их наш крст помамио или наше молитве разгубале! Направише комарду, као ко се је на вече спремио боју, а не богомиљи, пак док се покоре и свој гријех признаду, неће, нег се и јошт хвале да су ми главу крстом разбили! Пак и јошт имају устију да се хришћанима кажу?! Сад ево вам, господо, пред очи, а о души, чисти и бистри разлози; шјетите се да ћемо умирати и пред неумитнијем судијом престати, гдје лукавство и лаж не помажу. Како право, тако здраво!

Удари да му одговара сушјед, чоек ниска струка, а простачина неокресана, али му летијаху ријечи из устију као вода низа стрми жлијеб:¹⁴

– Људи! – викне он. – Слушао сам од мудријех нег сам сâм да је и лијепа ријеч мито. Некога не можеш купити, да му поклониш¹⁵ Цариград, али можеш лијепом ријечи: ако га помажеш и по ушију погладиш, ако га попнеш гдје није никад био, утопи

¹⁴ оно корито низ којег вода пада с јаже у млин.

¹⁵ дарујеш.

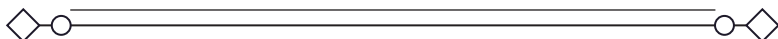

се у хвале и красне ријечи као муха у млијеко. С тога су мударци бранили спорницима да мажу и судце хвале, јер (опростите пословици) гдје пас лоче ту и лаје! – Кад су Млечићи слали бану Шћепану¹⁶ да им Жабљак очисти, бан им одговори: Дођите, да га примите! Тако и ја велим Хумчанима: Дођите, да узмете стару међу! За Дукљана и Вукана бивала је зетска граница на Бијеломе Дрину, пак се од нас Срба нико не потежи да рече султану: „Мичи се ш ње, и хајде откуда си дошао!“ Кад Хумчанима не помога оружје да се поврате на продано земљиште, претворе крст у нож, пак нам сломију петнаест шишака; рањеници дођоше дома за сунца и за врућијех рана;¹⁷ но да је просто, кад је наша земља нашу крв пила! Надали се Хумчани да ће им крст помоћи да туђе јагме, но се крст претвори дреновачом, те раздијели јабуке¹⁸ поједнако. С наше границе до старе Вуканове немају Хумчани ни драче у плоту, па дошли тобож од више љубави да се за нас Богу моле на нашу земљу, као да су њихове молитве приступачније к небу, а онамо да се

¹⁶ отац Иванбегов.

¹⁷ повратили се с крста прије него је сунце зашло и прије нег су им се ране охладиле. Данас се, жалибоже, злоупотребује предлог „за“ од многих писаца. Слушао сам једном пред Котором, гдје неки учени човек пита Црногорца, који је товарио вино на мазгу; – „Пријатељу, јеси ли то вино купио за Божић?“ А Црногорац њему: „Не ја ни дао Бог за Божић; зао теби Божић и Божји дан!“ Овако се каже: Календар године, а не за годину; књига пучка, а не за пук; пушка за лова, вино за брода, или вино свецу, кући, броду, а нипошто за свеца, за кућу, за брод.

¹⁸ дарове, ране.

похвале како су изнијели распеће на стару границу, а нас похорјатили и женама претворили! Нијесмо ми, кукавци, знали, да ће Хумчани с крстима гдје нијесу и јошт допирали за овијех људи, нити смо се боју наредили; а да смо, привијали би (Хумчани) подебље крпе и (у ране) умачали¹⁹ у дубље вителие. Прођите се, море, нашега да нијесте јадни; нећемо вас нашему ни с крстима ни с лопатама. Ако нам наше молитве не помогну тот га нама; ми се распадосмо живи мислећи што ће од нас бити до гроба, камоли да мислимо што ће бит од гроба. У невољи мука душу тећи!

На такве богомрске и простачке ријечи смутих се ја и рекох:

– Ви сте Груђани згријешили Богу и суду; одебљали пак надебљали.²⁰ Да су Хумчани унишли с крстима у турско не би им Турци на стопу стали, као што сте ви, тобож хришћани. Како ко ниче тако и обиче! Но нека је граница гдје је била од бабаземана;²¹ то вам, не пријечи ни длаке ни винаке да не уживате мирно вашу баштину. И ја имам у Скадру нешто кућице, с које носим ујам²² сваке мијене, но и да су све скандарске куће моје, не би ми с тога султан поклатио градске кључеве, колико ли ни ја њему потписао²³ стару зетску међу,

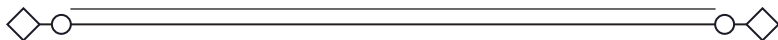
¹⁹ ја сам додао ријечи: „Хумчани и у ране“ међу (–) да се боље разумије.

²⁰ обогатили пак и осилили.

²¹ bä, già, schon.

²² На питање, је ли ко умро, одговара се: ба.

²³ притврдио.

да би ми поклонио, цариградски серај. Свака сила
за времена, а разлози за довијека! Ко пружа ноге
мимо бијеља, зебе!

Суд потврди што ја рекох, а груђански говорција
пође чешући се по глави.

XXV

ЧИСТА ПАМЕТ – ЛИЈЕПО БЛАГО

Једне године негдје о Спасову дневу шетах се узго и низдо пред Светога Марка у Млецима, и нешто се бјах дубоко и крупно замислио, мотрећи они храм и око њега оне дворе што су људи Богу и себи уздигли својом мудрошћу а нашом крвљу, тек да им се свијет диви богаству и господству; пак рекох сам себи: *Цариград је свијетљив, а Млеци су цвијетљив!*

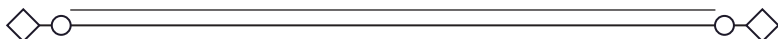
У неко доба ево га гдје к мени иде чоек Арбанас,¹ кога сам подавно некуд гледао, ш њим се братимио и вином частио, али гдје и кад, не бих се могао право заклетити.

Пошто се поцеливасмо и за здравље питасмо – „Како си да? – Добро, хвала Богу, а ти?“ – и пошто ми исприча цијелу врећу беспослица, тек да у њему не стоје, дође на ону што га пецијаше:

– Знади – рече – побратиме, да сам се у добром часу оженио с цуром младом као капља, а лијепом као јабука, те ме љуби као очи у глави, очи би дала, да панем (уклони Боже!) на откуп. Похитах да се оженим, једно с тога, да вежем себи главу;² друго, да нађем кући чобана, јер га залуду течеш кад ти га нема ко гледати и чувати; а треће, да добавим

¹ из Арбаније.

² да не мисли већ о женама.

заплећа,³ јер је данас чоек безбратственик свакој рђи на похарици, као одвојено бравче у планини! Имам јутрос четири шуре,⁴ као четири Југовића, био им добар дан; а уз них четири шурњаве⁵ и двије удате сваће,⁶ процијеђене госпође, могле би дочекати и частити цара, да се не застиде. У тазбини, осим таста и пунице, голема је женина ми својта, барем десетак братучеда, рођака и родица.⁷ Дома ме је срећа обдарила са три брата као три лава – покријева нас једно шљеме, а затвара један кључ⁸ – сва три ожењена и на дјечи; и са двије сестре, као двије виле, и оне удомљене у добру и на породу, а уз њих двије два зета,⁹ два бана. Пак од те браће и сестара имам синоваца и синовична,¹⁰ сестричића и сестрична,¹¹ која ме зову стрицем и ујцем.¹² Пуна кућа док усхоће Бог! Отварао сам књигу на пророка, пак у њој нађох да ћу дочекати унучад и праунучад,¹³ да ме зову дједом, прадједом и сакундједом¹⁴ до четвртога

³ обрана која плећа штати.

⁴ браћа женина му.

⁵ супруге шурева.

⁶ сестре шуревње.

⁷ пород од браће, сестара, стричева и тетака.

⁸ живјели у истој кући.

⁹ муж сестрин или кћерин.

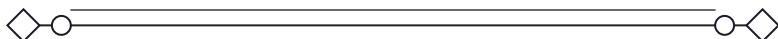
¹⁰ дјеца од брата.

¹¹ дјеца од сестре.

¹² стриц очин брат, а ујац материн брат.

¹³ синовња дјеца, оцу унучад, а њихова опет праунучад.

¹⁴ унуку дјед, праунуку прадјед, а прекопраунуку сакундјед.

паса.¹⁵ Жена ми се дакле има чим забављати, частећи и дочекивајућ својту и ближику,¹⁶ по роду и по дому; по роду: браћу, сестре, невјесте,¹⁷ сваке,¹⁸ братаничице и братаничне,¹⁹ сестричиће и сестричне,²⁰ кад дођу да је полазе као сестру, заову,²¹ сваћу²² и тетку; а по дому: дјевере,²³ јетрве,²⁴ дјеверичиће и дјеверичне,²⁵ заове,²⁶ заовичиће и заовичне,²⁷ кад јој дођу у походе као снаси, јетрви, стрини²⁸ и ујни.²⁹ Но сва та голема својта не може намирити³⁰ жени мужа, јер ја, поморац и трговац, не купим се дома годином ни пуна два мјесеца, а жени ми (истина Бог!) ово мило, оно драго, али јој је муж и срце и душа, док их пород не преполови.³¹

¹⁵ кољено.

¹⁶ својта по оцу или крвна својта, parentela, Verwandschaft; ближика по матери, или по танкој крви, близочество affinita, Schwagerschaft. Има у српском језику 85 имена о својти.

¹⁷ братине жене.

¹⁸ сестрини мужеви.

¹⁹ дјеца брата.

²⁰ дјеца сестрина.

²¹ моја је сестра мојој жени заова, а она њој невјеста за братом.

²² сестре супруге, мужу су сваће.

²³ браћа мужевња.

²⁴ њихове супруге.

²⁵ њиов пород.

²⁶ сестра мужевња.

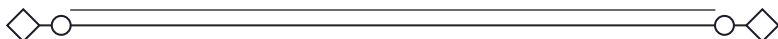
²⁷ ње пород.

²⁸ стричева жена.

²⁹ ујчева жена.

³⁰ накнадити.

³¹ љубав се супружна преполови кад се роде дјеца.

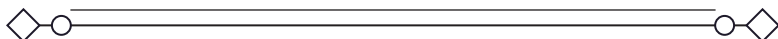
Пак знаш што сам наумио? – Да пошаљем дома свој лик, нека ме жена у слики гледа, како ме неће заборавити ни за мном чезати. Него те молим као уздана пријатеља, ти си Млецима вјешт, настави ме и напути на каква вјешта занатлију, а не жали ме од трошка, само нек ми лик приличе као да си јабуку на двоје разрезао. У таквијем трговинама не хоће се циганити!

А ја њему баш овако:

– Не дјетињи, побратиме, кукала ти мајка! Боље се са женом обретко гледати; чести целиви љубав губе! Што би бацао новац у беспослицу и лакардију? Ако си жени драг, као што се хвалиш, она ће сама, кад тебе није дома, насликати твоје обличе у својој глави, какви нијеси никад био у твом дану, пак душе ми, љепше и живље него ли би икакав занатлија млетачки. Ако ли те пак не љуби но из устију, а она ће твојим ликом гдје украј, да јој ређе под очи падаш; па кад чује да ћеш брзо дома, изнијеће га на видјело, а цвјећем окитити, како ће те боље варати. Жена³² је жена, а муж је чоек!

Не хћене Арбанас да се прође сањарије, већ око мене, као дјаво око крста, док ме склони и нажене да га поведем у некога сликара с којим се добро држах. Кад му дошли у дућан, каже Арбанас мајстору у каквој ће га ношњи и у коликој величини писати, али му све за све препоручи да га бојадише у лицу утуљена, шкрбна и жалосна, нека му види жена како се објесио и спануо гдје није код ње. Залуду

³² супруга.

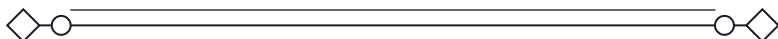

се опирали и ја и сликар тој лудој жељи, и учили Арбанаса да ће му бити рађе жени да га види у прилици здрава, весела и задовољна, ако га збиља воли; ако ли не, да ће се обрадовати кад га спази тужна и невољна, гдје се почео гробу примицати, да лонце кује.³³ Но Арбанас не пушта поништа да га сликар пише задовољна и бијесна, јер би му љуба помислила да је радосан што је од ње удаљен, и да је њу у велику свијету при другијема заборавио.

Кад видјела нас двојица да не можемо Арбанаса никако одвратити с крива пута, погодимо лик у десет цекина, и да Арбанас долази сваки дан убога код писца, да га мотри и опажа, како ће га љепше угодити.

Кад дође Арбанас да се пише – силан а здрав, црвенијех образа као рак јастог, глатке шије као јазавац, осмијехом на усницама – није му лако било окренути лице на тугу ни око на сузу, а сликар му опомиње да га он не може писати већ онаква као што изгледа: румена и ведра чела. Натеже се Арбанас да се претвори мисаонијем и тужнијем, почне да тражи по памети какав узрок јаду и једу, но колико је год ломио главе не нађе ниједнога. Промисли да га је допао пусти глас да је обудовио, купи кожу на челу, ожимље очима, но се кожа не намршти ни зеница просузи. Каже му сликар да није добро да се преобража, јер се у лику неће ни сам моћи познати камоли му жена, а он шупљоглавац прекрстио руке на прсима, клонуо

³³ од земље.

главом да му вилица котолац³⁴ тиче, као да стоји врх мртва сина: „Нећу, богме, викне, него баш нека ми жена види како сам без ње поражен!“

Након петнаест дана дођемо ја и Арбанас, да прихватимо из сликара лик, и да му труд платимо. Тек што сликар извуче из шкрабице слику, викне Арбанас:

– Нијесам ја ово, ни дао Бог! Љепшега него сам сâм није и јошт Арбанашка родила; ја се по љепоти и дивоти спонашам; а ово је лице бабурасто, клопаво и крње, као неке Манде Плачкавице те је зову, која је раздрла седам мужева, пак јој очи капљу као мироносици! Ови лик мени не наличе камоли приличе! Но да се нијеси залуду мучио, даћу ти цекин добре руке,³⁵ а ликом на ватру!

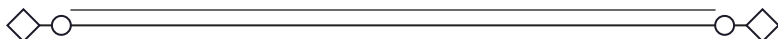
Сликар се залуду брани и каже како је Арбанас сам крив што му је лик испао намргођен и шјетан, јер се силом претварао печалнијем, што му од нарави није. – Зовну свједоке и вјештаке, да просуде приличи ли Арбанасу лик, но Арбанас не хоће да се преобрази као кад се је писао, но се и јошт боље надирао да изгледа веселији него што је обично, како би одаро који дукат од погођене цијене.

Видим ја да се сликар почео гријати и да би давиције лако могле до рука доћи, пак му намигнем да се скроти, а Арбанаса одведем на брод, да се у самоћи разабере и у разлог дође.

Кад било у вече, укради се ја Арбанасу и дођи у сликара, који стаде да ме кори што сам му довео

³⁴ она кост што дијели грло од прсију, clavicola.

³⁵ дара.

онога дивљана, да ш њим послује. Ја му преброји десет дуката од својих пара, тек да се пријатељу не мразим, али га научих да прилијепи лику на главу од јајеће тљенице магарећа уха, пак да лик објеси онако изгрђен о врата дућана.

Наком трећи дан доведи ја Арбанаса као намјерно³⁶ у ону улицу гдје је сликар. Кад оба дошла једанак код сликарева дућана, украду се Арбанасу очи на објешени лик, па кад му видје на глави магарећа уха, униђе као махнит у дућан и стане да грди и псује сликара на вражи начин. За Арбанасом улегни и ја и реци му да мучи, да се не срамоти, јер би се ш њим ругала и млетачка дјеца, да га чују.

А он мени:

– Али не видиш, болан, како ме је обручио и нагрдио? Имао бих рашта да му се носа дохватим!

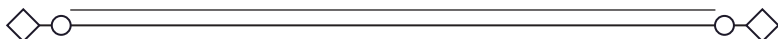
А ја њему:

– Прекрсти се, ако си се помамио; ово нијеси ти: овај ти образ не приличе колико ли ни врба крушки. Пусти сликара нека ради сликом што му је драго; његова је!

– Како ми не приличе, је ли игдје икога?! – викне Арбанас иза свега грла. – Они дан кад сам га први пут видио у оној невидјелици и тмуши, хоћаш се Богом заклети да ми није никуд свој, а данас, на отворену зраку, пуки ја, као да ми је ко главу пошјекао и на платно пренио!

А ја од јада:

³⁶ случајно.

– Није, болан, стога, но зато што је сликар јуче лик допунио и до праве истине доћерао! Куку, људи!

– А сад?

– А сад, богме, да платиш занатлији двоструку муку; што је лик слика, и што ће да му смиче магарећа уха, а то је најтежи занат на свијету!

Плати Арбанас двадесет цекина, а дође трећи дан, да понесе шутасти³⁷ лик. Но ако му је сликар скинуо уха магарећа с лика, није са живе главе, већ Арбанас остаде оно што је прије био и што ће до гроба бити.

Чистѡа ѡамей – лијейо блајо!

³⁷ с малим ушима или розима.

XXVI

НАЈТЕЖЕ ЈЕ ДОЋИ ВРАГУ ТРАГА

Било се завадило браство брчеоскога манастира, пак се чекала дан на дан међу калуђерима погибија. Могло им је бити да живе као бегови, но у велику добру пресиле, пак им нека несрећа не даде да мирују и да се Богу моле, већ се прегонили око старешинства и кључева.¹ Причаху људи из околних села да је игуман, кад је једном мрђ, рекао настојницима около постеле:

– Не жалим своју смрт – та ме проћ не може – већ жалим што немам коме преручити манастирске кључеве!

А један од калуђера њему:

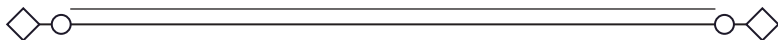
– Отегни ти, игумне, па ћемо с кључевима лако!

У двије године свађе запуште и обатале црквину: стока без његе и чобана липсала с метиља и цркавице; винограде неокопане угушио блор и мухар;² обретко се и звоно чујаше; него се затвараху свак у својој ћелији, да снују и припрежују како би један другоме главе дошли. Не бјаше ту већ приступишта на псу ни чоеку!

Кад не хћену послушати владику нити се покорити црковној стеги, скочи ми надстојници да их помиримо или из манастира дижемо.

¹ благајне и ризнице.

² неко дивље жито, ситније од проса.

Игуман Исаија, чоек нарави напрасите, надут а незналица, једва писмо срицаше, а у књизи запињаше као ја; спор као доњи млин;³ бјаше лакоуман и лаковјеран, свакој лажи приступачан; а проигуман⁴ Мелентије, вјешти лисац, који је обишао Буну и Буницу и дјавољу трницу,⁵ умијаше буху потковати, а длаку на деветеро расцијепити. Ту пристајаше и један трећи калуђер, што изгледаше богобојажљив и кротак, али под благијем ријечима пун губе и лукавства.

Кад нас четири дођосмо у манастир, разговарамо се међу се код кога ћемо најприје поћи на мобу; или к игумну, тобож старијему, или к проигумну, тобож мудријему, пак уговоримо да походимо најпрво проигумна. Нађемо га затворена у ћелији гдје приправља посту смок: у једну бачвицу гвозденијех обруча слаже сухе смокве, а врх сваког реда сипље по шаку морача и ловорикова лишћа, да су му слађе. Назовемо му добро јутро, пољубимо десницу и питамо како је, а он ће ти нама:

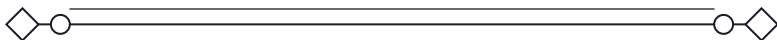
– Ја сам као просуља⁶ бијеле неђеље, кад у селу није до једне, пак ју кућа кући преручује, да у њој цкврле и уштипке пригају. Тако ради са мном владика: вуче ме од манастира до манастира, са зла на горе, док се и јошт мичу ове четири куса.

³ под млином који се окреће има други млин стојећи

⁴ што је био већ једном игуман.

⁵ Буна и Буница, двије ријеке у Херцеговини. Трница, кућа поземљуша сламом покријена (појата).

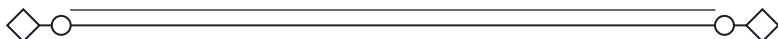
⁶ мједени суд у чему се што прига на ватри у маслу или уљу.

Један му се од нас открије и рекне лијепијем начином; да је свађа браства ископ манастиру а зао примјер грешну пуку, пак да смо дошли кастилице,⁷ да га помолимо, као старијега по годинама а мудријега по памети, да се склони и попусти. А он се стаде смијати у вас грохот, пак нас припита: јесмо ли били у игумна да његову чујемо. А кад му казасмо, да ћемо тамо ако нам он обећа мир, стаде да прича:

– Био у моме родноме мјесту један тежак на нејакој дјечици, који је живио у великој тјесноти и крвавијем знојем избијао хљебац из земље. Потегне несрећа до краја: липше му на пријечац, у највишем брчу орања, во храњеник, као да га закла вук! Препане се жалосни чоек да ће му земља остати јалова, пак се залуду мучио и вратоломњао, да гдје нађе спрежника обездружену вољу на наполицу, или на изор, или на зајму. Дотужи му сестра невоља, тер ти он у једнога каматника да му повересија који дукат, да купи ораћега вола. Каматник се побоји зајмити тежаку новца, јер, као он обичаваше рећи, није изгинула вересија него ли враћање. Поче каматник да тежаку зановета, како ће га одбити: да су волови о прољећу скуп, зимус гладовали пак се пролили на младој трави; златна пара скочила на високо; просуо по туђим рукама нешто новца што је гладан приштедио, пак сад зја на звијезде; и сличнијех зачепица: – „Него – рече – ја бих те свјетовао као пријатеља да научиш

⁷ навлаш, appositamnte, ad hoc.

орати с тијем остатком. Сутра зором изнеси рало и дождени плавоњу⁸ на поткутњицу, а нека ти домаћица зготови нама двома ручак, дођу ја у прозорницу и спрегнути те у јарам с плавоњом, а научити да уза њ ореш; тако се нећеш дужити ни капе скидати!“⁹ – Тако збиља и учине. У цик¹⁰ од зоре дође каматник и нађе тежака с лијесом на поткутњици, па га спрегне с плавоњом у јарам, а објема објеси тељигу о врат, тер почне ралом окретати, а љемјешем бразду риљати.¹¹ Била земља суха као прга, а тежак изнемогао у невољи. Поче орач да подвикује „ај, море, ај!“ и да плавоњу боцка ошњем, да брже кроче. Но је била пала на говедо сва мука, јер му је спрежник жље помагао. Опет орач жигне ошњем вола у кусове, а ишно и тежака у дебело месо. Биједни тежак подигне од бола ногу, пак образријевши се на орача рекне му: „Не боди мене, јадан не био, но плавоњу; ја умијем зборити и збор разумијем!“ – Тако и ја вама вељу; пођите у игумна и њега жигните, а мене не треба бости; ја умијем зборити и збор разумијем!

Кад нас четири чусмо причу, подвиј уши и пођи скрај проигумна као опарени, да тражимо по манастиру игумна; но колико се вртјели и преметали, не нађи га никуд. Припни се ја уз једне уске стубе на петар¹² под саме тигле, гдје се не види

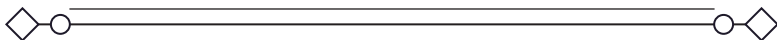
⁸ во плави.

⁹ молити се.

¹⁰ кад зора цикне.

¹¹ прасе рилом риља. Овђе риља љемјеш.

¹² најгорњи кат под тигле, гдје се треба пети.

прста пред око, а да се животом пружиш у дубак, разбио би главу о кабруч или о жиле,¹³ пак се онако згучен¹⁴ притаји и ушај хоћу ли што чути. Домало ми се учини као да неко шапће у једном куту, тер ја напни уха, а пани потрбушке, да ушам. Кад ли они млади калуђерић – зовијаху га Арсенијем – плаши игумна:

– Добро се притаји и сакриј, јер је отац Мелентије довео војску да те стуче, пак те траже и сваки угао премећу, да те обрету.

Чух ли ти ја то, повратим се к дружини, кажем им шта сам чуо, пак изађемо сва четири на пољану пред црквом, да се договоримо шта да се ради. Кад били на пољани реци ја дружини:

– Видите ли онога Арсенију: лукавијега створа од њега нема; он је миру супостат,¹⁵ и наумио је да наведе она два старца да се међу се покољу, како ће се он сам овдје ширити: друже се, не знаду се; живе, не љубе се; мру, не жале се!

А у та разговор ево ти Арсеније гдје нам ракију носи. Пошто оциједимо по једну чашицу оне мученице, питамо га с чега су се старешине завадиле, и који је од њих двојице бољи.

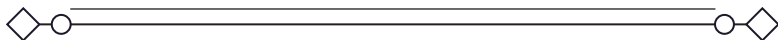
А он лицемјерно прожвака:

– Они су оба добри, добро им Бог дао ка и хоће, благо њиховој души! Нег је сотона ставио међу њима реп, да ископа ови храм; али се надати да

¹³ дрвље лијеса или кутњега покријева.

¹⁴ скупен.

¹⁵ противник, напасник.

ће Бог милостиви сотону обестрвити и у манастиру мир повратити!

Помолимо га да нам пошаље игумна, да се ми ш њиме поразговоримо. Пошто се подуже нијецкао и оговарао,¹⁶ напокон обећа да хоће, и збиља не прође николико времена, ал' ево их оба к нами. Игуман изгледаше спанут и шјетан! Стаде један од нас да га моли да попусти: старијему није срамоте да се млађим претвори, да се скроти и к миру склони!

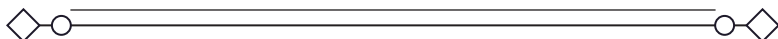
А он не хће да међу нама шједне, но увалио оба палца од руку за појасом на бокове, пак пошто подвије вијенац под камилавку,¹⁷ удари и он да прича, срећом нашом укратко:

– У мојој младости, рече, дјачио сам у Приморју. Кад дође цркви храм, приступи на славу одасвуд пука као тушта. По летурђији хоће свако чељаде једно и по једно да цели икону празничку. Но икона бјаше велика, окована у срми, а гола без цакла, пак се црковни настојници побоје да ће сребро потамњети на икони од више целива, зноја и апе,¹⁸ пак се проуме да уз велику икону наклопе мању од проста дрва, а нареде црквењаку да покаже прстом свакоме чељадету, што приступи да прилику цели, гдје ће љубити. Пошто се изреди

¹⁶ данас кажу *извињавајши се*, што није ни славенски то ли српски.

¹⁷ кад калуђери скупе косу у вјенац да је ставе под камилавку. У трећој књизи народнијех пјесамa, у 13 пјесми, рек би да Вук није знао шта значи та ријеч.

¹⁸ дах. (Удари га сапом од топуза; ср. нар. пјесме.)

доста пука, приступи у пожње чоек, који је са црквењаком живио у великој мрзости, па кад виђе да му црквењак биљежи прстом гдје ће да цели, погледа га попријеко и викне: „А јадан, јадан! Нећу цјеливати гдје ме ти учиш, ако ћу се до часа помамити! Тако и ја – сврши игуман – нећу се љубити проигумном, како ме ви напућујете, ако ћу до часа умријети.“

Пошто то изусту, окрене нам плећа, побјеже у манастир, да се опет крије, а отац Арсеније по за њ, да га боље страши.

Што сад да радимо? Кад нам се досади, а дође ноћ на врат, поћосмо у ћелију Арсенијеву, и нађемо га гдје метанише и скрушено Бога моли.

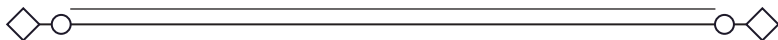
Приступим к њему и речем му:

– И ја сам, оче, с оном твојом, да је кренуо сотона да ископа ови оцак, па смо дошли да те питамо: има ли сотони лијека?

А кад рече да има: пост и молитва, а ја њему:

– А да ударај, за Бога, у троструку пост и молитву, да бијеса тријебиш из манастира! Не изагна ли, Арсеније, сотону, на ти Бога и божје вјере, хоћеш ти одавдје најпрви испанути, ако ћемо се нас четири сотоном претварати; и да си здраво!

Остаде Арсеније као осуђен. Вратимо се ми кући и углавимо да се нађемо до петнаест дана у Брчели. Кад се напуни рок, дођи ми у манастир и нађи калуђере у највишој љубави и складу. Ту нас почасте и проведемо у радости читави дан. При поласку препоручимо Арсенији да добро пази и

стражи да не би почем сотона опет унио кожу у манастир, јер би њега најпрво прогнао.

Таква мира и поретка, пошто ишчезну сотона, није бивало у ниједноме манастиру на бијелом свијету. *Најџеже је доћи враћу ѿраја.*

XXVII

ЧИНИ ДОБРА, А НЕ КАЈИ СЕ

Једне године, по Божићу, сретох на наш пазар пред Котором неку владику,¹ која сједијаше на угасној пустошини, пошто јој муж и синови погибоше у боју са Турцима, служећи крилатога лава.² Нешто помажући сиромашну својту, нешто ш ње влаште узноситости и раскошности, распрши, у мало доба, обилату оставштину, да јој није од ње преостало до једне велике куће у Биговој подну Грбља,³ гдје је живјела осамљена, помињући се прошле славе и обилатости. Сједијаше владика на пазару прекрштенијех руку и лијеваше сузе низ образе, жешће него кад је чула мужу и дјеци пусти глас. Уболи ме њезин плач под лијевијем ребром,⁴ јер ју познавах и бјах јој два три пута био у гости, а и осим тога жао ми је видјети жену поклеклу и самохрану гдје се распада у сузама, пак јој се примакох и упитах је:

– Што ти је, госпе, који су те нови јади задесили, те оно плачеш као кукавица на сухој граници?

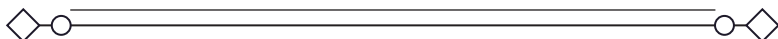
А она мени надрто:

¹ жена властеотска.

² Венецију.

³ Traste, лука на бокешком приморју.

⁴ срце.

– Кад помоћ не можеш, што ме зларад питаш већ да причањем јаде позлиједим? Тешко ономе кога жале!

А ја поврни:

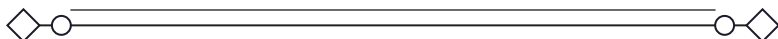
– Ко зна могу ли ти помоћи? Ако буду ране видовне,⁵ тражићемо им лијека; буду ли без пријебола, олакшаће ти туга, кад је подијелимо!

Владика уздахне и дубоко потхвати, пак поче да прича:

– Донесе несрећа моја три Пуљеза у Бигову, негдје о Малој Госпи. Ево их у мене да ми премјере и прегледају пуну кућу с краја на крај, пак ме у потоње упитају бих ли им је најамнила од Митрова до Никоља днева, да у њу растоварају суху рибу, коју кане куповати у горњој земљи крајем језера скадарскога и охридскога, а да ће ми за то вријеме платити двадесет цекина ујма;⁶ јер им је, реку, у Бигову наручније догонити и у Пуљу превести трговину него ли икуд у Приморју. Каддох ш њима у которски суд, да ујам примим а кључ предам, рекну Пуљези: „Нећемо ми примати из тебе кључа, него ћемо ти дати и јошт преко ујма двадесет дуката настојбине, ако се потхватиш пред судцем да ћеш нам чувати рибу од лупежа и црва, али да је нипошто не предаш другоме никоме осим нама трема, кад дођемо нашијема животима да ју примимо; предаде ли рибу коме другоме, пак било и двојици од нас, да си дужна вратити ујам,

⁵ које се могу извидати.

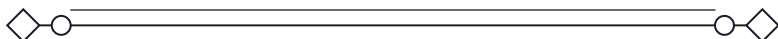
⁶ ћирије.

настојбину и сувише платити триста цекина рибе; а за боље јемство нека ти је кућа у застави, док нам рибу предаш“. Ја се на мој зли пут слакомих, као ко је жељан новца и остао имућем на танку; потпишем ојађелу тврђу (а није она него ја!) и намакнем сама себи замчицу о врат! Кад вријеме прохлади, а шјевер поче да ћури, ево карван иза карвана с пунијем врећама пастрве,⁷ док се пуста кућа напуни удушена с пода до крова. На сами Никољдан (на јаде ми дође!) ево два од она три Пуљеза, и кажу да су им друга посјекли хајдуци у Малисији, а донесу кадијину свједоџбу како је погинуо и попову како га је укопао пред неки манастир. Потраже оба да им предам рибу, а ја, да се преварим самосвјетна,⁸ пођи у Котор и свјетуј се с пријатељима и људима од закона: како да се владам. Рекну ми свиколици: „Предај рибу тој двојици живој: прије би се риба распала нег ускрсла мртва глава!“ Ја узми при себи мртвачка писма, а Пуљези с рибом низа сиње море. На сами Божић, таман бјах шјела да се самохраница омрсим – а нећу него се отровати! – ево ти трећега Пуљеза гдје је ускрснуо и дошао по рибу. „Какву рибу? – викнем ја као бјесомучена – ако си се повукодлачио, прелети преко мора, да тражиш ортаке што су ти рибу понијели, пак њима крв пиј, а од мене се, сироте, прођи, да ти душе не кунем: ја ти нијесам дужна до љубави ништа!“ А он стаде да се смије и

⁷ слане и осушене рибе.

⁸ која се сама свјетује.

са мношм подругује, пак ми одговори: „Нијесам ја умро, нити ме је главе забољело у турској земљи, но си се ти уортачила са она два лупежа, да моје потомите; него враћај новце и плати рибу, или ми уступи застављену кућу!“ Тер ти ја, јадна, у Котор код пријатеља и људи од закона, а они ће ти мени: „Таквој се пријевари није нико могао дошјетити: није ти нико крив до твоје зле среће; него ти је боље панути на добре људи⁹ да они то просуде.¹⁰ Не хћенеш ли, платићеш ступе и чавле!“¹¹ – Сад не знам ништа што ћу од својега живота и гдје ћу ударити главом, пак сам се наумила утопити у то море, нека ме рибе изједу, кад нијесам умјела ја њих!¹²

А ја њој:

– Није топац ко каже наприје да ће се топити, нити је луч догорио до ноката, него хајде с ове стопе дома, а остави мене мјести себе, да те ја код суда браним. Јачи хаша него паша!¹³

А она ће мени:

– Жље ћеш ми ти у широкијем гаћама помоћи, кад нијесу могле прве которске главе. Ти не знаш ни путем ходити, а ни кад си ситан!¹⁴

⁹ кметови, одабраници, boni vtiri.

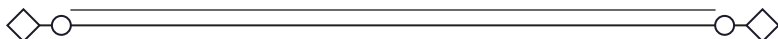
¹⁰ просуда је суд добријех људи; осуда је она што изда законити судник; пресуда кад ко коме пресуђује, *ritorma del giudicato*; пресуда *pegiudizio*, а осудбина је *condanna*, *Verurteil*.

¹¹ главу, добит и све трошкове.

¹² Кад није умјела да рибу сакрије и прода.

¹³ боље је у суду нијекање него ли судникова власт.

¹⁴ као дијете које не зна кад је ситано.

У тому дође позивач да води владику у суд, а она се препани и некуд остркни, да јој тобож суд не дође у траг.

Бјах се добро разјарио на оне госпоине ријечи, но не хћех дати своју за женску памет, а и жао ми бјаше видјети гдје су се удружила она три гурсуза да одеру ону старицу; тер ја поћи мјесто ње у суд, кад ли ту Пуљез, гдје чека владику да му новце преброји. Приступих судији и казах му како је баба дома пошла, а мене послала да се обавијестим рашта јој је зваће.

Судија, чоек осовне нарави, као да на драчама шједијаше, рече ми:

– Нека преда баба овоме Пуљезу до шјутра рибу јали паре; ако ли не, пође јој кућа на лицбу.

А ја њему:

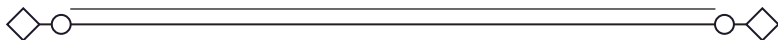
– Ето кућа пуна рибе: нека дођу сва три Пуљеза, да је приме. Кад тврђа изговара да баба не смије рибу предати већ свијема трема, како си осудио да је преда овоме једноме? Мјери једнијем лактом!

Судник дође при себи и рече ми: „Добра ти је, влаше!“ а Пуљезу: „Хајде доведи ортаке, а риба ево!“

Хђаше Пуљез да нешто прожвака, а судник га изаждане скрај себе, и не хћене чути да се већ о томе говори.

Пођем у Бигово са сином, госпи Јели на честито. Кад јој казах да сам је обранио од Пуљеза, а она ће мени:

– Док је Бога и дуждева суда, не бојим се ја напасти. Ја сам се Пуљезом ругала; није мени требало

браниоца врх чистијех разлога. Мука би било мене и криву осудити, камоли праву!

Па кад то изпече, обрати нам плећи, тек да у ње не коначимо. Тер ти нас два млитај по селу, да тражимо конач, било и на крвничка врата.

Уз пут рекне ми син:

– Лијепо лити ова баба захвали на доброчинству!

А ја њему:

– Дакле, ти не би у невиђелици спасио топца, јер те не види који си, пак ти не може остати харан. Мој синко, ако коме добра чиниш тек да ти је харан, ту ти правога доброчинства нема, јер је и харност плата, па како дебела, да снизи чоека до поба! Што није мукте, то је трговина. Харност и пријекор губе доброчинству име! Право доброчинство стоји у томе, да они који га учини одма заборави, а они кому је учињено никад. Чини добра, а не каји се.

XXVIII

КАКО КОЈИ СЛИЈЕПИ ТАКО ГОРЕ ГУДИ

Добро су говорили стари људи: Божић – јесени светац; до Божића ни глади ни зиме; Боже, те уклони од Савине смрзлице.¹

Презимјех једне године у Котору, да мирим Приморце и Залажане,² и ходио три пут на Љуту,³ као Петроније на Браиће.⁴ Око Трипунице⁵ – јек од зиме; међу сијеком шјекотом и маром маротом⁶ учини у Боки студен, да такве не зна ко има сто година! Све се одједном положи небо, замете ситни снијег, покрије брда и долине, путове и постопице, куће и колибе, а сравни јаме и поноре, да је Ловћен изгледао као грудa сира. Нигдје зазрјети усахла јасена то ли зелене ил' увехле траве; као да су се по земљи с неба просуле магазе шећера. Надали се људи, вјешти поморци, да ће на онаквој влаги објужити, пак се снијег растопити, пошто је омркао⁷

¹ о Савину дневу.

² Мали Залази, црногорско село.

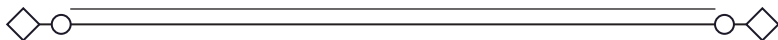
³ бокешко село.

⁴ причају да је у једноме манастиру приморскоме рекао игуман при вечери „ти ћеш, оче Петроније, сутра на Браиће поћи“, а калуђер не пита којим послом, но пође и дође с Браића без посла (залуду).

⁵ о Трипуну дневу.

⁶ мјесец фебруар међу јенаром и мартом.

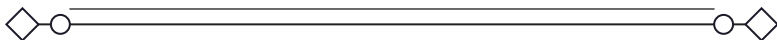
⁷ фигурално, погнојити.

земље и маслине, да боље роде житом и уљем; а оно не хће, већ духне шјевер с планине да је зец матер тражио! Почне да бриди ледени вјетрић као да те ко копривом шиба; удара зуб о зуб, а месо отпада од костију. Смрзли се источници живе воде, а низ ревоточине, жљебове и потоке висили мозори као шједро: да спуштиш низа смрзли залијев наранцу, ваљала би се с Котора на Пераст као низа стрмо цакло. Ко имао дома дрвља, пива и аљина, забије се као спуж у кору, ко ли не, дрктао ка господски пас. Ходећи путем, свакоме сукаше пара из ноздара налик дима из душњака, пак се пара на брцима следи, а длаке наkostenе ка у свинчета; нико никоме мимогред не називаше добро јутро ни помоз Бог, него свако трчи ка да му је принагица или да га кулук гони,⁸ пак у оној хитњи поплатом поплузне, сломије врат или разбије главу, а не може да се сам дигне, што га неће неко други подухватити и у дубак ставити. У соби се мрзла вода у тикви, а уље у канђелу, а кад с прозора пљунеш, пане на тле пљувотина као зрно од олова. Такве витешке невоље не дао ти Бог ни злотвору ни напаснику!

Задушне недјеље попусти зимња оштрота, не много (убио је Бог!), али се озеблу људству учини ка да му је из онога пакла Илиндан освануо. Почну чељад да се разговарају, да прича свако своје јаде, ка родиља која се сретњо раздвоји.

⁸ пандури, кавази, патрола.

На оној наглој промјени времена пук се поболи с ропотине, вучца, костобоље, протријеска и нахладе;⁹ ево, рекох, добра година лијечницима и љекарима!¹⁰ Многи боници отегну, а многи остану у злој кожи, док се сунце с југа не поврати, да им кости омари и крв смлачи!

Међу болесницима бивало је и госпode, ненавикле злу времену. Градски кнез, који је нашљедио од старијех охолост и мржњу против пучанима, зулумчар и пучки напасник, понижен вишем, а свирјепан нижем, није горега бивало колико дужде влада – простријели га она необична смрзлица, отекне као бачва, и пресели на сами бијели петак, мрцин¹¹ с овога свијета. Бог му био бољи нег је он пуку! Укопају га чисте нећеље¹² славно и дично, што тако нигдје чоека. Потрошило се око опјела и воска капа дуката, како је сам наредио попу при самртномe часу, велећи:

– Кад сам био жив одвојенији од осталијех људи, нека ми буде одвојеније и мртвоме. Има људи незналица, који се могу сакрити и живи и мртви за прстом од руке, а има људи на гласу, које не може заступити планина!

Уз провод носили дјаци сребне крсте с црном марамом, а за њима двије и по двије дјевојчице у мавеној¹³ свили, с копреном на глави, а дублијером

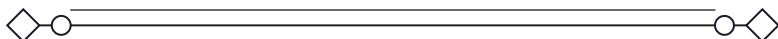
⁹ cataro, artrite, polmonea, costipazione.

¹⁰ апотекарима и лијечницима обилата корист.

¹¹ да не дочека воскресни омрсаk.

¹² прва седмица часнога поста.

¹³ voilet.

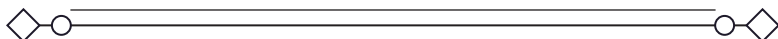

у руци; пак узастопице властеоски синови штитом племићкијем на прстима, а у руци вијенац мртва цвијећа. За овијема носила четири момка мртво тијело у скрињи од ћепериза,¹⁴ а уза свакојег по властелин, одјевен господскијем рухом од скрлата, држао крај покрова од нажуте кадифе. За скрињом ходило свештенство у златним одорама, па за њим збор властеоски и градски, појачи, покајнице, оближња својта, пријатељи и знанци; у потоње грохнули и хроми.

Пођи и ја за крстима, и допрати мртва кнеза до гроба. Кад се ту довило пука ка проса, а свако се радује и весели гдје је Бог ослободио град од таквога гада, а мени удариле сузе као да копах оца. Кад пук виђе гдје ја сам плачем у толикој хрпи, скочи да ме удави, гдје се тобож од братске одвајам и гдје жалим онога што се је граду омразио. А ја њима:

– Не лудујте, зла вам срећа била! Он није ничију смрт у гроб понио до своје влаште и оставио злу поруку да му ми сви у походе пођемо. Ко се туђој смрти весели – својој вијенац плете! Ја сам затекао дједа му: таквога крвопије не бјаше и јошт међу нама расло, па се свако обесели, кад му, дође судњи дан. Иза оне горе друга је гора! Син му прими господство по крви, а не по глави, а пук рече: „Еда буде бољи него му отац!“ А он не би него опачнији и гори, док му пук поче хвалити оца говорећи да је био пас и чоек. Кад и ови умрје, пук се опет

¹⁴ cipresso.

обрадова и поузда да ће му син набоље окренути, ал' ови заврши и надмаши у нечовјечству оца и дједа: што мачка коти, то мише лови! Стога сам ударио да плачем, јер се горега бојим; ако ли не погодим, имаћу се кад смијати: најслађи је пожњи смијех! Како који слијепи тако горе гуди!

XXIX ПРЕМУДРОСТ – НЕМУДРОСТ

Дошао једном у суд неки Команин, да се жали на сушједа Живка: да му је отворио кућу, кад је он отишао са женом и са снахом по дрва у забио, и покрао му четири мједена лонца, што су му над огњиштем висила.

Један од суда, тер је Живку вјешт, рекне Команину:

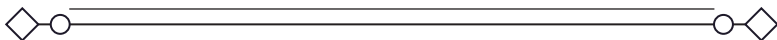
– Није Живко лупеж ни зли чоек, него је, сиромах, луд и смушен, тер ни сам не зна шта ради, пак му нико и не пише у гријех, кад у својој беспамештини почини коме кvara. Него пођи ти шјутра у њега дома, кад знаш да га у кући није, пак му прекради лонце, да видиш хоће ли се шјетити да му их није.

А Команин њему:

– А да забога, чоече, ако је истина што си рекао да је Живко памећу шенуо, како у заоне не доносе оне његове лонце дома у мене, него ми кућу отвори и моје лонце однесе дома у њега? Лупежи и зли људи нијесу никад при себи кад жље кому раде; а да су у чистој памети, мировали би и од туђе се муке уклањали!

А судник:

– А што нијеси на вратима браву закључао, да се браниш од лупежа?

А Команин:

– Ми се прекодан не затворамо, нити се бојимо сеоцка лупежа, колико ли ни домаћа. Кључ је лупежу друг!

Суд призивне Живка да се оправи. Кад га упита, да ли је збиља сушједу покрао мједене лонце одговори:

– Не ја покрао, ни судио Бог, него их понио у мене дома! Додијала ми воња прислача што ови набидроб свак дан у лонцима готови, а ја доста пута гладан од суха хљеба, пак рекох у себи: ходох му однијети оне лонце, да већ нема у чему кухати масне клине, да не би којој тешкој жени наудила неиспуњена жеља, пак да не избије дијете или да дјетету воља не оприоне гдје му се мати у оној жудби руком опипље.¹

А Команин:

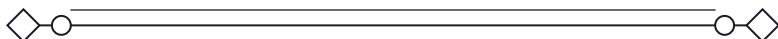
– Чусте ли, господо судници, како је луд? Не зна, сирак, ни кад је сит, то ли се језиком бранити. Зла срећо смушена! Да су вам препоручени, господо судници, лупежи и зли људи, јер су сиромаси свргли с ума, омилила им туђа мука! Еда по дјаволу и ја полудим и туђе обљубим, да видим хоћете ли и мене мјерити истијем лактом.

А један судник:

– Да чујемо, збиља, како би ти Живка судио?

А Команин:

¹ Кажу да кад жени дјетињој што на ум пане, ако жељу ту не испуни, или дијете избије или дјетету изађе на кожу зажељена ствар, на ономе мјесту гдје му се мајка при жељи руком дотакла.

– Ја? Бога ми, лако, по старинскоме обичају: да ми плати кутњи разбој, лонце самоседмом, а соџбину двоструко. Ви лијепо знате што је земља ушјекла: сто цекина ко разбије туђа врата; крадени лонци по цекин сваки, износе двадесет и осам цекина; а педесет двоструке соџбине; то је свега равно сто и седамдесет и осам цекина, да не отпане паре једне!

А Живко њему:

– А ти да платиш осмеро дјеце што су жене побациле миришући твоје јеше, а десеторо што су се повргли грдни, обиљежем на лицу; а мени сувише муке што сам поднио на ону воњу гладан; то износи, ако ти је драго милости, осам мртвијех глава!

Виђе суд да су обојица пребацила, један мудрошћу а други лудошћу, пак их оћера скрај себе, пошто учини да Живко поврати Команину лонце. Премудрост – немудрост!

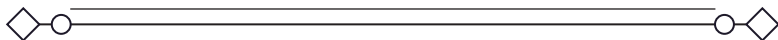
XXX

КО СЕ ХВАЛИ ТАЈ СЕ КАШОМ ХРАНИ

Укрцах се једне године на грчки брод који, пунан суха грозђа, диже једро с Крфа к Јакину,¹ вјетром усред крме. Бјах се примио службе као вјешт пуљешкоме приморју, теке да се примакнем кући без бродарине.

Кад досмо на врх Боке, вријеме се на пријечац промијени, духне силна вјетрушина са запада, јохну се црне мрчаве као куле и брегови, и прегоне се по ваздуху, затуштило се небо, море узрујало, а тама покрила васиону, да не видиш прста пред оком. Нијесмо могли стати на по једара, јер се бојали да нам море брод не сруши, а крају се мука примаћи у оној невиђелици, јер, ако не погодимо Боку, разбићемо брод о гребене и стијене грбаљске и конавоске, да од нас ниједно не види своје куће. Пошјетујемо се, и приме што ја рекох: да се примакнемо крају, јер је међу два зла мање; ако би Бог дао да зазримо свијећу у селима, или ако сине с облака муња можемо ући здраво у Боку, не ли – пропали свакојачко. Окренемо бродом вјетру у покос и дођемо близу обале, али се не види ништа, него је магла притисла Приморје а киша лије колико је Бог дао. По срећи поче тутњава и грмеж из далека, док од једне сину муња и очни трен просвијетли

¹ Ancona.

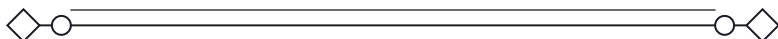

око брода; препадох се као икад, кад видјех пред нама хриди грбаљске тако близу, да бих се с чоеком с оне стране ручио. Бјасмо дошли до Крекавице, гдје да смо се по несрећи разбили, не би од нас ни мачке остало живо. Обратимо брод к истоку, и вјетром у крму дођемо под Будву, гдје се усидримо на перопровез.² Кад свану, те се открише гола брда отаџбине ми, ударе ми сузе као маломе дјетету кад дојиљу угледа! Изађемо на крај и пођемо у цркву на летурђију; бјаше лицем Богојављење.

На освић Јовања днева учини бура, да такве не памте ни обезубјели мрнари; ископа маслине које не леже у завјетрну, раскрије куће, поваља колибе, а у море подигне махните валове: хоћаше се Богом заклети да огњем горијаху. Заору броду оба сидра, а вјетар га с краја тисне као кору од јајета! Развисмо ишно једра; чеса? – пође у рутине и ресмуљине, ка да бјеше од паучине а не од платна у четворак ткани. Кад изађемо врх града, видимо гдје Приморје дими од силе вјетрене, као да је хиљаду клачина по обали прегорело; Јаз јажи, Бечићи бече, Режевићи реже, Луг лужи, а Брца га свијема запрца.³ Није могуће бродом владати на оној сили небеској, што да ти у сну дође, да би се помамио, камоли гдје је очима видиш. Пак ме јошт питате чему сам прије

² су два дебела ужа пресумићена.

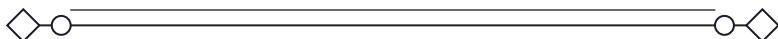
³ Јаз, Бечићи, Режевићи, Луг, Брца, приморске луке. Јажити, нагонити силом воду у јажу млинску. Бечити се. Режати. Лужити, лугом или сапуном. Брца, лука под Спич, гдје бура све друге надмашује.

реда и времена посједио као овца, а ја се сам чудим како ми нијесу кржаве!

Надасмо се да она сила није јошт допрла до по Сињега мора и да ће по трећему часу⁴ одушити, пак и ако нађемо морине под Пуљом, нећемо барем вјетрушине. Љуто се преварисмо! Од по Сињега мора нађемо валове као планине, а струју пресумићену и испрекрштену, да се таласи о нас ломијаху и просипаху као о брјег. Станемо да се Богу молимо, да призивамо свак свога свеца, да обећавамо завјете и пријелоге, да један другога праштамо, видећи стражњу уру пред очима: ко призива оца, ко матер, ко жену, ко дјецу; од таквога жалоснога призора Боже уклони и кучка! Кад се примакосмо пустој обали пуљешкој, смотају валови брод као клупко пређе: час утони међу таласима а час искочи наврх њих; ту се не умире од једном него се душа спуштаје на размијерке. Брод се ваља и бори, пролази један и по један ред успјенушенијех валова, док се крају примаче. Ту узаврело море као кључ у лонцу, а вјетар пухне јачи и стравичнији; од зује вјетерне и јеке морске не чујасмо један другога; пак се скаменили и ушутили пред погибијом. У томе брод удари о подводни гребен и разбије бок, а вода провре оздо, да се смијеша с оном што таласи улијевају одозго; не би размицаја, но свак свлачи своје хаљине и скочи у море да преплива на сух крај. Од четрнаест друга испливамо три, остале

⁴ Мрнари броје дневна доба по старој: први, трећи, шести и девети час днева.

прождере морска пучина: покој им Бог дао! Бјеше међу нама једно женско, које не умијаше пливати, сваћа⁵ једнога од дружине. Свак се мучио да спаси сваћу, подмеће јој дрвља и конапоље, док обоје савлада водена сила.

Ја и два момчета грчка испливамо голи, озебли и гладни, да дочекамо на крају горе муке, и већ почесмо завиђати срећу утопаца, док се драгоме Богу смилује: видје нас чобан с бријега, поведе у село, одјене, огрије и напита, да не липшемо као пси.

Трећи дан дођемо у један град: ту се дадосмо да живо радимо, како ћемо се прехранити и уштеђети који новац за пута. Пошто добисмо нешто пара, шљегосмо у бар накрај мора, еда искрсне какви брод, да нас превезе на другу обалу крвавога мора. Пођемо у цркву, да целивамо свеца⁶ и да му захвалимо што смо се спасили.

Ја почех одма да радим, а они два Грка да шетају у беспослицу и да зову један другогa капетаном. Припитоме се некој кући гдје било дјевојака, еда се ту удомазете и населе. Они старији рече млађему:

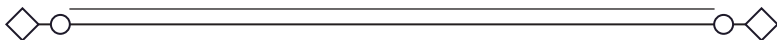
– Домаћин нас позво шјутра на ручку; и ја ћу се за столом почети хвалити, а ти ми хвале удвостручај. Ако ми даде газда кћер у жену, ја ћу се бринути и тебе да удомим.

Кад било шјутра при соври, поче старији Грк да се хвали:

– Имам, Богу да је на слави, у Морији двије куће, да их такве нема у моме мјесту.

⁵ сестра супруге му.

⁶ Св. Николу.

А они млађи:

– А што, чоече, кријеш истину, кад их имаш четири, једну љепшу од друге.

До мало они старији рече:

– Имам брод, да га једарца таква није што Грк заповиједа.

А млађи:

– Чудне скромности, да је Бог убије! Кажуј право да имаш два, један виши од другога.

Домало опет каза старији Грк, да има три дубраве маслина, које дају на презгод⁷ сто виједара уља; а млађи:

– Имаш, Бога ми, шест, које дају с године на годину шест стотина виједара дрвена масла.⁸ – Напокон рече старији:

– Од здравља сам љети добро, а зими не могу се хвалити, јер ме често костобоља напада, пак бих се рад оженити, да ме друга његује.

А млађи Грк:

– Ти си рђа љети а гора зими. Која би те узела на јаде јој лета и зиме.

Ту се поријечају и сваде, пак дођу у мене, да им ја судим.

А ја њима:

– Кад сте се погодили (тамо они) да лажете, ту уврједе није, ако је један другога надмашио.

Ко се хвали тај се кашом храни!

⁷ сваке друге године.

⁸ што и уље.

XXXI

АКО ЈЕ МУКА ТРПЈЕТИ, НИЈЕ ПАМЕТОВАТИ

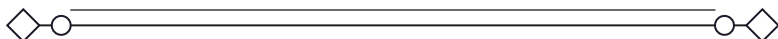
За вријеме моје службе код млетачкога баила у Цариграду, дође му калуђер Светогорац и помоли га да му дадне вођу, драгомана и мене, како би уз нашој пратњи прегледао Ја-Софију,¹ мало прије нег је Турци опљачкаше, оскврнише и џамијом претворише.

Једно красно јесенско јутро, допрати нас вођа до цркве и доведе до гвозденијех врата, која бјаху притворена. Упрје пратиоц објема рукама, а она се лагано растворише на полутице, окрећући се, једна десном страном а друга лијевом, на осам жовица² оклепанијех од дебела кова, сваки комад као јуначко стегно. Уљегнемо у једну дугачку ходају облачену са свакојаке стране мраморнијем плочама, што се блијескају као цакло кад га сунце обасја; а подну плоча углобљени, на махове а у нареду, камички разноврсне боје, набијени један уз другога као у шкрипцу,³ налик осињака или медена сата. Том се ходајом улази у источну претпратну кроз девет врата, свака на облук. Тек крочимо преко прага средњијех врата, оплијени нас оно чаровно величаство. Прекрстимо се сва четири,

¹ Агија Софија.

² cardini, Thürangel.

³ Musaico, Mosaicarbeit.

више с страха него ли с побожности, пак уложимо да се Богу молимо, како који знадијаше, тек да прекинемо стравични мук, који владаше у оној пустој самоћи. Калуђер рече скрушено на вас глас:

– Улазим грешном стопом у мишљени рај, у друго небо, у кола херувинска, у највишој дивоти што је земља небесима подигла, гдје је Бог столом сию!

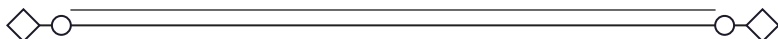
А те се ријечи озиваху по оној непрегледној празнини, као у најдубљој планинској пећини. С те стравичне висине и простора, што умрла уста не могу да достојно опишу, облије ме зној с главе до пете, помили уз плећа мравље а напане трепет по свему животу. Обухватим једнијем погледом сву празнину која нада мном зјаше као небеска капа. Не би нико жив промислио да су то основале умрле очи ни зидале грешне руке, већ би се клео да је божји промисао све то одједном сложио и уредио, као кад је створио из ништа земну груду: кубе⁴ плjosне а улупљене, шго би се кладио да не тичу тле, већ да о ваздуху висе неком тајинственом силом; ступци,⁵ што да смо се нас четири у коло дохватила, не би ни једнога ошапила; сводови⁶ као у највишој спили, гдје се виле купе и легу; киловне горостасне; стубље јеловито; пак непрегледна множ зборница, трјемова, шјенова,⁷

⁴ cupola, Kuppel.

⁵ collone, Säule.

⁶ volte, Gewölbe.

⁷ vestiboli.

первраза⁸ и повраза⁹ над којима се излијева кроз хиљаду прозора обилати поток небеске свјетлости. Читава је црква зидана на правијем угловима,¹⁰ у сриједи којих се уздиже велика куба, коју држе у дубак¹¹ четири оријашка облукa, што су им краји наклоњени на киловнама непрегледне висине, на којима опочијева цијела зграда. Над овијем облацима, тер ти се виду откријевају тек у цркву улегнеш, почијевају два дрзовита полусвода, тер покријевају четири полуокругла олтара. Између прва два олтара тер су окренута прам црквеноме уласку лежи велики жртвеник и он покривен на четвртини круга. Црква има седам куба што круне у вјенац главу поглавитој, осмој куби, двије под овом а пет под њима двјема, а од прве не видиш на чему почијевају ни на чему су приклоњене, већ би се зарекао да те вођа не вара кад ти прича да те седам куба обустављају у вису седам небескијех жица које умрле очи не могу да виде. Кубе су расвијетљене великијем прозорима, сведенијем и поређенијем најљепшијем складом,¹² размјерна и једнолика облика. Међу два ступца горостасне висине, који начињају наред цркве четворокрајну пољану, узвишују се на десној и на лијевој страни осам знаменитијих прага од зелене зврсти,¹³ над којим

⁸ carnicioni, Hamptgesinus.

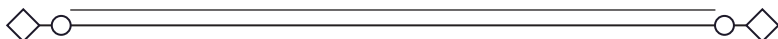
⁹ archi, Bogen.

¹⁰ rettangoli, Rechtwinkelig.

¹¹ perpendicolarmente, Sencrecht.

¹² Armonia

¹³ breccia

су свеђени дивотни облаци, а по њима удјељано длијетом свакојако лишће, пак ти нови облаци начињају пространу пољану с обје стране округле¹⁴ а у исто доба подупиру два пространства тријема дугијем редом ступаца и длијетом нерезанијех повраза. Први тријем, кроз који се улази у друга два, тече на около све округле до црковног уласка, а развија се на завијутке у три велика облукa што су подупрта једноликијем ступцима. Други помањи трјемови, подупрти килонама црвена мрамора обасута бијелијем пегама, премићују, као камен прстен, сва четири краја округле, а опет служе потпирачом другијем трјемовима. То ти је храм!

Уочи великога жртвеника, на којему патријара о бладану служи, укована је проповједаоница, покрита златном мрежом. Друге помање проповједаонице, подупрте нижијем ступцима, окружају читаву округлу. У кутима сва четири поглавита облукa, видиш по једног херувина прекрупна стаса.

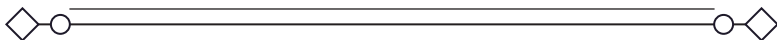
Главна је куба највише чудо ове цркве; мотриш ли је с анвона,¹⁵ рекао би да ти се бездна над главом раствара: превелика и препространа, јер јој је празнина заузела шести дио кругореза.¹⁶ Њезина је подлога окружена тријемом а тријем овјенчан са четрдесет прозора на облукy.

– Ова ваздушна корабља – рече вођа – није се могла зидати простијем градивом, већ су сводови сведени лакијем каменом, који плови врх воде

¹⁴ navata, Rotunde

¹⁵ средина цркве

¹⁶ diameter, Durchmesser

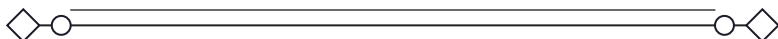
као плуто, и опекама с острва Родоса, од којих пет комада једва да тегле колик једна нашка тубла црвеницом замјешена. У свакој је опеки упечаћен нарочити стих Давидова псалма, а на сваке двадесет редова опека узидане су моћи светијех телеса, тек да се грађа остани. Колико се дању градило, толико су свештеници пјевали црквене пјесме, а цар Јустинијан, у бјелој лањеној кошуљи, настојао радњи, и мноштво народа, беспослена а радознана, мотрило са удивљењем проте, гоге и шегрте, увјерено да храм стоји у вису по божјој вољи, без икакве везе са земљом.

Главна куба обухваћа половину цијеле округле, господари и свијетли свој цркви, и колико се год по округлој шећеш, и колико се год тамо амо вртиш и обазиреш, опет се свакад под њом налазиш, док те савлада неки осећај као да ћеш по њој полећети.

Пошто си видио округлу и кубу, нијеси него тек почео гледати Ја-Софију. Да смо хћели слушати вођина причања, не би за годину из цркве изашли. Знадијаше вођа свакој стјени вјенац оплести: ко је окресао, дјељао, с матице дигао и цркви поклатио. Плијеном опљачканијех храмова старога свијета зидана је Ја-Софија.

– Ступце од зелена мраморја – прича пратиоц – поклатила Јустинијану јефеска господа с гаришта онога храма што је њеки Грк¹⁷ запалио, тек да се по грдилу помиње. Осам ступаца од црвена мрамора на бјелијем пегама припадаху старином великоме

¹⁷ Erostrat.

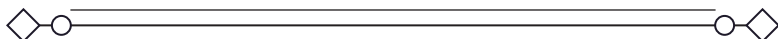
поганоме капишту¹⁸ у Балбеку, што је био римски цар Аурелијан сунцу намјенио. Остало камење довели из капишта Палмире, Тебе, Атине, Рима и Александрије, пак с тога и представља разнолики облик и разноврсну боју. Међу најзнаменитијема ступцима, первразима и облацима налази се у цркви мраморја из свију руда Мање Азије, грчкијех отока, Фригије и Галије. Мрамор из цариградскога бугаза, био а на тмастијем мадежима, стоји според шпањскога црна а на бјелијем прutowима; зелени лаконски огреда дивно лице у бјеломе с Ливије; мавени гранати из Мисира; зрнати из Тесаље, обасут звијездама; станац окропљен златом; зврст помијешана жељезом, плоче на разнијем бојама као небеске дуге. Надодај к томе неописану разликост облика, уреса, оптока, по којим су удјељана звјерад, лишће, звијезде и крсти, што ти представљају виду неку раскошну гизду, без реда и начина, коју се ипак не би никад наситио гледати.

Стојећи у округлој не можеш да разазнаш читаву величину цркве. Она два облукa¹⁹ што подупиру трјемове²⁰ јесу по себи самијем двије одвојене зграде, од којих би се могла начинити два храма. Сваки је од њих напосе раздвојен на три стране високијема повразима и ступцима. Шетајући под оне облукe једва да видиш велику округлу, и рекао би да си у другој цркви. Исти те осјећај свлада кад

¹⁸ богомоља некршћанска.

¹⁹ arcate, Rundbogen.

²⁰ galleria, Gang.

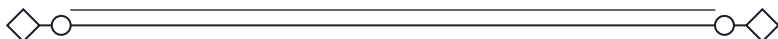

уз један узвишени пут без басамака (по којему би коња јездио) допреш до тријема гдје преко божје службе жене стоје. Оглашени²¹ и покорници стајаху по пољани, а остали пук пред њима у округлој. Сваки би тријем примио цијело пучанство највишега села цариградскога, да се нико не стијесни. Не би рекао с тријемова да си у цркви, већ у колу највишег војничтва, гдје ће који час захорити хиљада пјевача. За моћ, љепше видјети под оком цијели храм, треба ти се примаћи огради трјемова: онда ти се сваки комад величином устостручи, као да га гледаш кроз дурбин.²² Зекасте округле плоче, које с пољане изгледају умјерене да би их могао педљем премјерити, покриле би највишу кућу; прозори – као врата велике палаче; крила херувинска – једра од брода; зборнице – гумна; у ождријељем²³ первраза храпци цијучу а ластавице гнијезда вију. Гледајућ врх себе, заврти ти се свијест. Кад погледаш под собом, не би рекао да си се толико високо попео. Пољана округле чини ти се пода се као дно дубоке јаме, умањено и ништаво, според оне велике висине, а умивалнице, проповједационице и купалнице коре од јајета. Као што видиш у ведром јутру, на очни домах, гдје плови по тихој пучини велик брод који с даљине изгледа као кладница, тако зазреш с оне висине попа на олтару као кућељицу вуне; видиш жену као повјесмо, гдје се клања икони

²¹ Cateumeni, katekizmus schüler.

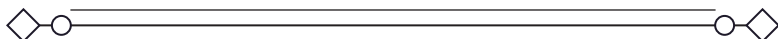
²² microscopio, Vergrößerungsglas.

²³ merli nei miri, spitze aut den maiern.

богородичиној; старца и кљаства на кљакурама, као треножни сточић; буљук дјечурлије, што се по цркви играју, као јато голубова по усјејаној њиви; чујеш умиљате и помукле гласове богомољаца, као зуку чела у далеку уљанику. Хиљада сребрнијех и златоковнијех икона, канђела, крста, на којим сунце осјева; она пуста самоћа, као да си усред тиха бескрајна мора; она нижина под собом а висина над собом; неки осећај као да не стојиш ни на небу ни на земљи већ на грани од облака; тако те оплијени и занесе, да ријечи не могу описати, ни заборав памети отети, док си жив животом. Гдје год оком машиш све трепти и сијева, сјаје и блијеска, цкли и жари, као виловни двори што се прича. Горостасни мраморни зидови осјевају бисером, кораљом, челиком, цаклом и слоновијем зубом. Непребројни уреси по мраморју и окуву начињају круне, вијенце и ките разноврсна цвијећа, а кад их облију сунчане ожраке, рекао би да су ти зидови оклопљени сребрном жицом а обасути драгијем камењем. Огранци первраза и облука, врата и прозора, подлога и главица сјају послатом, да ти се вид заблијешти; а тријемове проповједаонице, зборнице, исповједаонице, бојадисане налик ватре, престављају погледу пламтеће слике анђела и светитеља, сабора и чудеса, по златној долини. Код врата, пред празима и у олтарима, уздигнути су мраморни стаси,²⁴ сливени и сковани, превелики свијетњаци од дебела злата; јеванђеља

²⁴ statue, Bildsäule.

наклоњена на сребрнијем читаљкама; растворене књиге са словима као зрно боба; сасуђе бисерно и распећа од филдиша²⁵ мерцаном²⁶ опточена; а по дну округле видиш неку горућу смјешу, пак се бојиш да није по несрећи у цркви пожар букнуо. Ту је предвој пјевачки златом окован; ту је зборница обложена са четирдесет хиљада ока сребра што Мисир дава годином данка; ту су стоци седмерице свештеника, столица патријаре, пријестоље царско све позлаћено а обасуто драгијем каменом, пред којим је видјелица у најгушћој тмуши. Преко те припратне видиш гдје нешто јошт сјајније изгледа и помрачује сваку оближњу свјетлост. То је велики олтар са светом трпезом, лежећој на четири ступца сливена златом, сребром, пирузем²⁷ и коситером у једно смјешанијем, а на њу ђивот²⁸ од дебела злата и поврх њега округла груди с крстом озго, која тегли двијеста ока чиста злата. Иза тога жртвеника видиш горостасну прилику божје премудрости, којој ноге тичу тле а глава свод олтара. Над тијем благом и богаством сјају с висока седам куба, обасута златом, биљуром и јакићима²⁹ свакојаке боје, и велика куба у којој се пружају крупне прилике апостола и јеванђелиста, богородичина и часнога дрва, позлаћене, бојадисане и ожарене

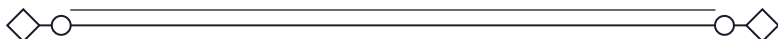
²⁵ avario, Elfenbein.

²⁶ coralo, Koralle.

²⁷ madre perla, Mutterperle.

²⁸ ciborio, Speisekelch.

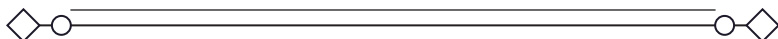
²⁹ corniola, Karneol.

драгијем камењем и свакојакијем цвијећем. И кубе, и ступци, и стаси, и свијетњаци са стопама величине највишег млинског камена огледају се у мраморној пољани, као лабудови над бистром водом јасна језера. Кад с једног црквеног кута погледаш глатку калдрму, чини ти се да по пољани теку четири ријеке вјетром заруђене, а кад по њој шеташ, уздигао би аљине, као да ћеш воду газити. Таква ти је Ја-Софија изнутра!

Ево споља обор – величанствена авлија, окружена ступцима и зидовима облаченијем с комадима разнобојна мраморја, а украшена воденицама, округлијем бунарима, водотечнијем студенцима, витешкијем стасима и сливенијем сликама до паса; звоник с којег шаљу складни звук до седам брежуљака тридесет и два звона; сто врата од кова натписима и ликовима изведенијем и нагреснутијем; дворане гдје се синод купи; собе царске; тамнице поповске; купалнице гдје се дјеца крсте; широке ризнице препуне црквена сасуђа, адиђара и покрасе; напокон они сплет ходаја, улица, лужа, шарапода, стуба и постопица, што те воде тамо-амо у зборнице, трјемове, ћелије и у тајне богомоље.

Вођа прича: „Промисли се како та црква изгледа, кад се цареви круне, вјенчавају, причешћују и копају; кад се у њој сабере васеленски сабор; кад је походи у свој својој величанственој слави цар Новог Рима, посађен на златнијем колима, под златотканијем небом, а возе га четири бјеле мазге,

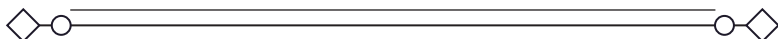

сав у срми и чисту злату, као какав незнабожачки кумир,³⁰ окружен госпоштином и бољарима, а по за њ уз пратњу свештенство, по улица престртијех цвијећем а опкађенијех смирном, међу кућама нарешенијем драгоцјенијем сасуђем и свиленијем одорама, међу окриљем стражара и тјелохранитеља у модрој и зеленој кадифи, међу пјевањем појача, виком ћауша,³¹ урнебесом „живио“ у свијем језицима великог царства. Пратња страшивијех војсковођа, митнијех судаца, покваренијех дворјана, ласкавијех племића, лицемјернијех грађана, претворнијех свештеника, разблуђенијех жена и чиновника ижјелица уљегне у цркву кроз двадесет и седам врата, расвјетљенијех хиљадама свијетњака и фенера. Кад та многобројна хрпа заузме зборнице, столове и трјемове, видиш главе власуљом облачене, скрлетне огрњаче везене златном жицом а опточене драгијем камењем, сваковрсне капе, калпаке, шубаре, ћердане, оклопе и бисерне колаине; а чујеш звокот мачева, палоша и копаља што о тле млате или по камену стружу, усклик појача и зуку непребројне свијетиње.

Основали су Ја-Софију два Грка, Антимиие и Изидор, како их је анђео небески надахнуо. Исти је дух научио Јустинијана да отвори у цркви три велика прозора, знамење Свете Тројице, и да попне сто и седам ступаца што знамењују оно сто и седам киловна на којима, по Светоме писму, опочијева

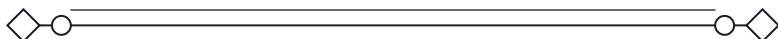
³⁰ idolo, Abgott.

³¹ Araldo, Herold.

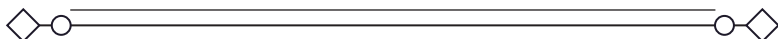
божја премудрост. Седам година купили градиво; сто прота настојало грађи; десет хиљада гога данимице градили наоколо, не бројећи непребројне аргатаре. Прије него су зидом до паса дошли, потрошило се седам сто осамника злата; цијела је зграда позобала више него двадесет милиона ондашњијех гроша. Патријара је освештао цркву пет година, једанаест мјесеца и десет дана од кад јој је поставио у основу прву стијену; а светковина освештења трајала петнаест дана раскошнијем трошком. Кад је у њу први пут улегао Јустинијан, ускликне: „Слава богу Савахоту, који ме је удостојио да свршим ово дјело. Соломоне, ја сам те надмашио!“

Наком мало дана нашега пошједа, Турци освоје Цариград! Прибјегну у Ја-Софију около сто хиљада чељади, да спасе животе, пород, благо и поштење: војници, свештенство, сенат, хиљаде дјевојака, думана, властеле и кнежева царске куће. Ова неизбројна хрпа, помијешана као варице у жђели, а ометена налик јата тица, кад га јаштреб гони, крила се по угловима и скровитијем странама цркве. Не знадијаше се ко је господар ко ли слуга: разбојник уз суца блудница уз калуђерицу: лупеж уз кнеза, прошјак уз богата; а црква одјекује виком и буком устрављена пука. Једно тиска друго, гњави, псује, моли, богоради, да бјежи, да пут прокрчи, као да црква ватром горијаше. Напокон се збију по трјемовима, лужама и олтарима; затворе потпирачама врата, утишмају се и скроте у стравичноме муку. Многи од њих вјеровашу да ће

Турци почитовати црквно прибјежиште и светињу храма. Неки очекиваху анђела, навјештена од пророка, који ће крилима срушити варварску силу прије него допре до Костадинова ступца. Други се попели у велику кубу, да пазе приближа ли се војска, пак махањем и убрусима навјешћиваху кобни глас устрављеној хрпи, која под њима скамењена и згучена очекиваше стражни час, као овца нож. Кад крвожедна Турадија допре на пушкет од цркве, свирке засвири, стража звијукну а бубњи загреме, тер оно биједно људство попада на кољена, да клечећи Бога моли. Кроз врата оборена млатом топуза и ћускије, насрну турске хордије у цркву, као гладни вукови у овчи тор: свирјепи јаничари, дивље спахије, крути аге, дервиши који за Бога не знају,³² сви преображени, без људског облика, узвјерени с покоља, грабежа и блудства. Кад ти рисови спазе црквено благо, од радости зауче као горски лави, пак се проспу по цркви, ко амо ко тамо, налик набрекнуте поточине, кад се пролије по зеленој њиви, тер ваља, хара, руши и топи. Једни напану дјевојке, бољаре и властелу одјевене у срми, који им пружаху слеђене руке и укочене ноге, да их окују и свежу. Други насрну на црквене драгоцености, опљачкају олтаре, оборо распећа, наруше палошима зидове а топузе окрхну первразе; истргну камичке шиљком

³² немилосрдни, spietati, grausam.
„Јанко даје Јароглавцу Марку
Који Марко за Бога не знаде.“
(Срп. нар. пјесме. III књига)

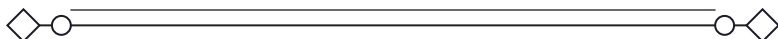

јатагана, обруне бисере и драго камење, сломију цкла, разбију сасуђе и огребу мраморне уресе. Црква је изгледала за очни трен као да се на њу сваљала усова³³ с највишег бријега. Неки се одјели одежама и стихарима, што им је основа сребрна а потка златна, и носили у поганијем рукама калеже и копчежиће са светијем моћима. Сва је црковна пољана престрта листовима светијех књига, крпатцима здробљенијех стаса, шјекотинама расцијепљенијех икона; мокра знојем, сузама и крвљу хришћанском; а сводови одјекују плачем, вајом и јауком несретњијех дјевојака, шалом, вриском и хулом безаконијех војника.

Све се одједном утишма, настане мртва тишина, као да се је прошјела црковна пољана, пак прогутала добитнике и добивене. Што је? Што није? Ево султана на коњу, с пратњом паша и везира, с беглербезима и сераскијерима, с хоџама и муфтијама, грдан и надут као образ небеске срџбе и освете. Уздигне се на коња, упрт на мамузама, пак на вас глас изрекне вјеровање невјерне вјере, која је кршћанству толико мука и зала задала: „Алах јест свјетлост небу и земљи!“

Прије него су Турци у цркву наринули, владика је служио божју летурђију у великом олтару. Кад војска обори врата и провали у цркву, владика побјегне на трјем с калежом у руку и улегне у једна врата која се за њим затворе самоковнијем зидом. Турци су читав дан млатили у тај зид прљем,

³³ lavina, Absturz. Описивање по de Amicis.

ћускијом и топузом, док их умори и свлада труд. Бадава се изредили цариградски ковачи и гоге, зид под тешкијем ударцима гвоздена оруђа остаде здрав, и остати ће док год устраје турски бич, док се оцкврњени храм не поврати служби Бога живога. Тад ће изаћи узидани старац, весео и благообразан, прави лик божијег милосрђа, у својој владијеској одори с калезом у руци, да настави божју летурђију с оне точке гдје су му је незнабошци прекинули, и тај ће дан засјати Костадинову граду зора новог доба. Није нама дано знати час и годину кад ће се то догодити, но да ће се чисто догодити, јемац је нам божја премудрост, у чије је име посвећен ови храм. Утолико тјешимо се вјером и ухвањем, а разабирајмо се причањем и памћењем, јер: ако је мука трпјети, није паметовати.

XXXII

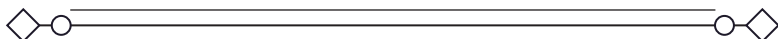
ЛАКШЕ ЈЕ ПОПОВАТИ НЕГО ЛИ КНЕЖЕВАТИ

Слазах једном низ Крстац, с Његуша у Котор, гдје, кад низдо идеш, спредња ти је стопа вазда педаљ нижа од задње. За мноме сустопце крачаше поп Ђетко – ћосав, висок, сух као пањ – и води у походе дората, што је био скоро купио у Подгорици, јер му бјаху паре однекуд на пријечац провреле.

Путнице се о свачем разговарају, а највише о ономе што им се око памети вије, јер гдје зуб боли ту језик тиче! Слао га Иванбег за своју бруку у Млетке, да тобож научи дубоке књиге, а он остави тамо полак ове наше свијести, а не донесе дома сву ону латинску, него му се збрка памет дивљом и питомом мудрошћу, као мазги која нарављу натури нешто на оца а нешто на матер!

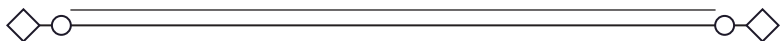
Поче поп да уз пут прича како му је родбина омрзла, пошто се науживао Млетака и нагледао оне дике и красоте, гдје бољари бирају дужда, управљају земљом, суде народу, међу намете и уређују државом; гдје се може слободно мислити, зборити, писати и проповједати, вијећати и договарати, и гдје воља једнога није закон.

Видим ја куд је довела попа она недоучена латинска школа: хтио би да пренесе млетачке обичаје у ове планине, пак му захтех причати:

– Био је у томе Котору грађанин, који је имао жену и сина, своју кућицу и дућан, нешто брода и винограда, и живио као бег на Херцеговини. Враг му научи жену да му на његов имендан дарује цревље златном жицом везене, да их по кући носи, око којих је цијелу годину крадимице од мужа радила. Кад Панто обује цревље, види да му их аљине кваре и да гаће од раше не пристоје везенијем цревљама. Зовне шавца, да му кроји свилене и свитне хаљине, и оне везеним уресом. Кад Панто навлачи ново рухо, спази да му је домаће покућство сиромашно според нове ношње, тер наручи у Млецима најљепше ствари, да кућу нагизда; а кад ново покућство изреди по тијесноме и нискоме стану, виђе да му дом помрачи покућство, тер обори кућу до темеља и огради на истоме намјешћу другу вишу и простанију. Кад доврши грађевину и пореди по кући млетачке уресе, видје Панто да је све лијепо и добро, но да му нема ко хвалити гизду, као (опрости Боже!) Створитељ, пошто је створио земљу, накитио и одио, најпосле створи чоека, да му дјело хвали. Стаде Панто да купи пријатеље и знанце на гозбије и на пића, да му се диве слави и дики, јер је гостију стара навада да домаћина хвале и преузносе, како би му платили част и навукли га да их опет почасте. Уз тај понос Панто занемари после, задужи се, и непуне три године пропане са свијем халком.¹ – Овако би се догодило, мој попо,

¹ вратнице са онијем гвожђем чим се куца да ко изнутра отвори.

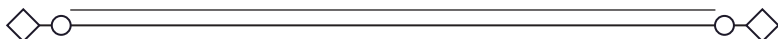
и нашем бану, кад би претворио Зету у Млетке а Зећане у тебе. Ти си данас духовник у највишем селу у Зети, побираш бирове и давања што си сам селу ушјекао, управљаш црквом и црквином, а ја још не чух да су те сељани бирали нити се сами порезали колико да ти дају, пак те не би ни држали ни плаћали с твојега чојства, да смију од господара. Да није банова обруча, дуге би попуштале и просуле се, а бачва се распала. Него, мој попо, прођи се тијех мислих, тако жив био, да ти уз њих не омрзне свој занат и летурђије, а пушти бана нека га глава боли, кад је рад не само господарити него и земљом управљати; страшна брига, да те од ње Бог уклони! Кад ми мирно ручамо и вечерамо, бану се капа око главе врти; кад ми спавамо као заклани, он лежи на узнаку, јер му послѣ не дају да борави спокојно.

А поп ће мени:

– Дакле ти би исто радио, као што он ради, да си почем бан?

– А ја њему:

– Не бих, ни судио Бог, него скупио народ, нека он изабере своје људе који ће судити, управљати, порезе метати, примати и глабљати, и сву мржњу и одговорност на себе вући; а ти би људи свакако играли како бих им ја свирао, јер бих ја опипа гдје је ко од њих мекопутаст и гдје свакоме од њих зец лежи. Данас, ако је данак велик, ако болијест мори пук, ако нас Турци и Млечићи подбију, ако не зароси о Петрову дне, тер сунце опржи род, викамо: „Господар је крив!“ А по сад би викали:

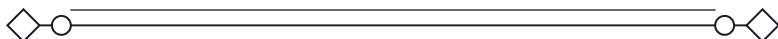
„Криви су они људи што смо их за наше зло бирали да владају!“ Но кад је бан рад о своме врату носити то тешко бreme, без одмора и одмјеника, и примати на себе сву одговорност прам мучноме пуку – који пук суди и осуди из далека кратковидним оком, или како га обманиш ти и твој друг – право да смо таквоме господару благодарни и понизни, који неће да само господари као дужде што шједи на меке душеке, гдје засали и у господству погине, него ломи главу и трати здравље судећи народу и управљајући земљом, праћен кад хвалом, кад укорбом несвијесна или занешена пука. Ја данас дома господарим, а жена ми кућом управља, па кад што добро не пође, ја је викнем и прекорим, а она ме стане молити да се ја управе примим, јер је, каже, лакше кудити него ли радити!

А поп Ђетко мени:

– Ја се теби не чудим: ти си навикао од шаке дјетета да руку љубиш.

А ја:

– Боље љубити једну, него ли стотину; боље господареву него скупштинара! Ти би, попе, хтио да Зећани и ту твоју пољубе, но си се у есап повео. Ја знам дивно како би било да се скупштина окупи. Ти и твој друг нашли би влади у јају длаку, и збором и сплетком узрујали земљу, да вам рукама пљачка и да вика: „Добра вам је! Покој имао ко је вас родио!“ а кад би се дочепали рала, горе би орали него ли они што сте их турили, док би опет неко вас ћушноу, а неко њих, да већ није мира у земљи,

него мржње и освете. Није, попо, мајстор ко ваља, него је мајстор ко гради! Јеси ли гледа кад пас ципи кочину зубима, и ш њом бјежи главом без обзира, да је гдје мирно оглође, а за њим сто паса лају у поточ, да му кост из чељусти отму или да га нажену да је сам испусти, па кад му је преотму, опет се међу се покољу: кога ће допасти? Ходио вук у први мрак покрај једне локве, у коју је обла мјесечина осјевала. Полакоми се вук мислећи да је хљеб од жута брашна, пак стаде да учи и да се мучи како би хљеб из оне дубине изрибао. Пошто је комад мислио, пливао и залуду ронио, науми да полоче сву воду онога убла² до дна. Стане да пије, надме се водом и цркне прије нег је локву пресушио до жуте груде. А и да је сву воду испио, не би хљеба нашао, јер је свијетлост с висока сјала, до које није могао он никако допријети; а кад би му порасла крила, да до ње допре, увјерио би се да не свијетли без тешке муке и натеге. *Лакше је ѿојоваѿи неѿо ли кнежеваѿи!*

² што и локва.

XXXIII ШАЛУ ЈЕ БОГ ОСТАВИО

Призовне ме једно вече владика и рече ми:

– Вуко, ти си тому Приморју вјешт; подрани сутра и шљези у Кртоле, проту Кости на кућу, поздрави га, понеси му мој благослов и старцу додај да сам наумио уз ове госпођине посте, баш у прву сриједу шљести у Приморје, да благословим маслине а у Солиотском пољу да светим водицу; ево двије године да нијесам слазио; старост ме оборила а болијест попала; пак се не бих рад гријешити пуком, да у неродици и недаћи на мене уздахне. Реци проту да о Преображењу добави морске рибе, и додај му да ћу у њега коначити три дана.

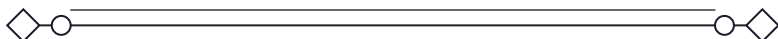
Тер ти ја сутрадан низ Крстац дођи пред ноћ у Кртоле проту на кутњи праг, и донеси му поруку владичину од ријечи до ријечи.

– Благо мени за довијека! – рече прото. – Боже, дај да се обрне род и да владичине молитве буду примљене на небу!

Припитује прото како је владика и може ли коју стопу ногама, а ја од дјавола:

– Од свега је добро ка вучина, но му се зимус обија зла: оглухнуо као звоно!

– Није ни дао Бог! – додаде прото – а који су му јади били?

– Јест, ваистину, да се чоеку не мили с њим разговарати, но да вика као с поклича!

Преноћи ја у прота и поврати се сутрадан у манастир. Донесох владици протове поздраве, а кад ме запита како је старцу проту, рекох:

– Од свега добро, но му се прољетос обиј зла: оглухнуо у оба уха; проглушио сам виком село, док ме је разумио.

Стаде владика да жали прота а уз прота и себе, јер поче причати да су негдје врсници и на Савини учили и дјачили уједно.

У сриједу зором крене владика с пратњом пут Кртола и допре у заход сунчани на кртољску границу, гдје га дочека прото с крстом, с баријаком и са свијем михаљскијем збором.

Кад се примакну, поче прото иза свега гласа да поздравља владику добродошлицом, а владика отпоздравља виком, да се брда озивају:

– А откад те је, прото, та несрећа нашла, да оглухнеш у оба уха?

А прото, чоек остроумни и дошјетљиви, рече нискијем гласом:

– Откад си ми на кућу послао онога милобруковића!

Владика се даде у смијех. Обојица се обрадују да сам лагао, а истреште очи на мене ка да ће ме прождријети; а ја, да свак чује: *Шалу је Бої осѣавио!*
– тер се ова ријеч и данас у народу спонаша.

XXXIV

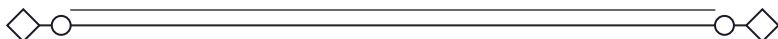
ГОРИ ЈЕ НЕВЈЕРНИК НЕГО ЛИ КРИВОКЛЕТНИК

У једноме селу с оне стране Језера, баш при арбанашкој граници, за мојих млађих доба, живио један кротак и богобојазан човјек, звали га Аци-Јако, стога што је полазио три пут Свети гроб и пео се на брежуљак гдје се је Христос преобразио, кад је гаће носио. Кад му дође судњи дан,¹ остави за собом жену удовицу и од ње цуру од шеснаест година, мледну и наказну, закарчену у невољи, да јој се сунце кроз уха прозираше као кроз жуто цакло, нос јој обоштрен као да си га од филдиша срезао, прсти од руку мршави и намрштени као да их је вода ожвакала, а у лицу прозукла и потамњела као да су је из гроба вадиле. Кад очима заже, клео би се да је издахнула!

У Аци-Јаковој кући није се никад другога разговора водило – било на огњишту и трпези, било на плетви и жњетви, при корубању и мливу – што није очудесима, о светијема и о небесну блаженству, тако да сирота. Тада од сисе до мотике² није чула од оца другога разговора осим о побожности и благодати. А матер јој, другојаче одгојче, није на такве разговоре ни ухом осврћала, него мислила и настајала како ће јефтиније а су мање труда

¹ смртни дан.

² откад се родила док је почела земљу копати.

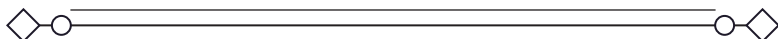

вијек проводити. Проуми се ова и каже сеоцкој попадији натајно: да се је Тада жива посветила, да не једе ни пије но да живи о мани божјој, да јој тијело мирише као да си га тамијаном кадио, и да обноћ на заход влашића слази анђео небесни тер јој залијева по три капи рајске пиће, а оставља на прсима по наранџу. Попадија повиједа то знамење на вјери свакој другарици и пријатељици, но свакој препоручује да га не протелали,³ док се светица сама не објави.

Пошто се тај глас у пук прошјеје, а сваком му надода и надовеже по коју своју измишљотину, мати Тадина и попадија напуне цури главу како се је збиља посветила од нејела и богомољства, пак већ првом ногом крочила у рајске перивоје, тер је простру насред куће на мртвачки одар, подбраћену бијелом марамом, а окрућену зеленим вијенцем, пак је крадимице питали, да од глади не умре.

Почну иза тога долазити светици на пошјед једна и по једна сеоцкиња крадом и празноручке; пак иза њихова причања по који старац што живи о ухвању, момци с радознања, а људи средовјечни с лаковјерства; након мјесец дана мобе, јавно и на буљуке, с поклонима и са завјетима као да иду на сајам. Неко носи вједро уља, неко колач воска, неко мјешчић масла, бремене кафе, товар меда, низ смокава, дублијера, јабука, погача, а ко ништа а но барем киту љубице и босијока; пак крсте, иконе,

³ прогласити.

канђела, прстене и међушнице,⁴ док се скровна кућа Аци-Јака претвори у неку богомољу.

Бивало је стараца и старица, који су сву божју ноћ висили, наште срца, климежом и дријемежом, око Тадина одра, да чекају анђела хранитеља. И збиља једно вече смалакса нека баба чекалица, паде у несвјест као с горе, што од глади што од сна, па кад се разабра, стаде да прича како се је приснијетила⁵ од онога божјега страха, гледајућ анђела гдје славом и трепетом долеће с неба и донесе под крилом чим да припита своје одгојче. А они што су ту били смуте се, јер помисле да с многа гријеха нијесу били достојни да виде анђела, пак се дају у пост у молитву, бојећи се души!

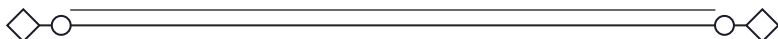
Почетком прољећа навали множ народа из најдаљих крајева Србије и Бугарске, да метанишу пред светицом, да јој препоруче јаде мртве и јаде живе, да јој се о врату објесе,⁶ пак на гомиле долазили с крстима и с баријацима, с Дунава и Балкана, носећи прилоге и завјете. Сваки путник хтио је да понесе са светице неко обиљеже, да га кући храни, да га љубе они што нијесу дошли својим животом до светице; кад ништа друго, а но барем комадић рутине, или длаку с главе омотану у гљуци памучине, док светици с више почести ишчупају косе.

Почне господар да пријети а владика да куне, видећи ругло што је пало на наш лијепи закон, пак

⁴ обоце или брњице.

⁵ обумрла.

⁶ да их брани.

пошаљу освјесне свештенике и јаке перјанике, да то безаконо коло расколе, да срџба божја не пане на ову земљу, а да се не посмјехивају просвјештени народи.

Но пук скочи да каменује злодошлице, и чуло се у оној буци рећи – вама је жао што давамо светици прилоге и колаче, јер се бојите да ћемо ваше умалити! Умало свештеници и перјаници не пођоше под камење, тако се је био узазлио и узвјерио ћори пук, пак побјегну подвита репа, да кажу онијема што су их послали како је народ из чисте свијести изашао.

Шта да се ради? Боже те уклони вјерска рата, ту ти брат брату крв попије, мислећи да ће тако душу стећи и постати божјим угодником. Ко ће такви пук скротити? Кад видјех на муци власт црковну и свјетовну, забоље ме под витим ребром⁷ пак рекох бану:

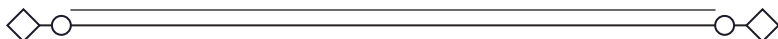
– Не може се такви град на јуриш узети без срамотне погибије, него га ваља са стране лагунати, да се без боја преда, пошто се опамети и види очима да би било лудо тући се!

А бан ће мени овако:

– Прођи се, Вуче, тога пута, да грдан не останеш при свој твојој мудролији. Кад се пук смами, мука му је главе доћи!

Пођи ви ја у светице и понеси дублијер и зајвет; приступим сакрушено и пољубим јој пресумићене руке, као да бјаше (Боже опрости!) света мајка

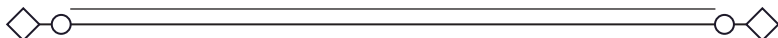
⁷ срце.

Анђелија, пак јој донесох тобож поздрав од владике и напору,⁸ као да јој је он шаље да се причести. Ту сам напору ја ошкрбнуо од хљепца тер сам сам дан прије замјесио млијечеровијем млијеком и отровнијем прашком. Поче јој мати да се опире велећи да јој кћер не смије окусити ни крушне коре, што не би једанак преминула. Да не би једнога дјака надрикњиге, којему се чињаше да је Соломун, не хћаше ме помоћи памет ништа. Но на Бога ово дјаче (тек да се покаже у црковнијем стварима вјешт и да научи удовицу памети и, ако је родила светицу, да нема с тога право рушити црквене прописе викне: „Напора је хљеб благословљени, за којим је чељаде наше срца као пријед њега. Ако неће свечеви поштовати закон, како ће грешни пук?“ За овом дјачевом пођу сви настојници као овце за овном звонаром!

Кад се светица склони и изједе напору, ја задједох дуг и широк разговор, како би право било оградити светици пространије дворе, да земљу не прокуне с тјесноте и каламраке, док све одједном поче Тада да потхваћа, рига и баца што је мало пријед крадимике јела: зеље, сланину, бумбаре и пендевише; а удари мирис од вина као да си бачву отворио. Кад виђе пук бљувотину од непробављена јела, развара се и скочи на Таду да је удави, а свак хоће да му се поврати што је у завјет донио. Подиже се граја и треска, да би село проглушило; на девет јада, док ме пушташе говорити. Рекох им да воде

⁸ комадић благословљена хљеба.

Таду владици, нека осуди гријех и нађе у књизи којом ће је муком уморити што је саблазнила народ: тако би себе оправдали што су свештенике и перјанике изгнали. Дохвате је четири момка, вежу руке наопако и зајме на Врађину, а ја по за њима с пападијом и с матером Тадином, које су узрујале земљу и калиж⁹ подигле.

Пошто владика искара пук и избави од народне срџбе лажисветицу, а господар нареди да се приложницима поврати завјет, а ко не дође да га прихвати за годину, нека завјет пође цркви, дођу главари, који су испратили Таду, у мене, да ме походе. Ја их покарај и прекори што нијесу вјеровали светшеницима који су им на име владиchino говорили да је Тада лажа и паралажа. А они мени:

– Да је јадан човјек мудар кад улази у суд као кад излази, не би суда ни требало.

А ја њима у размет:

„Гори је невјерник нећо ли кривоклећник!“

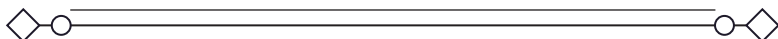
⁹ брука, саблазан, scandalo.

XXXV ГДЈЕ ЈЕ СЛОГЕ, ТУ ЈЕ И НАПРЕТКА

Била у Крфу два главна пријатеља, један Грк а други Жид, која су се љубила мимо људи, и провела вијек у јединству и слози, боље него ли многа рођена браћа. Погодила се оба једне ћуди и нарави као да си јабуку на двоје разрезао. Повиједаху слуге им и дјетићи да нијесу никад чули међу њима грке ријечи, погане псовкиње, или простачка карежа, него су вазда пословали мирно и складно као ријетка браћа манастирска. *Гдје је слоје њу је и наџреџка!* У мало година прикупе трговином и прометом превелико богасво, магазе удушене цекинима, што, да их мељу, не би им брашно појели за триста љета; а броди им пловили по морској пучини, износећи и уносећи у свијет и из свијета свакојаке трговине, пак се пара тростручила, а каткад и стостручила, а дукат легао десет. Кад неизмјерно обогате, да им је било мучније чувати стечено него ли тећи ново, прекину радњу, да у мирноћи доконче пожње дане своје старости.

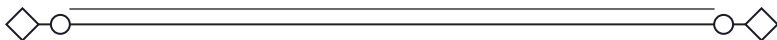
Једно вече шјеђела та двојица уз пећ, да проведу причањем дуго зимње вече; јер кад ти чоек почне причати шта је радио, а не каже што ће радити, то ти је први биљег старости која га је стигла. Уз топлину пећи, почну да претресују вјере, чија је боља, и која ће од њих двије прије довести чоека до вјечнога

блаженства; и то ти је први знак беспослице. Рекне Грк Жиду: „Хвала Богу Господу, ево смо у свему равни, као да си једну душу подијелио у два тијела; да смо јошт једне вјере, могли би рећи да смо један сами човјек. Него знаш што ћемо? – да престане међу нама и та једина разлика која нас дијели, пођи у Цариград, виђи оно свештенство, они Сијон, како се слави Бог, а опслужују божје заповједи, како се красе храмови, а свјеткују свеци, како се вјечита правица и неумитни суд свакоме дијели, а гоне неправде и пороци што топе душу, пак се крсти у мој крст; ако ли ти се свиди да у Цариграду нема од свега тога ништа, паче да безакоње и незнабожност царују, вјера ти је непреломна да ћу ја пријећи у твој закон, и пуштити се обрезати.“

Жид пристане на понуду својега пријатеља и отпутује к Цариграду у најљепше доба године. Кад тамо, почне да походи цркве и манастире, заводе и учione, браства црквена и поједине људе, како би се љепше обавијестио о свакому и о свачему. Провео Жид у Цариграду ље по године; а кад се здраво и весело поврати кући, помоли пријатеља Грка да му нађе свештеника који ће га крстити. Колико се гођ пријатељ Грк мучио да извуче пријатељу Жиду узроке што га склонише да се покрсти, није Жид хтио о томе ни ријечи потрошити прије нег се прекрсти.

Осам дана трајала је свјетковина крштења! Пријатељи и знанци долећеше одсвукуд на честито новокрштеноме Богољубу, који се иза тога ожени

и прида православљу три сина згодна и напредна као рани тићи.

Дође вријеме да се Богољуб одужи и да повиједа своме пријатељу што је видио у грчкоме Сијону тер га је тако тронуло, да остави стару вјеру, у којој се је родио и провео више по вијека, а да се прими нове спасоносне. Богољуб изручи врећу: – У цариградскоме свештенству није видио ништа што би изгледало да одговара закону хришћанскоме: злоба, освета, прељуба, продаја светијех ствари, непобожност, лицемјерство, издајство, камата, нечистота бјаху замјениле милост, праштање, чистоћу, побожност, искреност, вјерност, милостињу и кротост. О љубави хришћанској ни трага! Кад виђе гдје мјести мишљена раја нема до бездне и метежа, рекне сам собом: „Да нека невидива рука не држи грчку цркву, по њеним вођама она би одавна пропала, а уз њу и вјера. Но кад се таква црква, може уздржати упркос толикога кварежа, знак је да је храни и својом чврстом мишком обдржаје нека свемогућа сила, што је Бог, а не умрла натезања неколицине људи чоека. Похитах дакле вјери која Богом дише, из простога увјерења и дошљедности, као ко тражи истину у ствари, а не у облику.“

XXXVI

ДОК СЕ ВУКОВИ КОЉУ, ЧОБАНИ МИРУЈУ

Мало које године да на дође у Приморје који млетачки ратни брод, тер се повукује од луке до луке и од пристаништа до пристаништа, да купи дужду момчад у мрнаре. Годишта 1441. намјерих се и ја у једноме од тију бродова. Плач мајака и сестара, лелек отаца и стричева, поздрав пријатеља и знанаца, омечио би камен; а заплијењена омладина пјева из гласа као да ће на свадбу.

Пошто смо напунили брод новацима, што смо дигли са Сењске ријеке до крај Паштровића (бројасмо их нешто хиљаду!), кренемо право пут Млетака, да нове мрнаре подијелимо по бродова, нек се они горски вукови изуче занату, а стези обикну.

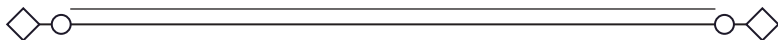
Нијесмо уз пут никуд свраћали, једно, да пријед дођемо у Млетке, а друго, да се војска на крају не раскалаши и не пропије, јер је мрнар с брода ка пас с тора!¹

Једримо по Сињему мору; тишина је и небо без облака пак се момци окупиле у котолач и у беспослици воде свакојаке разговоре, док у пожње загусте и један другоме чепрље² до зуба дождене. Скочих ја међу њима, да видим која им је добра³

¹ одријешен и ослобођен.

² нокат.

³ еуфемизам за не рећи (да се не рече) „зла срећа“.

срећа, кад ли се они прегоне о имену и језику, да ти се стужи што си лани изио. Рече један с ону страну Неретве: „Мени је поп причао да на свијету нема Срба ни српскога језика, но да смо сви што живимо међу Савом и Шаром,⁴ међу Дунавом и Сињијем морем овјејани Хрвати; а тај је поп ходио у Рим, да промијени турин,⁵ тамо је откопао старинска писма и књиге што су Латини покупили по нашој земљи, гдје комад, гдје комад, теке да нам се за извор не зна. Он умије наизуст да ти повиједа сва имена хрватскијех краљева и банова од потопа земаљскога до јуче, и ко је кога родио ил' ископао, гдје је који јуначтво отворио или га крунили; и да не шјеца⁶ кад прича, би га два дни гладан слушао! Калуђери хркачи⁷ – вели он – пронашли име Срб, и нађели га онијема што иза Косова падоше под турски јарам, може бит, баш стога што су се под шибаком чешали; а то су залуду овјејани Хрвати, који су се лавски хрвали, а сад се туђе и личе: но ће доћи вријеме да ће сви хоћу-нећу, у нашу торину!“

Један наш не остаде му дужан ни једне, но му сваку преби ка кораћем.⁸

– Нема – рече – Хрвата нигдје под небеском капом, осим неки остаци под далматинскијем отоцима, гдје су се збили од турскога страха и навале као риба у

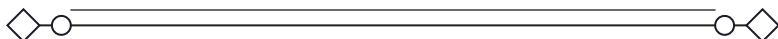
⁴ планина међу Призреном и Ускопљен.

⁵ образ, изобразити се у школама у Риму.

⁶ движеније.

⁷ православни.

⁸ чекић, Martello Hammer.

врши.⁹ И за мојих дана (а стар нијесам!) мијењали сте трипут именом, а не можете бити него Срби или Крањци! У пјесмама, причама, загонеткама, што, да све на једно скупиш, не би ово брода примило, нема гласа ни трага о каквој хрваštини, осим неког вина што рађе горња Далмација; нег је све то изнители и нанизала српска глава. Срби су (а да ко?) створили народну мудрост, да је такве нема никакав други народ на бијеломе свијету, а грудима обуставили некрст, да не проломи к западу, и омеђашили га потоцима крви и бреговима кочурина!

Дође у то ноштромо¹⁰ Ћозот,¹¹ чоек надуте нарави, а на наш народ киван. „Каква имена и лакардије! – викне он – Ако не умукнете, сад ћу по вама конопом.¹² Нема имена мрнару на дуждеву броду, но се свако зове по броју што му је над рачем¹³ записан!“

Видим ја куд је кренула несвјесна омладина, невјешта мрнарској стеги; сад ће, бојим се ноштромо казати вођи што је чуо и што није чуо, пак ће вођа неколицину обријати¹⁴ Скочих у развађу и викнух:

– Чујте, да вам причам што се једном у нас догодило таквијех зађевица. Возила се ноћу у једној малој лађи два рибара, наш и бодуо,¹⁵ па кад

⁹ кошара.

¹⁰ глава.

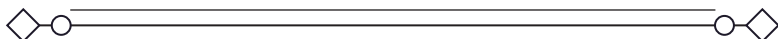
¹¹ Ћоза, варош близу Млетака.

¹² сад ћу вас ишибати конопцем.

¹³ морнарски креветац на лађама.

¹⁴ наказати, castigare, vestrassen.

¹⁵ пребивалац отока.

пред зору истакне Даница, рече они наш с крме:
„Добро јутро; звијезда на исток, јаки Бог на помоћ!“
А бодуо да није оно звизда но мисец! А они наш
опет да није него звијезда, а бодуо опет да је мисец:
звизда – мисец, мисец – звијезда, док се дохвате за
грло, да један другог удаве. Колико се они по чуњу
хрвали, прелије вал лађину и подуши је под море,
а они не били лијени, него се свлачи и преплиј на
сух крај голи и мокри. Ту их дочека забит,¹⁶ окује и
баци у спртицу.¹⁷ – Паде ми на ум, слушајући где
се зларад гризете и ова друга и јошт љепша, ако ви
се љуби чути! Једном сам путовао преко Конавала
с једнијем кметом¹⁸ који иђаше к своме госпару,¹⁹
да га свјетује како би иза живе жене неродуше
узео другу за напретка, пак му носио у дар четири
кокота мрчаника,²⁰ два од старе домаће соје у десној
руци, а два придомљена сустринка²¹ у лијевој.
Стегнуо кмет кокотима ноге везом од кострети, а
како их неће она струња утирати ни по стегнима
дријети, уложио кмет памучине међу везом и
кокотовијема голијенима, пак их носио у рукама
тако, да су им главе висиле и климбесале низ брдо,
а чапорци стајали навише као кита цвијећа. Да
му остане слободна једна рука, и да је одмори кад

¹⁶ као пандур, полицајац.

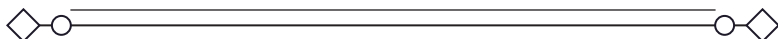
¹⁷ кош овђе што и тамница.

¹⁸ colono, packer.

¹⁹ господар кметски.

²⁰ што су се излегли марча мјесеца.

²¹ полу питоми а полу дивљи.

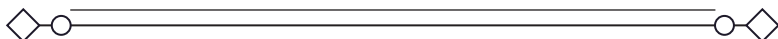

другој притужи,хвати кмет једном руком сва четири пијевца преко везова. Кокоти, мјести да мирују, како би носиоцу мање тежали, не хтену но почну да се котрљају, а кмет их стиска и пребаца с руке у руку, док се у томе комешању памучина извуче, а кострет им утре голијени, кожа пукне, а крв проточи. Кмет је свијем путем мислио о свом послу, пак се није ни обзирао на кокоте, нити су га бољеле њихове муке, него их ломио и стискао, како су га вруће нагониле мисли о својој женидби, или му чапорци руке трли. У ономе шкрипцу и невољи стане да кљује кокот кокота, као да му је другу лакше, или као да му је сусјед крив опћој невољи: окржаве се, избију један другоме очи, а проспу мозгове. Да је летуште трпјело, барем би до госпара дошло живо, ако и рањено, на бољу храну и виши простор. Овако ће се сад вама догодити: све вас вођа спутане држи, а ви се кољете међу се, како ће вам боље ужа притећи, да брод не подуши с вашег урвања. Пи гријеше, вјечна ти мука!

А они наш поврну:

– Нијеси ти, Вуче, разумио куд је ово заиграло. Да панемо (Боже сачувај!) под шаке овој полубраћи, јаче би нас стезали него ли они твој кмет кокоте; тешко ономе кога бијени бије! Купио ми покојни отац конавоску мазгу²² у име мирне и кротке, па кад је првом натовари, баци се машче задњом ногом и пролије ми оцу лијево око, а отац ће ми онако ћор и крав: „Драго ми је за ово десно да сам

²² из Конавала код Дубровника.

јој на вријеме ћуд познао“. А ја њему: „Ко се чува, тај се и учува!“

Додади ја:

– Мучи, зла ти срећа вазда била, ка и хоће с том памећу. Да није кмет кокоте стезао, не би се они кљували и један другоме мозгове просули него живјели мирно и спокојно у братској слози и јату. Слаб чоек при муци и на Бога ропоће, пак, јер Богу не може ништа, одуши на брата ил' на жену. Долазио недјељом у манастир Косијерово неки грохнули старац, да се Богу моли, и то вазда у пожње, кад се већ народ на пољани скупио и пред црквом по гробљу засио, да чека док улегне летурђија.²³ Кад би старац приступио к цркви, прекстио се и црквене вратнице пољубио, викнуо би иза свега гласа: „добро јутро вама мртвијема, а на јаде јутрошње јутро вама живијема!“

На оној побуци дође вођа, црн као пако, и пита ме ко је крив свађи, и ко је заслужио да га накаже.

– Нико! – реци ја. – Овдје теби нема кривца, но су сви измучили од тебе пиће! Док се они међу се драже и свађају, не бој се броду, здрава ћеш га у Млетке довести. Док се вукови кољу, чобани мирују!

²³ наш народ не каже „почела“ и „свршила“ летурђија, јутарња, вечерња, јер би то било непобожно, већ рече „улегла“ и „ижлегла“ летургија итд.

XXXVII

ТИ СИ ВЛАДИКА КОЈИ ВЕЖЕ И ДРИЈЕША

Бјах научио на мрнарици да крпим продрте и одрепане аљине. Зазовне ме на месне покладе владика врањички,¹ да му уз цијелу бијелу недјељу² поправљам доламе и синовнике, јер старац навадно вељаше: крпеж и трпеж држе манастире.

Ја храњах у једној кожној торби међу крпелинама и прњама један цклени цунетац,³ пун самотока од прве ракије, па кад се гођ на њ навраћах (а то бјаше до душе често) бјех навикао да и владикау купицом понудим. Бијелом суботом нијесам био свршио радњу, пак ме владика (бог га помиловао) најамни и чисте, а додаде:

– Знади, синко, да се чисте недјеље суши⁴ и да прије Тиодорове суботе неће се у манастиру попиту ни капи ракије.

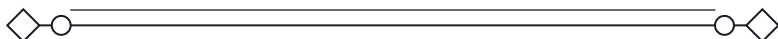
Кад би чисти понедјелник, то што је изашла јутрња, прихватим иглу шиватицу, прођеднем јој кроз ухо конач, а на средњи прст нађеднем напрстак и ударим да старо крпим. Владика чепукаше горе и доле по ходаји, а читаше часове

¹ Врањина, бод у језеру скадарском, гдје је у тај земан сједио владика зетски.

² потоња недјеља поклада.

³ особити ракински суд уклету што га у Млецима слијевају, уска грлића да ко није вјешт не може ни капи попиту.

⁴ сушити, јести сухог хљеба.

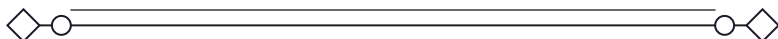
њуњорећи кроза зубе. Све одједном попане старца зјехавица и протезавица. Речем у себи: „Богу да је слава, на празној ожичици мори владику жеђа.“ А он ће ти у то закашљати натегом. Ја подигни главу, да видим што му би, али ти је он подвио руке у пријекрст на прси, погледива сркушено к небу, пак пружи десницу прам мени, стисне шаку у пест, а промоли палац. Ја се сјетим да тражи купицу ракије, јер обојица једну мишљасмо. Наточим је брже боље, скочим на ноге гологлав и додам му је; а он ју дохвати с обије руке, јер му се тресијаху, и слије је у грло. Пошто и ја једну оциједих, уложим цунетац у торбу а наставим крпеж живље него прије. Није шала старцу од осамдесет љета – ако је и светац – стати наште срцу до ноћи иза онолико богомољства!

Пошто владика опраши и шести час, а сунце превали к западу, поче да му се наново зијеха као прије. Ево га, рекох, над ракију, и тому се обрадовах, јер ми се бјаше грло осушило, да не могах пљуну прождријети. Закашље као прије, прекрсти руке, а пружи једанак пут мене два прва прста. Ја наточим двије купице, он уздахне и обије осуши, а ја за њим друге двије, да се не искобим.⁵

Прође дан: попили по три купице, а мука не прекинули!

Кад дјаче удари у клепало, да се иде на велико повечерје, владика закашље и трећом, а ја да прије подигнем главу, прекидох жицу свилену. Видим

⁵ искобити што и слутити смрт.

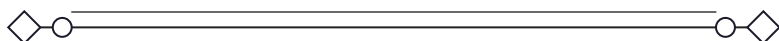
гдје је опет пружио три прста, а од глади преобразио и пожутио као жуков цвијет; да му ко нос стисне, би му душа испала.

Пошто слијемо по три купице, прекини ја мук и реци му: „*Ти си владика који веже и гријеша*“, пак се и дан данашњи овако рече оному што своју властиту осуду пресуди.

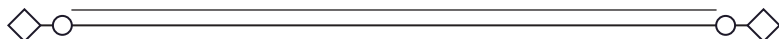

Садржај

ВУК ДОЈЧЕВИЋ.....	7
I	Ако лаже коза, не лаже рог.....11
II	Свуда пођи, дома дођи.....21
III	При муци триста, по муци ништа.....27
IV	Тешко ногама под махнитом главом.....33
V	Или каменом о лонац, или лонцем о камен, тешко лонцу.....37
VI	Да јој треба наше слоге, не би никад кише нашло.....41
VII	Ако немаш злотвора, мати ти га је родила.....45
VIII	Ријеч из уста, а кам из рука.....49
IX	Каква јеђа, таква међа.....53
X	Женски донос, празан понос.....61
XI	Нешто нешта изјело, пак од нешта нешто остало.....71

XII	Ко се виси он се низи, а ако се низи он се виси.....	81
XIII	Бог се брине сиротама.....	87
XIV	Некому тону плута, а некому плутају олова.....	107
XV	Нити се у добру узнеси, ни у злу понизи.....	113
XVI	Имасмо те, не знасмо те; изгубисмо те, познасмо те!.....	123
XVII	С туђа коња насред поља.....	131
XVIII	Сједи криво, ал' суди право.....	139
XIX	Нити га добру стеци, ни злу остави.....	145
XX	Боље у памет икад него ли никад.....	149
XXI	Ко хоће веће, он ће из вреће.....	157
XXII	Страхих козу пасе.....	163
XXIII	Некоме на глас, а некоме на част.....	171
XXIV	Ко пружа ноге мимо бијеља, зебе.....	179
XXV	Чиста памет – лијепо благо.....	189
XXVI	Најтеже је доћи врагу трага.....	197
XXVII	Чини добра, а не каји се.....	205
XXVIII	Како који слијепи тако горе гуди.....	211
XXIX	Премудрост – немудрост.....	217
XXX	Ко се хвали тај се кашом храни.....	221
XXXI	Ако је мука трпјети, није паметовати.....	227

XXXII	Лакше је поповати него ли кнежевати.....	243
XXXIII	Шалу је бог оставио.....	249
XXXIV	Гори је невјерник него ли кривоклетник.....	251
XXXV	Гдје је слоге, ту је и напретка.....	257
XXXVI	Док се вукови кољу, чобани мирују.....	261
XXXVII	Ти си владика који веже и дријеша.....	267

Сабрана дјела Стефана Митрова Љубише

Књига 3
Причања Вука Дојчевића

Уредници
Радомир Уљаревић
Мила Баљевић
Александар Јерков

Издавачи
ЈУ Народна библиотека Будве
Ободско слово, Подгорица
Штампар Макарије, Београд

За издаваче
Мила Баљевић
Дејан Мићић
Мирослава Уљаревић

Дизајн издања и илустрације
Наташа Матовић

Прелом шекспира
Дарко Ђуровић
Наташа Матовић

Лекторско-коректорским
штимом руководила
Свјетлана Манигода
Сања Пејовић
Невена Лукинић
Лола Стојановић

Сарадња на италијанским и
немачким шекспировима

Шејла Џидић
Николина Шурјанац
Александар Костић

Библиошкеарска подршка
Драгана Јанковић
Маја Шаховић

Штампа
Ободско слово, Подгорица
Тираж: 500

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-736-42-2 (Народна библиотека Будве)

ISBN 978-86-487-0289-0 (Ободско слово)

COBISS.CG-ID 23070980